

FARBAKYNÉ DEKLAVA LILLA

A BUDAVÁRI KORONÁZÓ FŐTEMPLOM MINT KIRÁLYI TEMETKEZŐ HELY

III. BÉLA ÉS ANTIOCHIAI ANNA SÍRJA ÉS SÍREMLÉKE A MÁTYÁS-TEMPLOMBAN

Budavári Nagyboldogasszony-templom, Mátyás-templom, koronázó főtemplom, budavári főplébánia-templom – a számos néven ismert épület a 19. század végén nagy helyreállításon, átépítésen esett át. Az 1867-ben koronázó templom rangjára emelt budai plébániatemplom Schulek Frigyes tervei szerint és irányítása alatt az új funkciónak megfelelő, a középkori jelleget visszaadni szándékozó „újraálmódásával” az állami reprezentáció helyszíne lett. A templom díszítése, az üvegablakok ikonográfiája, a falképek programja mind-mind a templom kettős szerepét volt hivatva kifejezni. A szentély üvegablakai egyrészt a koronázási eszme gondolkörét mutatják be, másrészt a helyi (a templomi, a városi, a kegyúri, az egyházmegyei, sőt, a pannóniai) kultuszban szereplő védőszenteket sorakoztatják fel. A falképeken a Szűz Mária-kultusz különböző helyi, országos és egyetemes képtípusai kapcsolódnak össze.¹ A két Patrona Hungariae-ábrázolás által keretbe foglalt díszes belsőből már csak egy lényeges elem hiányzott, hogy mindenben az elpusztult székesfehérvári bazilika utódja legyen: a királyi temetkezőhely.² Ez a szándék 1898. október 21-én, III. Béla király és felesége, Chatillon Anna földi maradványainak újratemetésével teljesedett be. A fehérvári királlysírok közül egyedül az ő sírjuk volt hitelesen azonosítható.

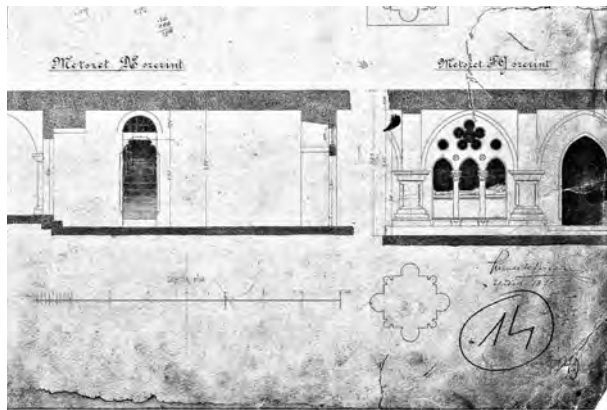

1. III. Béla és felesége síremléke a Mátyás-templomban,
a Szentháromság-kápolna nyugati fala előtt
(Bakos Ágnes és Tihanyi Bence felvétele, 2014)

Schulek Frigyesnek a sír helyére vonatkozó kezdeti tervei

A síremlék – komoly viták után – 1898-ban készült el. (1. kép) A templom északi oldalához kapcsolódó Szentháromság-kápolnában, annak nyugati falánál áll, Schulek azonban eleinte más helyszínre kép-

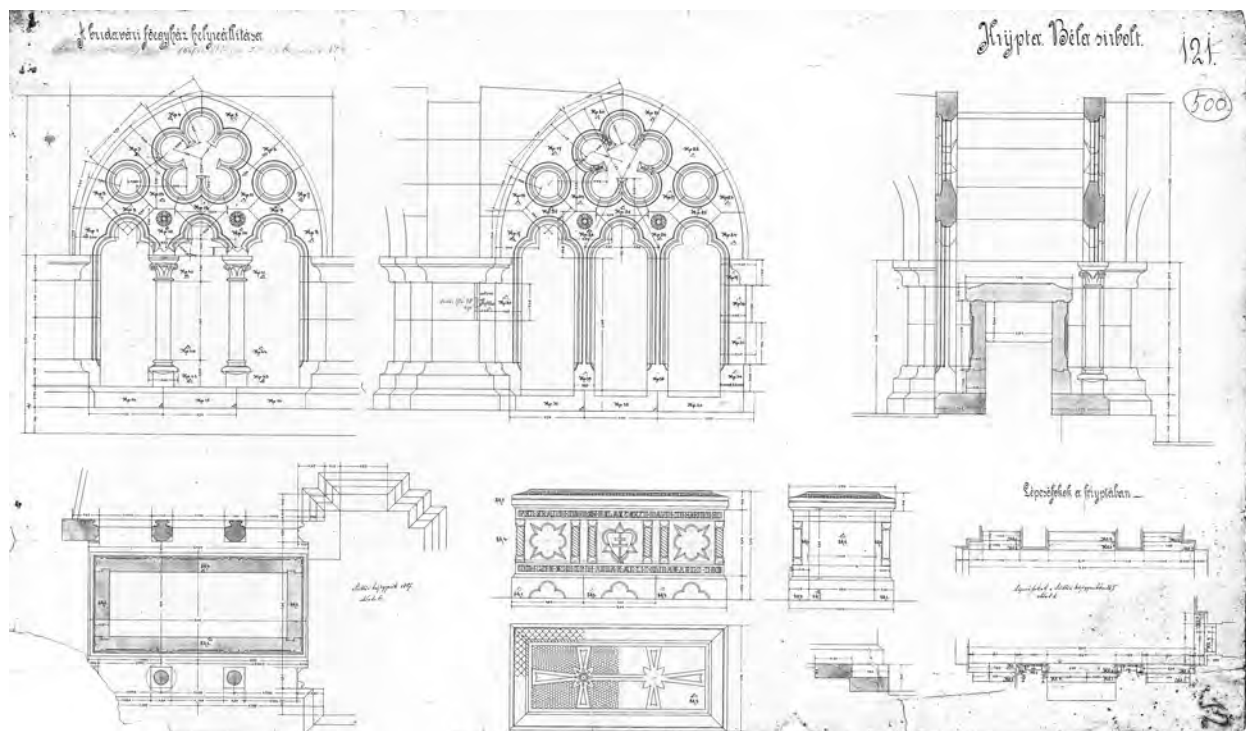
zelte. Amikor 1877. október 13-án végre megkapta az engedélyt a keleti részek bontását, illetve helyreállítását célzó tervsorozatra,³ magyarázatában a főszentély alatti kriptába tervezett sírra is kitért: „Az éjszakai oldal falában elkülönített helyen III. Béla király és nejeének földi maradványai számá-

2. Az attemplom alaprajzának töredéke a síremlék nézetrajzával, Schulek Frigyes, 1878 (BTM KM ÉGy, ltsz.: 14[?])

ra készülnek fülkék, melyek előtt díszes síremlék alkalmazható.”⁴ A kriptába – annak középtengelyében – a hajóból levezető lépcsőt már ebben a termagyarázatban elvetette. Ez datálja 1877-re azt a kriptatervet, amelyen a négy boltszakasz hosszúságú hajó két nyugati szakaszában, a mellékhajók helyén sírfülkék sorakoznak. Ugyanígy a kriptafolyosó nyugati falát is sírfülkék zárják le.⁵ Az északi hajó harmadik szakaszában, az északi faltestben látható a sírfülke korai változata, amely előtt akár egy boltszakasznyi területen állhatott volna maga a síremlék. A rajzon sem a fülkében, sem előtte nem jelzi felirat a funkciót. 1878-ban viszont már kidol-

gozott rajzon egyesítette a fülkét és a síremléket. (2. kép) Az új fülke kedvéért már a teljes boltszakasznyi faltestet elhagyta, csak egy kisebb hátfalat tervezett. Ebben a kibővített térben helyezte el magát a csontokat tartalmazó szarkofágot, amelynek tetejére a királyi pár fekvő szobra került volna. A fülke két oszloppal tagolt, hármás csúcsíves árkáddal nyílt a kripta terébe. A nyílás fölött ötkaréjos, illetve két kör alakú áttörés, az oszlopfejek fölött egy-egy rozetta díszíti a falszakaszt.⁶ Schulek az ekkor benyújtott tervezetének költségvetésében is még itt, a kripta északi oldalán árazta be a királyi sírboltot, süttői kőből.⁷ 1882-ben a szikla repedezettsége miatt le kellett mondani a nyugati oldali sírfülkékről,⁸ de a királyi síremlék templomi helyére vonatkozóan nem született más határozat. Schulek 1887-ben az 1877-es engedélyezett tervben meghatározott helyre, a keleti kriptában kialakított fülkéhez készített kiviteli tervet egyik építészével, Wagner Ferencsel. (3. kép) Ez téglány alakú szarkofágból állt, amelyen már nem szerepel a királyi pár szobra. Talán az állandóan hangsúlyozott takarékoság miatt maradt el a szobrászmunka, és lett volna csak kőfaragó-feladat. Mind a tetejét, mind az attemplom tere felé néző hosszabbik oldalt neoromán stílusú motívumok díszítették. Ez a sírhely süttői kőből készült, feliratát részben az építési bizottság határozta meg.⁹ 1887 novemberében fel is állították ezt a „csiszolt márvány szarkofágot a tervezett helyén, a sírfülkét elől és hátul oszlopos,

3. Az attemplomban megvalósult síremlék terve, feltehetően Wagner Ferencétől, 1887 (BTM KM ÉGy, ltsz.: 63.21.476)

áttört (:mérműves:) kőfalakkal elzárták”.¹⁰ A temetés kérdése az építési munkák miatt sokáig nem véődött fel, és amikor végre igen, már egészen más szempontok érvényesültek. A sírhely végül fent, a felső templom szintjén jóval nagyobb, látványos emlékhelyként valósult meg.

A megvalósult síremlék

A kettős síremlék az északi oldalon álló Szentháromság-kápolna nyugati falának támaszkodik. Egy dobogóforma lemezen áll a kettős kőszarkofág. A szarkofág teste hármás, lábazzal és fejezettel ellátott, tömzsi törpeoszlopokra támaszkodik, mögöttük durván nagyolt kőtömbbel. A szarkofágtest oldallapjait félpalmettás indadíz övezi, benne a lapokat növényornamensekből álló reliefek töltik ki. A homlokapon három címerpajzs látható: az Árpád-ház, III. Béla és a Chatillon-dinasztia címerképeivel. A szarkofágtestet lezáró párkányon kagylószerű rátétek sorakoznak. E felett ferde síkon szövegszalag fut körbe, a következő felirattal: „+ MAGYAR • HORVÁT • DALMÁTORSZÁG • RÁMA • KIRÁLYA • | III. BÉLA + 1196 • ÉS • HITVESTÁRSÁ • | CHASTILLON • ANNA • ANTIOCHIAI • HER | CZEKNŐ + 1183 ∞”. A szarkofág fal felé emelkedő fedlapján a királyi pár fekvő szobrai helyezkednek el, a király lábánál oroszlán, a királyné lábánál kutya fekszik.

A síremlék hátfala épülethomlokzatot imitálva hármás tagolású, középső részének felépítménye oromzatként kiemelkedik, és baldachint képezve mint egy rizalit ugrik előre. (4. kép) A szarkofág mögötti kettős hármaskaréjjal lezárt fülke kettős, bimbós fejezetű oszlopokra támaszkodik, amelyeket övmagasságban „Herkules-csomó” tagol. Hátfalát aranyozott, indás, madaras mustra díszíti, középen plasztikus kereszttel. Az oromzatot felül kerek tornyocskák és oromzatszerű, timpanonokkal lezárt elemek alkotják, amelyek felett hármás tagolású, három toronnyal és főpárkánnyal lezárt templomhomlokzatra emlékeztető dísz koronáz. Kétoldalt egy-egy hármás karéjjal lezárt szélső elem keretezi a hátfalat, a tükörben mindkét oldalon fekete márványlapon egy-egy terjedelmes szöveges mezővel. A széleken egy-egy levéldíszes fejezetű, rovátkolt törzsű féloszlop kapott helyet, erre támaszkodik a tornyos-timpanonos-oromzatos lezáras, amely folytatja a középső, mintegy városfalként futó párkányzatot. A kápolna nyugati falán a vállpárkány feletti ívmező kaputimpanon formát mutat, amelyet dombormű díszít. Közepén mandorlába foglalt Krisztus ül, kezét áldásra emeli, körülötte a négy

evangélista szimbóluma. A timpanon alsó sávjában ülő apostolok sora látható, mindegyik kezében könyv, fejük körül dicsfény.

A királyi temetés emlékére a kormány egy ünnepi kiadványt – tanulmánykötetet – is megjelentetett „III. Béla magyar király emlékezete” címmel a Műemlékek Ideiglenes Bizottságának másodelnöke, egyben a Budavári Főegyház Építési Bizottságának (továbbiakban BFÉB) elnöke és Bánffy Dezső miniszterelnök megbízottja, Forster Gyula szerkesztésében.¹¹

Koronázó templomból plébániatemplomba – III. Béla és felesége földi maradványainak útja a székesfehérvári Szűz Mária prépostsági templomból a Mátvás-templomba

III. Béla és neje földi maradványait 1848-ban véletlenül találták meg Székesfehérváron a püspöki palota kertjében, egy artézi kút javítása miatt végzett ásás közben. A női maradványokat már kosárba gyűjtötték, amikor a város polgármestere leállított minden munkát és értesítette a hatóságokat, azok pedig a Nemzeti Múzeumhoz fordultak. Így került a helyszínre Érdy János, a Nemzeti Múzeum szakembere, aki a decemberi időjárás ellenére elvégezte a leletmentést. A megtalálás történetét és körülményeit számos tudományos publikáció tárgyalta, így ezek ismertetésétől eltekintek.¹² Kevésbé ismert azonban a csontok további sorsa, amelyről Forster Gyula is megemlékezett. A maradványok akkor a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek a sírban talált mellékleteikkel együtt. (5. kép) A maradványokkal a következő tárgyak kerültek elő: a király ezüst halotti koronája, kardja, vörösréz feszülete, négykaréjos ezüst mellédísz (*encolpium*), sarkantyúi, karperece, jogara, arany gyűrűje, a királyné aranyozott ezüst halotti koronája, arany gyűrűje, és ruházatának töredékes maradványai.¹³

Pálffy Móric gróf (1812–1897, Magyarország helytartója 1861–1865) 1862 áprilisában a múzeumban tett látogatása során szembesült ezzel. „(...) egy felszentelt király koponyája, minden vallásos kegyeletről megfosztva, látványszerűleg közönséges régiség gyanánt közszemlére kitéve van.” A helytartó kérdésére Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum igazgatója Érdyre hivatkozva igazolta a csontok eredetiségét. Egyben arról is tájékoztatta Pálffy, hogy a leletek és a csontok őrzésére ő már korábban készített egy, a kegyelet kívánalmait szem előtt tartó tervet. A kivitelezésük azonban még nem indult meg, mert az építkezéshez szükséges 53 000 forint még nem állt rendelkezésre, ho-

4. A síremlék alsó része: a szarkofág és hátfala a fölé emelkedő baldachinnal (Bakos Ágnes és Tihanyi Bence felvétele, 2014)

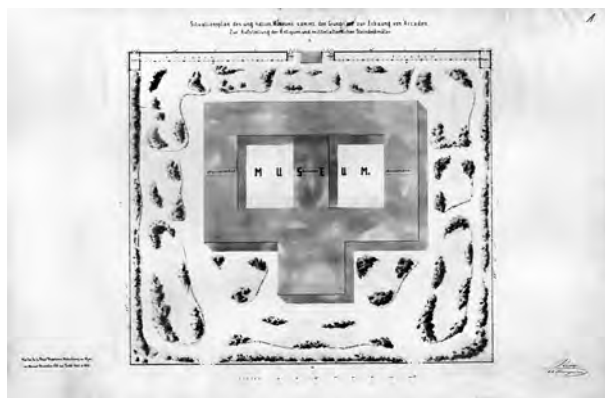
lott korábban már Albrecht főherceg (1817–1895, Magyarország polgári és katonai kormányzója 1851–1860), Pálffy elődje is támogatásáról biztosította ez ügyben Kubinyit.¹⁴ A Múzeumtól keletre kialakítandó nyitott árkád építését már 1856 előtt elhatározta Kubinyi.¹⁵

A Magyar Nemzeti Múzeum őriz egy 1859-es tervsorozatot Reitter Ferentől (1813–1874, 1850-től a helytartósági osztály építészeti igazgatóságához került Budai Építészeti Hatóság főmérnöke)¹⁶ egy olyan, a múzeumhoz kapcsolódó épületre, ahol a királyi maradványok és sírmellékleik méltó helyet kaptak volna, és amelyet a Kubinyi által említett tervekkel azonosíthatunk.¹⁷ A tervlapokat a Helytartótanács alá tartozó budai K. K. Landes Baudirections Abtheilunghoz nyújtották be egy 1858. évi irathoz kapcsolódóan.¹⁸ A sorozatnak öt lapja ismert. (6–10. kép) A helyszínrajzon a lovarda irányában álló kerítés előtt nyitott árkádsor fut végig, amelyet a teltek sarkán hozzákapcsolódó egy-egy téglalap alapú *tempel* feliratú épület zár le. Az épületcsoport terve két változatban készült el, egy antikizáló és egy romantikus, a Rundbogenstil jegyeit felmutató megoldással. Mindkét változatot ábrázolták metszetben és nézetrajzban egyaránt. A feliratuk szerint a múzeum antik és középkori kőemlékeinek bemutatására szánták őket. Az árkádsor megoldás lett volna a múzeumban jelentkező helyhiányra, hiszen az épület bővítésének kérdése már 1846-ban felmerült.¹⁹ Mivel a múzeum kerítése csak a főhomlokzat előtt volt készen, és a további három oldalon deszkakerítés övezte a telket, az árkádsorral egyben ezt a rendezetlen helyzetet is orvosolták volna. Az építkezés ötlete 1856. február 26-án vetődött fel a helytartóság részéről.²⁰ A hiányzó összeget Kubinyi vagy valamilyen pénzügyi alaphól, vagy külön e célra engedélyezett sorsjegyárusítással kívánta volna fedezni.²¹ A tervezett elhelyezést azonban valószínűleg még így sem tartották kegyeleti szempontból megfelelőnek, hiszen az épületegyüttes általánosságban mégiscsak tárgyak múzeumi bemutatását célozta, és a lezáró épület hiába lett volna formailag kápolna, a *tempel* megnevezés mégsem szakrális térre utalt. Kubinyi hiába emlegette kápolnaként az épületet, nem győzte meg Pálffy-t. A forrásokból és a tervek-ből nem derül ki, hogy a „kápolnában” miként őrizték volna a maradványokat, sőt a Kubinyi által a hivatalhoz benyújtott, Reitter-féle műleírás még csak meg sem említette, hogy az épületnek ilyen funkciója is lett volna.

Pálffy felvette a kapcsolatot az ügyben Scitovszky János esztergomi érsekkel (1849–1866). A csontok eltemetésére először a királyi palota Szent Zsigmond-kápolnája jött szóba, és csak később a Nagybaldogasszony-templom. Scitovszky rendelettel

5. A Székesfehérváron talált két eredeti szarkofág a Nemzeti Múzeumban (FK F ltsz.: poz. 17091)

6. Helyszínrajz a Nemzeti Múzeum bővítési tervével. Reitter Ferenc, 1859 (MNM MTKCs, ltsz.: 57.13)

hívta fel Sujánszky Antal józsefvárosi esperes-plébánost, hogy a csontok a Nagybaldogasszony-templomban „privative és zaj és csődület nélkül eltemettessenek”, együttműködve a Nemzeti Múzeum igazgatóságával és a templom plébánosával. Ez 1862. július 10-én, még az átszállításuk napján meg is történt a templom hármaskör alatti kriptájában. A maradványokat két ember nagyságnál kisebb fakoporsóban, azokat pedig két légmentesen leforrasztott, szintén kisebb horganykoporsóban helyezték nyugalomra az észak–dél irányú kriptafolyosó

7. A klasszicista stílusban tervezett bővítés részlete a III. Béla maradványainak őrzésére tervezett „kápolnával”. Reitter Ferenc, 1859 (MNM MTKCs, ltsz.: 57.15)

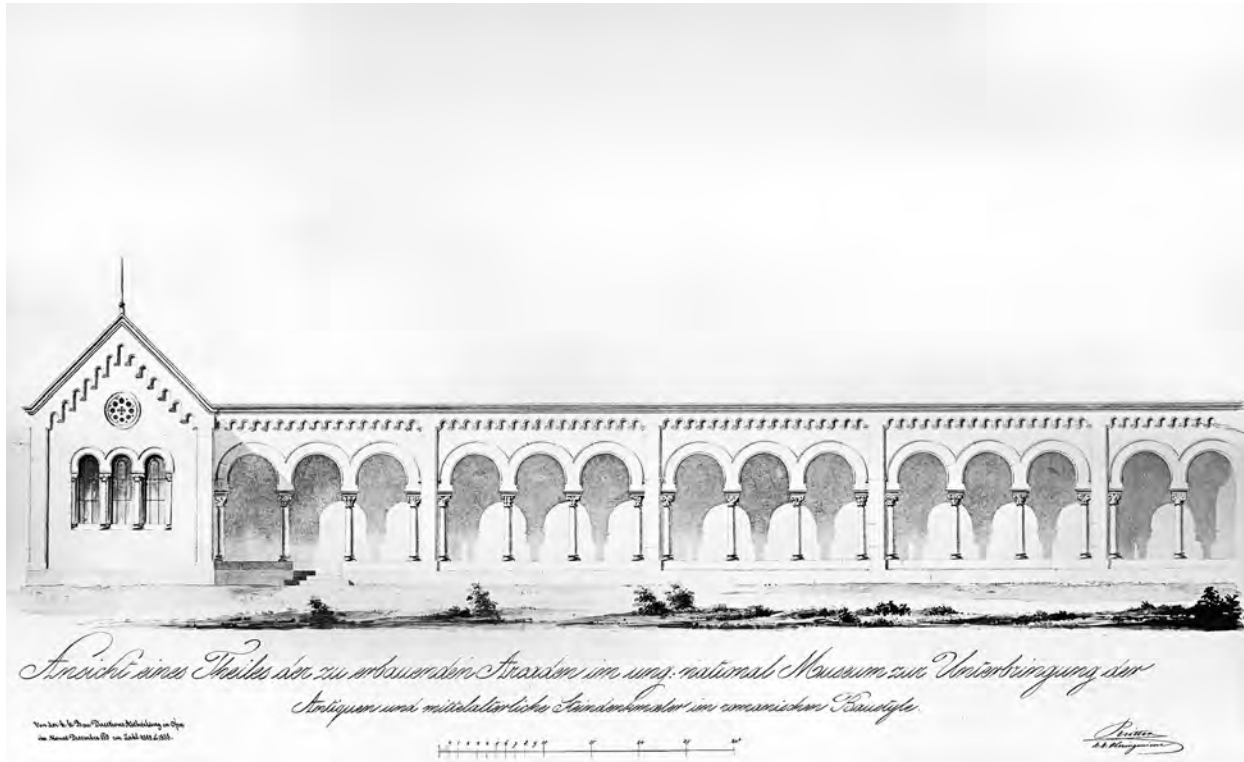
8. A Kubinyi által „kápolna” névvel illetett épületrész nézetrajza és alaprajza. Reitter Ferenc, 1859 (MNM MTKCs, ltsz.: 57.12)

nyugati oldalán, a déli E és F pillér lábazatának közelében, egymás mellett, külön sírhelyen, a XV. és XVI. tárna felső fülkéjében.²² (11. kép) Scitovszky meghagyása szerint olyan csendben, hogy a szertartás csak a kriptában elmondott szokásos halotti könyörgéseket tartalmazta, még szentmisét sem mondtak. (Scitovszky levelében ugyancsak a múzeumban korábban előforduló, a halottak iránti minden kegyelet nélkül való mutogatásra hivatkozott.) Miután Érdy csak utólag jelentette Pálffy-nak, hogy a temetés megtörtént, a helytartó nem tudott részt venni rajta, noha mind a protokoll, mind egyéni szándéka alapján szeretett volna jelen lenni. Ezért személyesen Érdy-t marasztalta el.²³

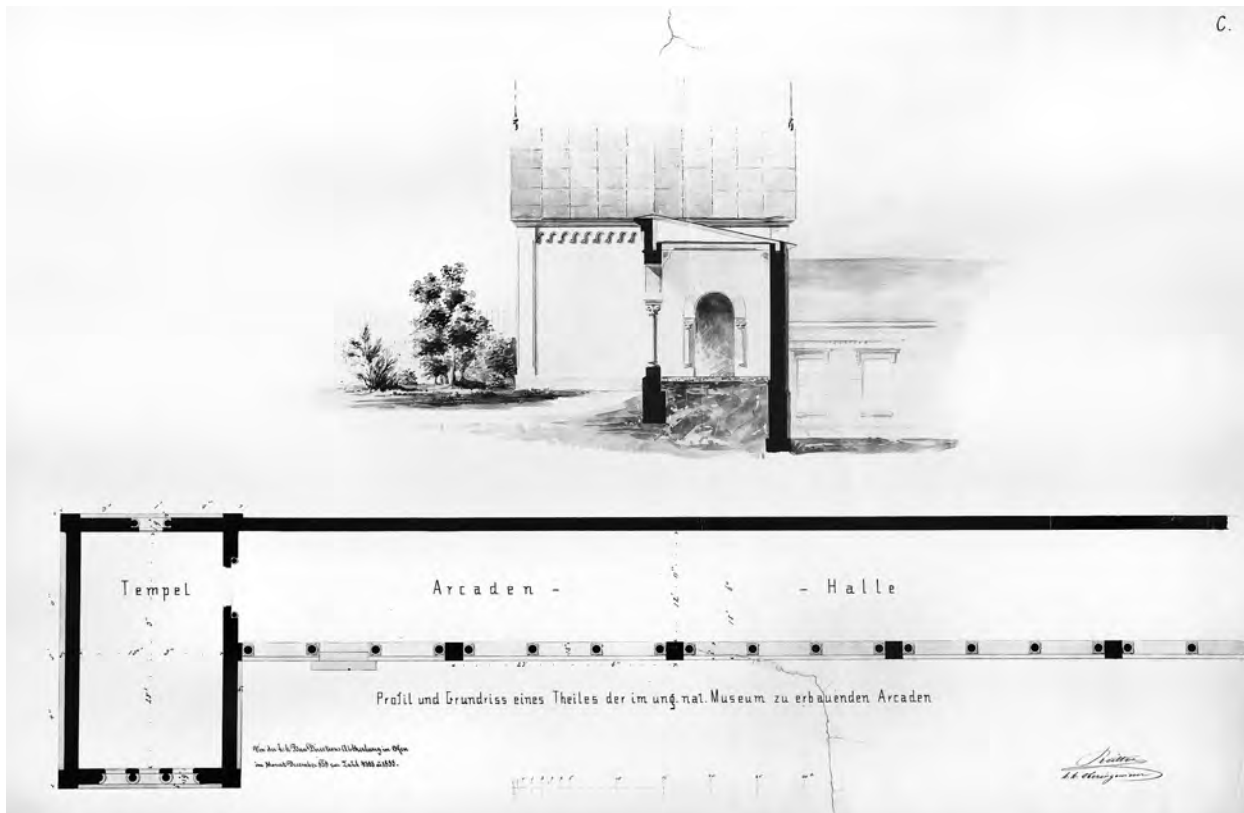
A továbbiakban Pálffy azzal a kérdéssel fordult az Akadémiához, hogy vajon teljes biztonsággal megállapítható-e a csontok eredetisége, és amennyiben igen, javaslatot várt a síron elhelyezendő tábla felíratára vonatkozóan. Scitovszky is hasonló kérdéssel fordult az Akadémiához.²⁴ Török Aurél, aki később az antropológiai intézet igazgatójaként

a csontokat vizsgálta, úgy vélte, hogy a rendkívül gyorsan, csendben lezajlott temetés után az Akadémiához intézett kérdések már csak bürokratikus formaságok voltak.²⁵ Az Akadémia tudósai részletesen áttekintették a megtalálás és feltárás eseményeit és a témáról addig megjelent publikációkat. Az eredményeket Érdy János ismertette. Ezután az Akadémia Archaeologiai Bizottságát bízták meg a helytartó és a hercegprímás által feltett kérdés eldöntésével. A bizottság választát az 1862. november 17-i, Desseffy Emil elnöklete alatt megtartott ülésen tárgyalták. Az Archaeologiai Bizottság a rendelkezésre álló adatok alapján egyértelműen megállapította, hogy a maradványok hitelesek. Ezután állították össze a tervezett feliratos táblák szövegét. Három tábla készült, egy 25×61,5 cm hosszú sárgaréz lemez latin felirattal a kripta falára, és egy-egy magyar feliratú, 30×31 cm-es sárgarézlap a sírfülkébe, amelyben az egy-egy fakoporsóba, majd azzal együtt egy-egy légmentesen leforrasztott horganykoporsóba elhelyezett csontok nyugodtak.²⁶ A gyászmisét csak akkor tartották meg a két halottért, amikor a bizonyítási tárgyalások már lezajlottak, és a feliratos táblák is elkészültek, 1863. március 26-án. A szertartáson a Nemzeti Múzeum tisztikara testületileg vett részt.²⁷ Rajtuk kívül „a polgári s katonai hatóságok, a főuri rend, a tanári karok s számos hazafi” is megjelent. A misét Liphay Ferenc püspök celebrálta.²⁸

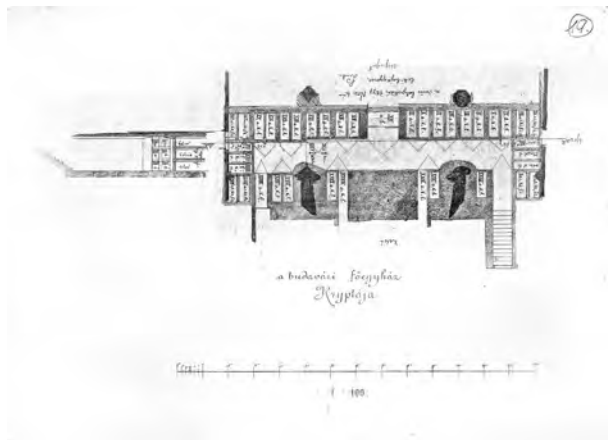
Felmerül a kérdés, vajon tényleg ennyire méltatlanul bánt-e a csontokkal a Nemzeti Múzeum? Az intézmény negatív megítélését igyekezett tompítani az ügy akadémiai tárgyalásán 1862-ben Érdy János rendes tag, amikor megjegyezte, hogy „III. Béla és nejeinek tetemei (...) nem voltak a múzeumban közszemlére kitéve, hanem szekrényben őriztettek, oly szándékkal, hogy ha majd a tervezett árkádok a múzeum épülete mögött elkészülnek, azoknak kiegészítő része egy kápolna lesz, melyben a királyi tetemek el fognak helyeztetni.” Egy másik szemtanú, Török Aurél közel negyven év távlatából már árnyaltabban ismerteti helyzetet, amikor tapasztalatait leírja. „A királyi testereklyék tehát az ötvenes évek politikai aerája alatt alkalmasabb helyen nem igen lehettek, mint a nemzeti múzeumban; a hol a régiségtárban egy alacsony gyűjteményszekrényben őriztettek, de mégis úgy, hogy azokat az ajtó üveglapján át látni lehetett. Én magam is, valahányszor (...) a régiségtár látogatója voltam az ötvenes években s egy ízben, mikor a magyarázó szolga (kit Moser-nek hívtak) néhány piczuláért az idegeneknek magyarázta a régiségeket s a többi közt III. Béla király testereklyéit is mutogatta, nekem is alkalmas volt ez ereklyéket kézbe vennem.” Ám Török

9. A Rundbogenstil jegyében fogant változat a Nemzeti Múzeum bővítésére. Reitter Ferenc, 1859 (MNM MTKCs, ltsz.: 57.14)

10. „Tempel” feliratú, Rundbogenstil jegyében tervezett épület III. Béla maradványai részére. Nézetrajz és alaprajz, Reitter Ferenc, 1859 (MNM MTKCs, ltsz.: 57.11)

11. A Mátyás-templom barokk kriptájának felmérése a királyi pár sírhelyének jelölésével. Luchs Rezső, 1877(?)
(BTM KM ÉGy, ltsz.: 63.21.83)

másutt kifejti, hogy mennyivel méltatlanabb sorsra jutott maga a székesfehérvári Szűz Mária-templom és az ott végleg elpusztult többi királysír.²⁹ Felmerül a kérdés, vajon hol őrizték pontosan a csontokat a múzeumban: a kiállító terekben, ahol a látogatók is megfordultak, vagy más részeken, ahová csak esetlegesen vezettek be nem múzeumi személyeket. Az ekkor született és a múzeumot bemutató könyvek nem adnak konkrét tájékoztatást.³⁰ Dux Adolf a „kincstár” termében kiállított tárgyak között sorolja fel a sírmelléleteket, a maradványokat viszont nem említi. Ez valószínűsíti, hogy azokat másutt, elzárva őrizték.³¹

Érdy magyarázata már nem tudta más irányba terelni a múzeum megítélését. A politikai helyzet sem volt alkalmas arra, hogy az önálló magyar államiságot jelképező, a bizánci trón várományosaként is számon tartott III. Béla egy, tulajdonképpen mauzóleumnak tekinthető épületben, magában a nemzet múzeumában nyugodjon, amelyet a közönség is látogathat és leróhatja kegyeletét. A gyors és csendes temetés indokaként kiváló bűnbaknak bizonyult a múzeum. Valószínűleg éppen ezért állandó visszatérő fordulat – mintegy *epitheton ornans* – a forrásokban, hogy a múzeumban mindenféle kegyelet nélkül mutogatták a maradványokat. Hiába érvényesültek volna a kegyeleti szempontok a tervezett új épületben, akkor sem maradhattak volna a nyilvánosság számára hozzáférhetőek. Forster Gyula, akinek a kutatásából az egész történetet megismerhettük, nem véletlenül negligálta a szemtanú Érdy megjegyzését.³² A korabeli politikai helyzetből adódó csendes és gyors, a nyilvánosság tudomására nem hozott temetés olyan politikai aktusnak minősült a század végéről visszatekintve, amelynek túlzott részletezése a díszkötetben már ünneprontásnak minősült volna.³³

A csontok sorsa a Schulek-féle helyreállítás idején

Nem sokáig pihenhettek azonban a csontok a Mátyás-templom kriptájában. Az 1878-ban a keleti oldalon meginduló építkezés a kripták kiürítését vonta maga után. A királyi pár sírhelyét 1878. március 12-én délben, az alkalomra felállított bizottság jelenlétében, ünnepélyes keretek között bontották fel, és a hamvakat áthelyezték a középső, Zichy-kápolna alatti kriptába. Az esemény jelentőségére tekintettel a felnyitáskor még báró Augusz Antal, a MOB tagja és a BFÉB elnöke is megjelent. „A két fehér bádóg koporsó a középső Zichyféle kriptá nyugoti oldalán a középső sor IV. és V. fülkéjébe helyeztetett, mire apát ő nagysága beszentelte őket az összes elszállított halottakkal együtt, azután pedig befalaztattak s kívül a fülkék homlokzataira ráillesztettek az áthozott felírástó táblák.”³⁴

1883-ban, amikor az északi és északkeleti részek tervei és költségvetése elkészültek, és elkövetkezett az északi részek bontása, ismét gondoskodni kellett a királyi tetemek elhelyezéséről, még ha ideiglenes jelleggel is.³⁵ Az 1883. október 2-ra tervezett kriptabontást Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletileg elhalasztotta. A kegyeleti szempontok mellett ugyanis a tudományos eredményeket is fontosnak tartotta, s ezért egy bizottságot rendelt ki a maradványok vizsgálatára, dokumentálására és fényképezésére.³⁶ Török Aurél, az antropológiai intézet igazgatója a sajtóból értesült a készülő eseményről. Személyesen kereste fel Trefort Ágostont, „hivatali főnökét”, hogy engedélyezze számára a csontok vizsgálatát, amellyel egyben soha vissza nem térő alkalom adódik „honalapító őseink faji búvárlatára”.³⁷ Trefort megbízta Török Aurélt, az embertan nyilvános rendes tanárát a csontok vizsgálatával, és elrendelte, hogy a koporsókat csak a bizottság jelenlétében nyissák fel. A kriptákat viszont már ki kellett üríteni, hisz a kivitelezéssel is haladni kellett. Végül a középső kriptá felnyitására és kiürítésére is megadta a minisztérium az engedélyt, így tisztiorvosi felügyelet mellett, az első kerület képviselője jelenlétében az építési iroda egyik helyiségében helyezték el a horganykoporsókat 1883. október 25-én, a kerületi tisztviselő pedig lepecsételte azokat.³⁸ A koporsókkal együtt a sírok falán talált réztáblákat is leemelték és a maradványokkal együtt az irodára szállították.

A koporsók felnyitására azonban csak a kinevezett bizottság jelenlétében kerülhetett sor. Ez 1883. november 10-én történt meg. A szemlén Henszlmann bemutatta a székesfehérvári ásatásait összegző könyvét, amelyben ő is megerősítette a tetemek azonosítását. A két érintetlen horganykoporsót felnyitva dr. Török Aurél és segédje, dr. Perényi

József a csontokat egy-egy asztalra helyezték. A király csontjait 25 csomagban, papirosba és kenderkócba borítva találták. A királyné csontjait hasonló, 23 kisebb csomagból bontották ki. A királyné koporsójában az egyik csomagon „gyermek csontok” felirat állt, benne egy gyermek csontjaival. A koponyákon tintával felírt azonosítást találtak: „III. Béla király” és „Antiochiai Ágnes királynő” szöveggel. Ezzel Havas további tudományos vizsgálatokra hivatalosan is átadta a csontokat Török Aurélnak. Török ekkor még úgy jelezte, hogy a munkához két hétre lesz szüksége. Havas gondoskodott a relikviák őrzéséről, éjszakánként két őr is posztolt az ajtó előtt.³⁹ A jegyzőkönyv tárgyyszerű beszámolójától eltérően Török visszaemlékezésében sokkal személyesebb sorokban ecseteli a csontok méltatlan sorsát, amit akkor tapasztalt: „két egészen közönséges horganypléhből készült láda (...) két közönséges faláda” – írta. „Mínthogy a faládák a kellenél sokkal nagyobbak voltak, az ujság-, étlap és pakkolópapirosba csomagolt csontok az őket körülvevő csepűcsomókkal szanaszét heverték a láda belsejében. Az egyes csontok kiszedése alkalmával kiderült, hogy mind a király, mind pedig a királyné ú. n. koporsójában idegen csontok is közbe voltak keverve (sőt, a királyi testereklyék közt egy állati bordadarab is feküdt). Így voltak tehát egy »felszentelt« király és neje testereklyéi a hivatalos stylus szerint »csendben ugyan, de illő módon« eltemetve. S a min a helytartó olyannyira megbotránkozott volt, t. i.: »hogyan egy fölszentelt király földi maradványai, megfosztva a kegyelet minden jelétől«, feküdtek a n. múzeum régiségei közt, ugyancsak ide e felszentelt sírhelyre még inkább a kegyeletnek még a legkisebb jelétől is megfosztva temették el!”⁴⁰

Végül azonban a csontok Török Aurél kérésére miniszteri engedéllyel már novemberben bekerültek az antropológiai intézetbe, mert a négy személytől származó maradványok (Török megállapítása) szortírozására, osztályozására és mérésére sem elég hely, sem elegendő bútor, sem a szükséges mérőeszközök nem álltak rendelkezésre az építési irodán.⁴¹

Török Aurél, mint a csontok őrzője és a temetés ügyének szószólója

A vizsgálatra szánt két hétből azonban tizenöt év lett, mire a csontok visszakerülhettek a templomba. Az építkezés befejezése egyre tolódott, noha Trefort állandóan sürgette és mind újabb és újabb határidőket tűzött ki az átadásra. A temetés kérdése az építés ideje alatt egyszer sem vetődött fel a BFÉB ülésén. A munkák folytak a maguk útján, 1887-ben

bármiféle külön tárgyalás nélkül elkészült a kriptabeli síremlék is. Trefortnak szándékában állt az építkezés befejeztével méltó módon eltemetni III. Bélát, ám 1888-ban bekövetkező halála megakadályozta ebben.⁴² És bár a templomot 1893-ban ideiglenesen átadták a liturgikus életnek, 1896-ban véglegesen felszentelték, s ebben az évben volt a nagy király halálának 700. évfordulója is, ráadásul az ország a honfoglalást ünnepelte – ez lehetett volna az ünnepélyes újratemetés legalkalmasabb időpontja – a temetésre mégsem került sor, noha már az ügy országos jelentőségűvé dagadt. Török Aurél a csontok kutatásával, az eredmények nyilvánossá tételével, a közvélemény felrázásával ebben elévülhetetlen érdemeket szerzett. Ugyanis amikor 1883-ban személyesen tett jelentést Trefortnak a csontok átvételéről, a miniszter azzal bocsátotta el, hogy az ügyre szánható pénzügyi forrásai kimerültek, amúgy sem aktuális, de ha a helyreállítás befejeződik, tegye meg újra javaslatát.⁴³ Ezzel a meghagyással Török a treforti szándék letéteményesének tekintette magát, és ezt a miniszter halála után is érvényesítette, nemegyszer kiváltva – mint majd látni fogjuk – a többi közreműködő ellenérzéseit is.

A templom kriptája 1890-ben elkészült, ezért Török levelet írt Trefort utódjának, Csáky Albin miniszternek, amelyben összegezte a csontok megőrzésével, a temetés fontosságával kapcsolatos nézeteit.⁴⁴ Trefort szándékára hivatkozott, remélve, hogy utódját is megnyeri az ügynek: „Trefort miniszterrel ez iránt folytatott beszélgetésből tudom, ő a restaurált Mátyás templomot bizonyos tekintetben Pantheonnak óhajtotta és éppen a dicső Árpád vérből fennmaradt emez egyedüli hiteles királyi ereklye képezné a Mátyás templom legnagyobb kincsét.” A levelet programadó beszédének is tekinthetjük, szempontjai a megvalósulás során nem egy esetben érvényesültek később. Kifejtette, hogy a temetésnek az egész nemzet kegyeletét kell kifejeznie, ez azonban csak „ceremoniális”, „külső kegyelet”. Oly módon kell elhelyezni a maradványokat, hogy ne érhesse őket semmilyen károsodás és azonosságuk a későbbiekben is bizonyítható legyen – ez a „valódi kegyelet”. Biztonságukról is gondoskodni kell, mert naivitás azt gondolni, hogy egy kriptában őrzött sírra minden időben mindenki kegyelettel tekint. További szempont, hogy nem keveredhet más emberi csonttal a királyi relikvia.⁴⁵ Török kifejtette, hogy újratemetni csak biztos elkülönítés után lehet, és a károsodások megelőzésére a csontállományt szilárdító anyaggal kell impregnálni. A csontokat természetes pozíciójukban, a fekvő testnek megfelelően helyezték el bronz csavarokkal, pántokkal összeerősítve, a segédeszközöket pedig fekete bársonnyal el kell takarni – javasolta Török. Az egyházi

ereklyék mintájára biztosítani kell a megtekinthetőséget, ezért a csontokat egy kristályüveg ládában, azt pedig egy átláthatatlan, szilárd külső koporsóban őrizték, amelynek tetejét azonban ünnepi alkalmakkor le lehessen emelni. Így a csontok fennmaradása és érintetlensége is könnyebben és rendszeresen ellenőrizhető.⁴⁶ A sírt ekkor Török még a kripta közepén elhelyezett emelvényen képzelte el. Leveléhez a csontok tudományosan összeállított lajstromát is mellékelte. Török szóhasználata – a maradványoknak ereklyeként, testereklyeként való aposztrofálása – a III. Béla újratemetését érintő forrásanyag állandó kifejezése volt, amely a maradványok és a temetés szimbolikus jelentőségét és szakrális jellegét hangsúlyozta.

A csontok tudományos feldolgozását 1893-ban és 1894-ben Török két tanulmányában is publikálta, előbbi egyben az akadémiai székfoglalója is lett.⁴⁷ Ennek bevezetőjében említi, hogy munkájának díszes kiadását „az Árpádok dicső sarja, Ó császári és királyi Fensége József Főherceg” is támogatja.⁴⁸ Írásában a treforti „nemzeti panteon” gondolatot folytatta: „... az ujjá alakított budai Mátyás-templom, az ezredéves országos ünnepély alatt, régi királyaink mauzóleumává avattassék fel”. Ehhez a történeti forrásokban megjelölt helyeken, a templomokból „régir királyaink testereklyéi egybegyűjtessenek s a budai Mátyás-templomban tétessenek örök nyugalomra, hogy ekként a nemzet eme templomban egy oly kegyeleti hellyel (santa casa) birjon, mint a spanyoloknak az Escorial, a francziáknak a St. Denis és Pantheon, a lengyeleknek a Wawel – s a milyen kegyeleti hely volt maga a régi székesfehérvári Sz. István-féle bazilika is, a mely már eredetileg a magyar királyok temetkezési helyéül szolgált”.⁴⁹ Forrásokkal sem igazolni, sem cáfolni nem lehet, hogy Trefort a királyi maradványok egybegyűjtését ilyen széleskörűen gondolta volna. Török előtt tett megjegyzése egybecseng a nemzeti panteon létrehozásának törekvésével, amely végigkísérte szinte az egész 19. századot. A haza egykori nagyjait egybefogó közös emlékhely kialakításának igénye végül bekapcsolódott a millenniumi javaslatok sorába, megvalósulása azonban elmaradt.⁵⁰

Török mindenesetre még 1893-ban felvette a kapcsolatot Havranek József székesfehérvári polgármesterrel.⁵¹ Megkérte, hogy pontos leltár és átvételi elismervény mellett a székesfehérvári bazilikában a Henszlmann által végzett ásások csontleleteit beszállíthassa az antropológiai intézetbe, hogy kutatásait azokra is kiterjeszthesse. „Mai napság a művelt nemzetek a kegyeletet a szellem fölvilágosításának érdekeivel kötik egybe” – írta. Részletes leltár készítése után, 1894. október 23-án átadták azokat. Így az antropológiai intézet mintegy gyűj-

tőhelye lett a Székesfehérváron talált csontoknak, annak ellenére, hogy Török javaslatait az Akadémia Történelmi Bizottsága elvetette.⁵²

Kísérletek IV. Béla leányai maradványainak Spalatóból történő hazaszállítására

A treforti gondolat folytatását látszik igazolni az a kevésbé ismert törekvés, amely az 1880-as évek közepén bontakozott ki és amely a dalmáciai Spalatóban (ma Split, Horvátország) nyugvó két királylány, IV. Béla király lányai földi maradványainak hazaszállítását célozta. Aktualitását akkor még az adta, hogy 1884-ben a spalatói székesegyház kapuzatának restaurálása miatt le kellett emelni a szarkofágot eredeti helyéről, a kapuzat főpárkányáról. Simor János esztergomi érsek járt el a hazahozatal érdekében Marco Calogera (1866–1888) Spalatomakarskai püspöknél 1885-ben, és még 1888-ban is folyamatban lévő ügyként tudósított róla a Vasárnapi Ujság.⁵³ Akkor Simor még az esztergomi székesegyházban szeretne volna eltemetni a hamvakat, ám nem járt sikerrel. Az elutasítást azzal indokolták, hogy eddig semmilyen történelmi körülmény között nem vetődött fel ez az igény, tehát egyértelmű, hogy a IV. Béla akarata szerint történt temetést az évszázadok során minden politikai szereplő véglegesnek tekintette. Forster ezt később, a kudarcból erényt kovácsolva, szélesebb összefüggésben, mint a két országrész közjogi összetartozásának egyik momentumát értelmezte könyvében.⁵⁴ Forster azonban a kötetben – az ünnepi kiadvány lévén –, „csak a szépre emlékezik”. Hallgat például arról, ami valószínűleg szintén nem használt a tárgyalásoknak: a spalatói fél 10 000 forint hozzájárulást kért a templom restaurálására, azért a „kis sarkophágért, melyet meg sem becsültek” – írta Forster egy levelében, már kevésbé fennkölt hangnemben.⁵⁵

Czobor Béla 1894-ben a keresztény archeológusok első kongresszusán járt Spalatóban. Az ott láttak érlelték meg benne az elhatározást, hogy a „kis hontalanok” hazahozatalát újra felvesse. Ő a szarkofágot a restaurálás miatt még elmozdított állapotában, ideiglenes helyén a keresztelő kápolnában látta. A báró Eötvös József vallás és közoktatásügyi miniszterhez írt, a kongresszusról szóló jelentésében erre is kitért: „Részemről a keresztény archeológusok spalatói kongresszusának hazánkra maradandó emléket abban látnám, ha végre-valahára sikerülne hazaszállítani a két kis hontalannak, IV. Béla királyunk Clissában 1242-ben elhalt leánykájának: Katalinnak és Margitnak földi maradványait, melyek jelenleg – eredeti helyükről, a dómról elmozdítottatván – a spalatói

baptisztérium egyik zugában, nem mondhatni, hogy kegyelettel őriztetnek. A homokkő szarkofág, mely a XIII. sz. felírás kibetűzhető nyomait még viseli, magyar műemlék, s így a műemlékek orsz. bizottsága lesz hivatva Nagyméltóságodnak előterjesztést tenni a hamvoknak – amennyiben ez szükségesnek mutatkoznék – ő Felsege a király közbenjárásával – visszaszállítása iránt. – Méltóbb helyet alig tudnék elhelyezésükre, mint a fejedelmileg helyreállított budavári főegyház altemplomát, ahol III. Béla és neje antiochiai Anna szarkofágja mellett a tatárok elől menekült IV. Béla királyunk leányainak hamvai pihenőre találnának. A honalapítás ezredéves egyik kiváló mozzanata lehetne a két király-leány tetemeinek hazaszállítása és ünnepélyes eltemetése. Faxit Deus!” Czobor a szarkofág korábbi, a velenceiek által eltávolított, valamint az akkor látott feliratát is közölte. A régi felirat: „Catharina inlyta et fulgens Margarita | In hoc arcto tumulo jacent absque vita | Belle III filie regis Hungarorum | Et Marie Lascari regine Graecorum, | Ab impiis Tartaris fuerunt fugate. | Mortue in Clissio huc Spaletum translate.”

Az újabb felirat Czobor olvasatában: „+ Hec est se (p)oltura filiarum domi(ni) Belle regis Ungarie MCCXLII die XIII Martii huc fugiens (a) facie Tartarorum.”⁵⁶

Ezt a próbálkozást sem koronázta siker, holott Filipp Nakič spalatói püspök 1898. május 22-i levelében még támogatásáról biztosította Vaszary Kolos esztergomi érseket.⁵⁷ Forster maga is eljár az ügyben, ő is pozitív híreket kapott mind a püspök, mind a káptalan szándékát illetően, de a próbálkozás eddig nem ismert okok miatt ismét kudarccal végződött. Spalatóból megküldték a tíz évvel korábbi felnyitást ismertető cikket, talán jegyzőkönyvet is, a felirat lenyomatát és fényképfelvételeket, de magát a szarkofágot a maradványokkal nem.⁵⁸ Erről a próbálkozásról Forster már említést sem tett a könyvében.

A millenniumi ünnepségek és a templom felszentelése – az elszalasztott lehetőség

Az ország a millenniumi ünnepségekre készült. A programváltozatokban szerepet kapott a templom, de III. Béla temetésének ügye nem haladt. 1895-ben a *Katholikus Egyházi Közlöny* vezércikkben vetette fel a temetés és a millennium összekapcsolását, ugyanis a gazdagnak ígérkező programban nem találták kellően kihangsúlyozva a történeti mozzanatot. Két további „históriai jellegű” javaslatot tettek: Árpád sírjának megkeresését, illetve feltárását,⁵⁹ valamint III. Béla király temetését, amely

nem szerepelt a programban. Az antropológiai intézetben lévő csontok emelik az intézet presztízsét, de „ezekhez a tetemekhez a nemzeti kegyeletnek is joga van”. Országos temetést javasoltak, amelyet a király, az udvar, valamint az ország állami és katonai méltóságainak jelenlétében Vaszary Kolos végezhetne. „Nemzeti kötelesség ez a jubiláris temetés, mely mint kivételes kegyeleti tény csak emelné a millennium magasztos jellegét” – zárta a névtelen cikkíró.⁶⁰ A papság Pauler Gyula főlevéltárnokhoz fordult, hogy határozza meg, melyik nap lenne a legalkalmasabb a temetésre. Pauler kimutatta, hogy III. Béla 1196. április 23-án halt meg, így kézenfekvően adódott a dátum, de még a Török által sürgetett másolási munkákra sem utalta át a kért összeget a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, és a teljes temetésnek sem volt meg a pénzügyi fedezete.⁶¹ Az ügy mellé állt a főváros is, és felmerült a közadakozás megindítása is, ha az állami szerepvállalás elmaradna.⁶² A temetésből végül nem lett semmi, bár a templom kiemelt események helyszíne lett az ünnepségsorozatban. Itt zajlott az ünnepi *Te Deum*, a millenniumi kiállítás megnyitójának másnapján, 1896. május 3-án tartott hálaadó ünnepi szentmise. A szertartást Vaszary Kolos hercegprímás celebrálta, a jeles eseményen a királyi pár, a kormány és a diplomáciai testület tagjai is részt vettek. Június 5-én ünnepélyes menet hozta a várkapornából a magyar koronát a templomba, ahol a püspöki kar fogadta és három napra az oltárra helyezte, hogy a nép kifejezhesse hódolatát.⁶³ A millenniumi ünnepségsorozat keretében 1896. augusztus 15-én anélkül került sor a templom ünnepélyes felszentelésére, hogy III. Béla temetésének ügye akár egy keveset is mozdult volna előre. A millenniumi ünnepségek fénypontja lehetett volna ez a gyászaktus – írta a *Katholikus Egyházi Közlöny*, „mert sehol úgy ki nem fejezhetjük volna az Árpád ház iránt való kegyeletünket, mint itt. Sehol úgy nem demonstrálhattuk volna, hogy ezer esztendő fennállásunkat és minden dicsőségünket annak a háromszáz esztendőnek köszönhetjük, a mely alatt országunkat a honalapító Árpád vére kormányozta. Az eszmét azonban elmosta a hiperlojalitás: demonstrációt láttak a nemzet atyja iránt a nemzeti kegyelet megnyilvánulásában. Az eszme elhalt, megvoltak csendben az ezredévi ünnepségek a király jelenlétében, viharok nélkül.”⁶⁴

Egy parlamenti interpelláció, amely katalizálja az eseményeket

A sajtó és a közvélemény nyomása által vetett hullámok átlépték a parlament küszöbét is. 1897. feb-

ruár 13-án gróf Benyovszky Sándor interpellációt nyújtott be a parlamentben Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a csontokkal kapcsolatban: „Van-e tudomása az igen tisztelt miniszterelnök úrnak arról, miszerint árpádházi királyunk, III. Bélának és nejének földi maradványai az anthropologiai intézetben egy ládában vannak elhelyezve? És van-e szándéka az igen tisztelt miniszterelnök úrnak adandó alkalommal intézkedni arról, hogy nevezett dicső emlékezetű királyunk és királynénk hamvai, a nemzet méltóságához, megfelelően eltakarítassanak?”⁶⁵ A maliciózus interpelláció meghozta hatását, és beindította a gépezetet, hiszen a templom ünnepélyes felszentelése már 1896. augusztus 15-én megtörtént.⁶⁶

A Miniszterelnökségről azonnal tájékoztatást kértek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól. Már február 14-én tájékoztatták a miniszterelnököt arról, hogy a sajtóban megjelenő információk, miszerint a tetemek nincsenek biztonságban, mert bárki szabadon bejárhat az őrzésükre szolgáló helyiségbe, koholmány, sőt a Budavári Főegyház Építési Bizottsága, a Műemlékek Országos Bizottsága, az egyházi főhatóság, a Főváros és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium már tárgyalnak a végleges elhelyezés módjáról.⁶⁷ Wlassics rögtön a MOB-hoz, a BFÉB-hez fordult a síremlékre és a temetésre vonatkozó javaslatért,⁶⁸ és magához az egyik kulcsszereplőhöz, Török Aurélhoz, a csontokra vonatkozó jelentésért. Török hosszan védekezett Wlassicsnak írt válaszában. Voltaképpen ugyanazért támadta őt a sajtó, amiért a Nemzeti Múzeumot 1862-ben, vagy amiért ő kárhoztatta az utókort idézett írásaiban: a kegyelet hiányáért és a méltatlan bánásmódért, ahogy a csontokat tárolta. Török cáfolta az újságok szenzációhajhász híreit, a csontokat soha nem állították ki az antropologiai intézetben, a közönségtől és más antropologiai leletektől is elzártan, külön őrizték. Azokat „csakis társadalmilag kiváló és művelt egyéneknek mutattam be alkalmilag; amennyiben én ezt a kivételes bemutatást dicső őseink ereklyéi iránt való igazi érdeklődéssel összeegyeztethetőnek találtam.” Sőt, épphogy nem az intézetben, hanem a koporsóban, a templomban eltemetve voltak méltatlan helyzetben a relikviák. Ezúttal Wlassicsnak is felveti azt a javaslatát, amit elődjének, Csákynek is: a Mátyás-templom legyen nemzeti panteon, „régir királyaink mauzóleuma”, ahol a királyok maradványai a kegyelet és a tudományos kutatás számára egyaránt hozzáférhetők maradhatnak. Számukra egy különálló díszes kriptát képzelt a Mátyás-templomban – ez a megjegyzés a helyszín és az adottságok ismeretének teljes hiányát jelezte részéről – a sajtónak azon részével, amely méltó temetést követelt, teljességgel egyetértett Török.⁶⁹

Török Wlassics megbízására a helyszínt is megtekintette, és tárgyalt Schulekkel. Az volt a feladata, hogy egyrészt eldöntse, alkalmas-e a templom kriptája az ereklyék befogadására, másrészt egyetessen Schulekkel annak elképzeléseiről. A szemlére még március elején sort kerített, amikor megállapította a tervezett helyszínről, hogy az teljesen alkalmatlan a csontok befogadására. Ekkor még nem született döntés a temetés módjára és a síremlékre vonatkozóan, Török csak a maga addigi szempontrendszer alapján mérlegelte a már elkészült sírhelyet és kriptát, amelyet sem jól megközelíthetőnek, sem elég ünnepélyesnek, díszesnek, tágasnak, sőt méltónak sem talált. A Schulekkel való egyeztetés során megtudta, hogy a kripa és a síremlék tervezésekor még szó sem volt ilyen impozáns temetésről. A kripa amúgy is eredetileg a templomban korábban eltemetett halottak befogadására épült, ám egyéb okok miatt azok nem oda kerültek. Ezután határozták el, hogy a kriptában, illetve altemplomban csak III. Béla és felesége sírja legyen. A sírhely egyszerűségével Schulek a székesfehérvári szarkofág és a korábbi templombéli koporsó egyszerűségét akarta idézni, de külön keret sem volt díszesebb elhelyezésre. A 12. század stílusában készült egyszerű szarkofággal Schulek szerint sem lehet eleget tenni az azóta felmerült újabb szempontoknak. A tér statikailag stabil, nem süllyed, sziklaalapon áll, de ha még a kripa közepére helyeznék is, az oszlopokat statikai szerepük miatt eltávolítani nem lehet, a kripa átalakítása nem megoldható. Schulek határozottan elutasította, hogy a felső szinten legyen a síremlék, a templom panteonná „fejlesztésétől” pedig végkép elzárkózott az épület méretei miatt. A maradványok a kriptában csak az eddig megtervezett módon helyezhetők el, csak díszítésről, lámpák elhelyezéséről lehet szó. Ekkor már folyt a templom környezetének kialakítása.⁷⁰ Mivel a Szent István-szobor számára Schulek által tervezett mauzóleumról már lemondtak és az északi Halászbástyára javasolt hét vezér szoborcsoport helyét is a Városliget kapujában jelölték ki, Schulek, Török hasonló felvetését elfogadva⁷¹ ugyancsak elképzelhetőnek tartotta, hogy az északi Halászbástya építészeti lezárásaként ott emeljenek egy mauzóleumot III. Béla hamvai számára. A megközelítőleg 10 méter átmérőjű kör alakú épület az általa korábban a Halászbástyára tervezett Szent István mauzóleum újraálmodása lehetett volna, amelynek megtervezését is felajánlotta. A nemzeti panteon pedig épülhetne a citadella helyére. Schulek a javasolt várkastélyszerű építményben is el tudta fogadni III. Béla hamvainak elhelyezését a többi királyi csonttal együtt.⁷²

Mivel a sajtó részéről érte támadás, Török maga is elindította a saját offenzíváját. Felismerte az írott médiában, mint a modern kor fegyverében rejlő lehetőséget és sikeresen alkalmazta azt, hogy a temetés ügyét elősegítse, befolyásolja a közvéleményt és elképzeléseire támogatókat szerezzen – „ideje, hogy propagandát csináljunk”, írta egy levelében.⁷³ Egy rövid röpiratot írt „Esdő szó az országgyűlési képviselőkhez” címmel, és arról is gondoskodott, hogy a parlamentben osszák szét a címzettek között.⁷⁴ Az irat kiadásának ürügyét a Benyovszky-féle interpelláció adta, ami után Török, mint akinek az ügygel a legtöbb lehetősége volt foglalkozni, úgy érezte, tájékoztatnia kell a döntéshozókat. Elsősorban a helyszín alkalmatlanságára igyekezett felhívni a figyelmet. Lényegre törő üzenetét erős, szemléletes kifejezésekkel közvetítette: „hevenyészett sírhely”, a koporsókat csak „a pillérek között dugdosva lehet” a szarkofágba helyezni, a kriptá „sötét üreg”, a bejutás „csak tornászok számára nem jár ügy-baj nélkül”. Török a megoldásra a Schulekkel tartott megbeszélésen tárgyalt átalakítást javasolta. Török az időzítést is a hatás elemévé tette, mert a hazafiúi kötelességre figyelmeztető írást március 15-re keltezte.⁷⁵ Bizonyos, hogy az újságszerkesztőségekhez is eljuttatta, ugyanis számtalan újságcikk adott róla hírt, legtöbbször szó szerint vették át az idézett szófordulatokat, amellyel Schulek művét teljesen negligálták.⁷⁶ Azt persze már nem közölték, hogy milyen körülmények és feltételek között született a kriptá, amit pedig Török – a Schulektől halottak nyomán – korrekt módon leírt. Az *Alkotmány* c. újság viszont elfogadhatatlannak tartotta a fővárosi helyszínt, és az eredeti Székesfehérvárt javasolta. Persze jól elverte a port mindenkin, Törökön, hogy profán módon méregeti, tapogatja a „szent nemzeti ereklyét”, a koponyát, de Székesfehérváron is, amiért nem követelte vissza és nem épített számára mauzóleumot a püspöki palota kertjében, ahol maga a bazilika is állt. A *Katolikus Egyházi Közönlöny* erre megvédte a fővárosi helyszínt, mondván, hogy ez az ország szíve.⁷⁷

Következő lépésként Török „Egy árpádházi honalapító magyar király, III. Béla arcképéről” címmel egész oldalas cikkben ismertette az antropológiai vizsgálatának eredményét a *Vasárnapi Újságban*, 1897. április 4-én, ahol szintén taglalta a sírhely alkalmatlanságát.⁷⁸ (12. kép) Török végül egy nagy opusszal zárta médiahadjáratát. Április 27-én megjelentette az *Esdő szó* bővített változatát, amelyben összefoglalta a történeti előzményeket és további javaslatokat tett.⁷⁹ Rögtön vitriolos felütéssel kezd, amikor a kiadás ürügyének – ünnepi kiadványt

III. BÉLA KIRÁLY ARCZKÉPE, A CSONTOS KOPONYA ALAKJA SZERINT RAJZOLVA.

12. III. Béla koponyarekonstrukciója.

Török Aurél irányításával készítette: Hornischek Henrik (*Vasárnapi Újság*, XLIV. 14. szám, 1897. április 4., 214)

idézve – a király halála kereknek semmiképpen nem mondható 701. évfordulóját hozza fel. Korábbi elképzelései mellett további javaslata a Nemzeti Múzeumban őrzött sírmellékleteknek a hamvakkal együtt történő eltemetése is. Mivel a temetéssel a „jogfolytonosságon alapuló jelen állami létünkre vonatkozó emléket” is ünnepeljük, legkézenfekvőbb, hogy a koronázási jelvények közelében legyen a ravatal, vagyis a királyi palota Szent Zsigmond-kápolnájában. Itt szentelné be Vaszary Kolos esztergomi érsek, és innen vonulna a temetési menet a Mátyás-templomba.

Megkezdődik a temetés hivatalos előkészítése

A parlamenti interpellációt követő miniszteri felszólításra a MOB-ban Forster Gyula másodelnök intenciójára lázas levelezés indult annak érdekében, hogy összegyűjtsék az elmúlt 40 év dokumentumait.⁸⁰ 1897. május 18-án a MOB és BFÉB közös ülést tartott, amelyet a VKM leirata hívott életre.⁸¹ Ebben a bizottságokra ruházta az operatív feladatokat és a történeti források, a hitelességet igazoló adatok

össze gyűjtését, valamint a tervek és költségvetések koncepció szintű javaslatait várta tőlük. Ezzel indult el a tényleges munka, amelyben bizottsági ülések során kristályosodott ki a sírhelyre vonatkozó tervezési koncepció és a kivitelezés menete. Török sajtókirohásaira válaszként az ülés résztvevői szorosra zárták soraikat és a kriptabeli helyszín mellett foglaltak állást: „az oltárral ellátott krypta és a sarkophag a királyi tetemek iránt méltán megkövetelhető kegyelettel és tisztelettel teljesen meg egyezik”. Ugyanakkor néhányan – köztük Schulek is – szerették volna áthelyezni a szarkofágot a krypta középtengelyébe, az oltárral szemben. Schulek az altemplom korábban tervbe vett kifestésének lehetőségét is felvetette.

Czobor Béla adott új irányt a tervezésnek azáltal, hogy a felső templomot javasolta helyszínül. Mivel az egyetlen Székesfehérváron feltárt és azonosított Árpád-házi királyról volt szó, a szélesebb közönség számára való jobb láthatóságot és megközelíthetőséget vette figyelembe. Ekkor jelölték ki a Szentháromság-kápolnát, ahová akkor még az altemplomi szarkofágot akarták felhozni, és talapzatra állítva kialakítani a bronz síremléket. Az addig takart oldalaira is díszes faragás került volna. A kápolna – immár mauzóleum – bejárata elé kijelölt kovácsoltvas rács a Török által hangsúlyozott biztonságot szavatolná. Eddigre már megghiúsult Czobor azon reménye, hogy Splitből hazahozzák és a Mátyás-templomban helyezték el IV. Béla lányainak hamvait. A Szent Jobb végleges átszállításának az ügye is még függőben volt, noha mind az állam részéről, Bánffy és Wlassics, mind az egyház részéről Vaszary Kolos esztergomi érsek, Hornig Károly veszprémi püspök, valamint Császka György kalocsai érsek melegen pártolták az ügyet.⁸² Így a Mátyás-templom esetében az államalapító dinasztia iránt érzett nemzeti kegyelet egyelőre csak a III. Béla síremlékben és a királyi pár újratemetésében tudott magának célt találni és kicsúcsosodni.

Forster Gyula a jegyzőkönyv kísérőlevelében azonban részletesen kifejtette privát véleményét, amellyel más irányt adott az eseményeknek. Szerinte ugyanis a szarkofág nem alkalmas a legalább százkilencven centiméter magas királyt magába foglaló koporsó számára, a fenti nyitott térben pedig kicsiny mérete miatt amúgy is elveszne. Helyén hagyva viszont kiválóan megfelelne a Székesfehérváron kiásott egyéb csontok őrzésének. A fenti terek közül Forster még a Béla-torony alját is a lehetőségek között említette. Schulek is inkább ezt javasolta, a kápolna díszítésére és statikai szempontokra, az alsó sor helyiségek boltozatának teherbírására hivatkozva. Forster kifejtette, hogy a síremlék terve elsősorban építészeti feladat, ezért kézenfekvően

adódott Schulek megbízása. A kegyeleti szempontok alapján a sírmelléleteket is vissza kell helyezni majd a tetemek mellé, róluk másolat készítendő a Nemzeti Múzeum számára.⁸³

A királyi donáció

A síremlék és a temetés költségeit I. Ferenc József – „azon kegyelet által indítatva, mellyel elődeim emléke iránt viseltetem” – magánpénztárából ajánlotta fel, de összegről nem szólt. Ezzel csak részben tisztázódott az anyagi háttér.⁸⁴

Wlassics Gyula elfogadta a MOB és BFÉB javaslatát a Szentháromság-kápolnára vonatkozóan, amely krakkói és brugge-i példák alapján alkalmasabb a kegyeleti érzés ébrentartására, viszont az altemplomi, már elkészült szarkofág felhasználásával. Főle díszes sírhelyet emelnének az országos ünnepség keretében tervezett beszentelésre és sírba helyezésre. Wlassics azonban félreértette a MOB–BFÉB jegyzőkönyvet, mert következetesen kettős szarkofágról beszélt, holott a szövegben a „kettős” kifejezés nem szerepelt. Az 1887-es terven is egyetlen szarkofág látható, ami akkor meg is valósult. Forster javaslata alapján Wlassics, majd Bánffy is elfogadta, hogy az ünnepélyes eseménysornak nem lehet része az antropológiai intézetből való átszállítás. Ezt egyszerű hivatalos eljárással, jegyzőkönyvi átvétellel előtte el kell végezni, mert ez az esemény fennkölt jellegével teljesen ellentétes. Elfogadták, hogy a csontok 1:1-es másolatainak 2500 forintos költségét biztosítsák Török Aurél számára. Wlassics javaslata alapján ekkor határozták el egy díszkönyv kiadását, amelynek szerkesztését Forsterre, vagy ha ő nem vállalná, akkor Czoborra bíznák. Ennek költségét 2–3000 forintban határozták meg. A tervezés építőművészeti és egyben szobrászi feladat, amellyel – Wlassics javaslata alapján – értelemszerűen a templom helyreállítóját, Schuleket kell megbízni. Wlassics levelében ekkor még a MOB–BFÉB javaslatot követve bronzsíremlék szerepel. A teljes költség, a kápolna mauzóleummá alakításával, vasrács lezárással 25–50 000 forint lenne.⁸⁵ Bánffy Dezső miniszterelnök Ferenc Józsefhez fordult, hogy kipuhatolja az adomány mértékét. Mivel Ferenc József III. Béla utódjának tekintette magát, és elődjei iránti kegyeletére hivatkozott, Bánffy kifejtette: „a felszentelt és megkoronázott király iránti hűségére mindenkor büszke és történelmi múltjához legszilárdabban ragaszkodó magyar nemzet minden egyes tagjának kebelében a feltétlen odaadással párosult lojalitási érzelem újabb tápot nyert, a monarchicus és dynasticus eszme uralmát pedig korlátlanul

tette”.⁸⁶ Az adományt, amely 25 000 forintra rúgott, még júliusban folyósították is.⁸⁷ Ezzel adottak voltak a feltételek a királyi sírhely kialakítására és a temetés megszervezésére.⁸⁸ Minden további agályt eliminált Thaly Kálmán, aki 1897. június 3-án magyarázó szöveget tett közzé az Egyetértés c. lapban a királyi donáció „*elődeim emléke*” szövegrészét illetően. Ebben egy genealógiai táblán bizonyította, hogy Ferenc József két ágon is leányági leszármazottja III. Béla királynak. A királyban az adományozáskor „Árpád vére nyilatkozott meg” és nyugodtan írhatta volna: „*őseim*”.⁸⁹ Habsburg részről már a 18. században, Mária Terézia uralkodása idején is volt törekvés arra, hogy a magyar történelmi alakok kultuszának felelevenítésével erősítsék hatalmuk legitimitációját. A felelevenített Szent István-kultusz elemeként a királynő 1764-ben megalapította a Szent István-rendet. A kultusz a Szent Jobb 1771-ben történő hazahozatalában és a budai palota általa 1778-ban emeltetett kápolnájában történő elhelyezésében csúcsonyult ki.⁹⁰

A tervezés menete

A nagy esemény előkészítése a miniszterelnökség vezetésével zajlott. Bánffy maga irányította az eseményeket, hisz Ferenc József tőle várt részletes jelentést a későbbiekben.⁹¹ Bánffy feltételül szabta, hogy a tervezésnek, előkészítésnek, anyagrendeléseknek meg kell indulnia még 1897-ben, és a temetésnek még 1898-ban le kell zajlania. A többi rész-kérdést meghagyta a kultuszminiszter kompetenciájának körében.⁹²

A következő MOB–BFÉB együttes ülésre október 1-én került sor.⁹³ Egyik legelső megoldandó feladat a maradványoknak a lemásolásuk után az antropológiai intézetből történő átszállítása. A csontokat már a végleges koporsóban kell ideiglenesen elhelyezni a templomban. Az elnök, Forster kijelölte a bizottság döntési kereteit, mely már nem vonatkozhat a helyszínre. Ugyanakkor az elkészült lenti szarkofág felszállítása mégsem oldható meg, mert a rá tervezett bronz síremlék jóval meghaladná a 25 000 forintos költségvetést, a *testereklye* méretéhez amúgy is kicsi lenne. Forster kifejtette, hogy a 12–13. századra különben sem a bronz síremlék jellemző, és számos példát hozott fel, amelyek mintaként szolgálhatnak. Ő a maga részéről oldalain faragással (figurális vagy ornamentális, esetleg címerekkel) díszített szarkofág tetején a királyi pár fekvő szobrát látná szívesen, amely a román korszak végén általános volt.⁹⁴ A szobrokhoz a megmaradt csontok és a sírmellékletek nyújthat-

nak segítséget, de fordulhatnak a Saint-Denis-ben nyugvó Magyarországi Klementia (IV. Béla ükunokája és X. Lajos francia király felesége) sírhelyhez is mintaként. Forster a síremléket három oldalával szabadon, a kápolna nyugati fala mellé javasolta, a fal íves kiképzésű díszítést kaphatna, amely a feliratoknak is helyet adna. Analógiáknak a további Saint-Denis-i sírokat, valamint a versailles-i királyi kastély (?) és a párizsi Trocadero múzeum darabjait, továbbá Trierben Ivó bíboros 12. századi síremlékét, és I. Henrik brabanti herceget 1235-ből, illetve a Champagne-i gróf, I. Henrik troyes-i sírját jelölte ki. A felvetett mintaképek többségének képe vagy rajza megjelent 19. századi kiadványokban, amelyek könyvtárakban is hozzáférhetőek voltak.⁹⁵ Schulek javaslata valamennyire különbözött. Ő körülbelül két méter magasan elhelyezett kettő vagy kettős szarkofágot kívánt készíteni szobrok nélkül, bronzból, esetleg kőből, fölöttük a falon kialakított timpanonba Krisztus került volna a két halott védőszentjével. Ez az elrendezés a szarkofágokat hosszabb oldalukkal kapcsolta volna a falhoz. A döntés végül a forsteri elképzelést támogatta: a nyugati fal elé hosszabb oldalával merőlegesen a járószintre állított kő szarkofág legyen, tetején a királyi pár fekvő szobrával. Az oltárnak a helyén kell maradni.⁹⁶ A csontok a temetés után nem lesznek időnként sem láthatók, mint ahogy Török szerette volna, ezért azokat nem eredeti pozíciójukban kell eltemetni, hanem a király és a királyné külön üvegládába és külön fémkoporsóba kerüljön – szölt a döntés. Ezek tervezése is Schulek feladata lett. A sírmellékletekről galvanoplasztikai másolatok készítenők, eredetijüket vissza kell helyezni a csontok mellé, vagy ha felsőbb utasítás ezt elvetné, mindenképpen a templomban, a Szentháromság-kápolnában kell őrizni, és a temetési szertartás során is szerepet kapnának. Ezek mellett a Szent Koronáról is másolatot kell készíttetni, amelyhez az 1896-ban készült felvételek nyújthatnak támpontot.⁹⁷ A koronát a mellékletekkel együtt helyeznék a ravatalra, utána pedig a templomban őriznék. A mellékletek és a koronamásolat terveinek elkészítését Radisics Jenőre, az Iparművészeti Múzeum főigazgatójára bízta. A Török Aurél-féle másolatok készítése mintegy 1700 db-ból állna további 6500 forintos költséggel, amelyre külön fedezet szükséges. A bizottság által javasolt gipszöntvények készíttetését Török a csontok szerkezete miatt nem tartotta alkalmasnak. Török ezzel túlfeszítette a húrt, mert, ahogy írták: „a királyi csontoknak kétheti tanulmányozásra átvétele óta már 14 év telt el”, amennyiben a VKM megajánl a másolatokra 2500 forintot, fotók és gipszmásolatok készíthetők, különben mielőbb szolgáltatassa vissza a csontokat.⁹⁸ Azokat a síremlék elkészültéig

az altemplomban, a Nemzeti Múzeumban őrzött eredeti, Székesfehérvárról beszállított kőkoporsókban, üvegládákban és fémkoporsókban őriznek. A kőkoporsók a temetés után is az altemplomban maradnának. A III. Béla számára korábban készített, de fel nem használt szarkofágba viszont más, Székesfehérváron talált, de azonosítatlan maradványok kerülhetnek. Wlassics vallás és közoktatásügyi miniszter összesen két hetet adott Schuleknek a síremléktervek, a kiegészítő vasrács és a költségvetés elkészítésére, amely az üvegládákat, a bronzkoporsókat és a sírmelléleteket őrző szekrényt is magában foglalná.

A Nemzeti Múzeumból átszállítandó tárgyak kapcsán tisztázni kellett a jogi helyzetet. A múzeum jogállásából adódóan a tárgyak kiadásához törvényi felhatalmazás lett volna szükséges. Hampel József, a Nemzeti Múzeum régiségtárának őre az igazgatóhoz írt feljegyzésében szintén megkérdőjelezte a MOB-nak és a BFÉB-nek a kérdést illető kompetenciáját, mert annak eldöntése a parlament hatáskörébe tartozik. Az antropológiai tudományos kutatás miatt valóban szükséges új beszterelés és a kegyelet is azt kívánja, hogy végre eltemessék őket a templom kriptájában (sic!). Sírjukon viszont ne szerepeljen nevük, mert a névadás „csak tudományos hypothesisen nem bizonyosságon alapulhat”. Viszont a sírmelléleteknek a nemzet múzeumában a helye az egész nemzet szeme előtt, nem a templomban, ahol „legfőleg a budavári katolikus plébánia gyér hívei” láthatnák. „[J]ámbor hívők az 1848ik emlékezetes év december napjaiban a gondviselés újj mutatása gyanánt fogadták azt a meglepetést, mikor az utca kövezete alatt megnyílt a mélység és benne fejedelmi sírok tűntek az áhítatos közönség elé, sem akkor sem utóbb a közvélemény nem látott megszenteltségtelenítést, sőt inkább kegyeletet látott érdemdús elődöm, Érdy János azon eljárásában, hogy nem hagyta ott e sírokat a székesfehérvári utca kövezete alatt, de elhozta Pestre a hol’ már 1848-ban is a nemzet szíve lüktetett.” A csontoknak is mint a nemzeti kegyelet tárgyainak a Nemzeti Múzeumban a helyük, és erről a törvényhozás, nem pedig valamilyen *ad hoc* bizottság dönthet csak – szögezte le Hampel.⁹⁹

Wlassics Gyula megtalálta a kiskaput a parlamenti eljárás kiküszöbölésére. A koporsók és a sírmelléletek ideiglenes letétként is értelmezhetőek, amelyek az egyik temetkezési helyszínről a másikra történő áthelyezés során csak ideiglenesen kerültek múzeumi megőrzésre. Ebben az esetben saját hatáskörben gondoskodhat az átszállításról. Javaslatot tett Bánffy-nak a temetés aktusát és a nemzeti hálát kifejező ünnepélyes törvény megalkotására, ebben a múzeumi tárgyak áthelyezésére is ki lehetne tér-

ni.¹⁰⁰ Bánffy aggályosnak tartotta a Szent Koronamásolat készítését, amely épp szembe helyezkedik annak eszmei jellegével, ugyanis profanizálná a hozzáférhetetlen, csak a legritkább esetekben látható nemzeti ereklyeként tisztelt eredetit. A ravatalon amúgy is az ásatáskor előkerült melléleteket helyezik majd ki, így a Szent Korona másolatára már nincs szükség. Az ünnepélyes törvényre vonatkozó javaslatot a miniszterelnök épp azzal vetette el, hogy az előző évben a millennium kapcsán már született egy hasonló típusú törvény, megismétlése köznapivá silányítaná mindkettőt.¹⁰¹

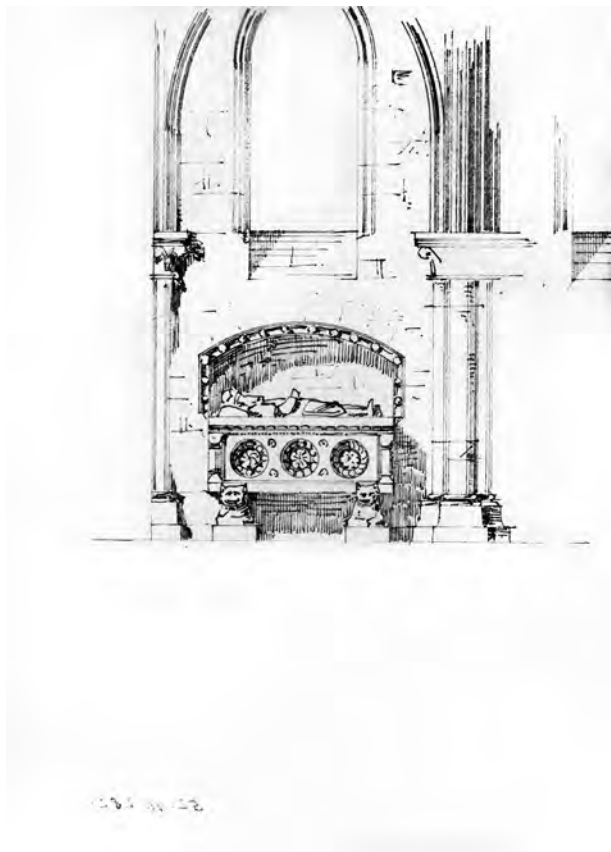
*Az 1897. november 6-i terobemutató*¹⁰²

Az előző megbeszélés egyértelmű koncepcionális alapvetése után Schulek mégis kísérletet tett arra, hogy a királysír helye az altemplomban legyen. „A korlátolt méretű és teljesen fölszerelt felső templomban minden talpalatnyi területnek meglevén a maga rendeltetése, csak is a Szt. Háromság kápolnájában lehet erőszakosan helyet szorítani egy oldalt állított síremlék számára” – írta tervmagyarázatának bevezetőjében. Schulek kötelességének érezte, hogy minden szempontot és lehetőséget bemutasson, még úgy is, hogy már megszületett a döntés a sír helyéről. Ezért a lehetséges megoldásokról tíz rajzot készített a tárgyalásra, amelyeken négy lehetséges változatot mutatott be. Nem tudható, mennyire voltak ezek kidolgozottak, de a Schulek-hagyaték némely vázlatrajza feltehetően ezekhez készült.¹⁰³

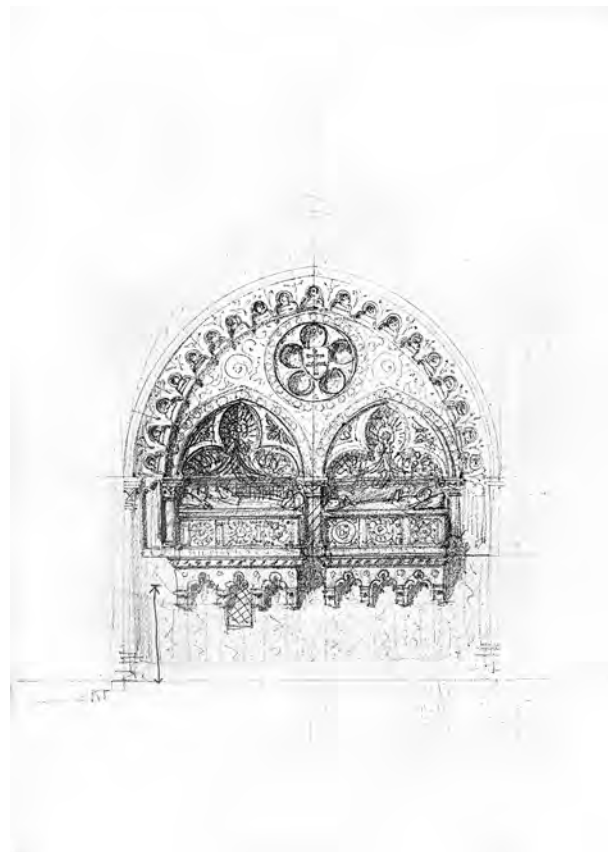
A Szentháromság-kápolnára vonatkozó első változatában a szűk tér miatt az északi fal két ablaka alatt, a fallal párhuzamosan, egy-egy fülkében konzolokon vélte leoptimalisabban elhelyezhetőnek a két szarkofágot. „Ez az elrendezés teljesen meg egyezik a korai középkor szerény felfogásával” – írta Schulek. A kápolna kettős bejáratának megfelelően, azok tengelyében elhelyezett szarkofág minden honnan jól látható és „helytakarékos” is. (13. kép)

A második változatban a nagy nyugati falsík felső részéhez illesztette volna a síremléket, amely két önálló szarkofágból állt volna, ugyancsak tekintetbe véve a kevés helyet. (14. kép)

A harmadik változat követte a bizottság már megfogalmazott döntését: az egyetlen szarkofágot a nyugati fal előtt, annak fülkéjében, rövidebb oldalával a falra merőlegesen vázolta fel. Ám Schulek rámutatott, hogy be kell vonni a díszítésbe a teljes nyugati falat, különben úgy tűnne, mintha egy befalazott kapuzat fülkéjében állna a síremlék. Ugyanakkor 30 cm-nél mélyebb fülkét statikai okok miatt nem lehet

13. Schulek Frigyes vázlata a Szentháromság-kápolna északi fala előtt elhelyezett sírokra, első változat (BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2821)

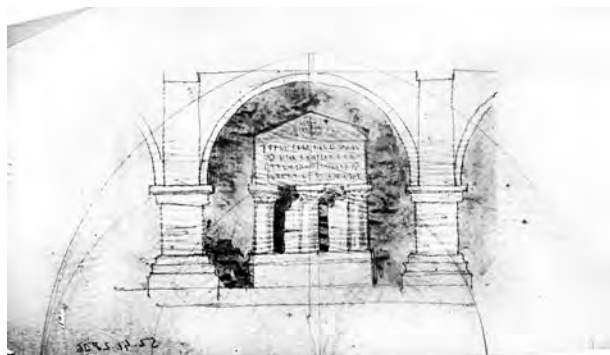

14. Schulek Frigyes vázlata a Szentháromság-kápolna nyugati falán elhelyezett két síremlékre, második változat (BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2820)

képezni. A fülke mélységét a két oldalon előrenyúló oszlopnyalábokkal lehet növelni. Ezek egyben a sír *boltozatos tetőzetét* hordják.¹⁰⁴ A terv magyarázatában Schulek már a megvalósult síremlék bizonyos részleteit írta le. A baldachint díszítő épületrészlet a mennyei Jeruzsálemet jelképezi, a fejezetmagasságban húzódó választópárkány fölött pedig maga a *mennyei ország* jelenne meg. Itt plutonitból készített Utolsó Ítélet-ábrázolás lenne: stilizált felhőkön a tizenkét apostol, fölöttük mandorlás Krisztus, mint *világbíró*, körülötte négy evangélista szimbólum jelenne meg. Az egységes megjelenés miatt Schulek a felső szférában is plasztikát javasolt, nem pedig festést vagy mozaikot. A szarkofág keménymésző, a síremlék részben plutonit és a két oldalon húzódó falmező is mustrával díszített plutonit lenne. Ennek a változatnak 20 000–21 000 forint lenne a költsége. A szarkofágot elválasztó rács övezné, esetleg a rács magát a kápolnát zárná el.

Schulek a kápolna szűk volta miatt a harmadik változatot tartotta a legaggályosabbnak, a kellő rálátás hiánya, a kápolna eredeti rendeltetésének elvesztése, a szűk helyből adódó balesetveszély szempontjából.

Legalkalmasabbnak az altemplomot vélte, ezzel az élők és halottak területe is szétválna, hisz a plébániatemplom mindennapi forgalmával nem tudja a halottak nyugalmát biztosítani fent. Meltóbb lent, a csak ennek szentelt helyen kialakítani a sírhelyet. (15. kép) Lent a biztonságos fenntartás is jobban megoldható a sziklába vájt talajon, mint fent, az alagsori helyiség boltozatán. Az altemplom díszítése a takarékosági szempontok előtérbe kerülésével amúgy is elmaradt, ezt most pótolni lehetne. Az altemplomra két változatot mutatott be Schulek, de már nem vetődött fel a meglévő, északi fülkében álló vörösmárvány szarkofág használata. Az egyik megoldás a nyugati oldal középső fülkéjében, a nyugati falhoz csatlakozó sír – „teljesen stilszerű, a régiek felfogásának teljesen megfelelő” alkotás. A másik, általa legmeltóbbnak, minden szempontból legmegfelelőbbnek ítélt hely az altemplom középső hajójában, a négy pillér közötti tér. „Díszítésére nézve egyszerű lehet; egyszerűségében azonban méltóságosan nyugodtnak, nemesnek kell lennie; részletezése oly alakkorból veendő, mely nincs alávetve a korlátolt ideig dívó, és időközönként változó felfogásoknak, tehát leginkább a

15. Schulek Frigyes vázlata a síremléknek általa ideálisnak tartott altemplomi elhelyezésére, negyedik változat (BTM KM ÉGy, ltsz.: 52.41.2836)

geometria egyszerű, absztrakt alakköréből kikerül; mellőzendők a nyugalom kifejezésére nem alkalmas, játszó ékítményes vagy realistikus elemek; ha végre a halottaknak szobrászati ábrázolása ki nem kerülhet, akkor e szobrászati előállítást modern, realiztikus felfogású szobrásmunkának kizárásával, a kőfaragás mesterségének megfelelő, komolyan tanulmányozott stylusban kellene végrehajtani.” A síremléssel szemben az altemplom felületei gazdag díszet kapnának, a boltozatra pedig Schulek itt kifejezetten az aranyalapú mozaikot javasolta, mind a díszítés, mind a fény visszatükrözése miatt. Az altemplom a megközelíthetősége miatt is a legalkalmasabb, mert három különböző oldalról három lépcsőn közelíthető meg. Ezzel maradéktalanul megvalósulhatna a terek funkcióinak szétválasztása: „tisztá megkülönböztetést abban látok, ha zavartalanul megtartjuk a felső templomot az élők használatának és a koronázásnak (jelen és jövő korszak), az elkülönített altemplomot (sírhely) pedig teljesen és kizárólag a történelmi kapcsolatnak (a régen múlt időnek) szenteljük”.

Schuleknek minden igyekezete ellenére sem sikerült elérnie, hogy az ülésen újratárgyalják a síremlék helyét. Noha tervismertetésével báró Liphay Béla és Pártos Gyula BFÉB tagokat sikerült meggyőznie az altemplomi helyszínről, felvetését nem is tárgyalták meg érdemben, mert annyira ellentétes volt az előző ülés döntésével. Ha legalább Forstert, vagy a meghatározó szerepű Czobort sikerült volna meggyőznie, talán célt ért volna, de épp Czobor vetette fel a Szentháromság-kápolnabeli helyszínt korábban, többek között a Szent László-kápolnában megfestett III. Béla-mellkép közelsége miatt is. Pártos, ha már az altemplom nem lehetséges, a kápolnában középre helyezte volna el a szarkofágot, eltávolította volna az oltárt és az egész kápolnát mozaikkal borította volna be. Ezzel valójában a korábbi Szentháromság-titulus háttérbe szorult volna. „... [E]gy külön III. Béla-kápolna létesíttes-

sék” – vélte. Ez azonban az oltárhoz kapcsolódó alapítvány miatt sem volt lehetséges. Thaly Kálmán, aki a könnyebb megközelítés miatt a harmadik, korábban elhatározott változatot támogatta, az innsbrucki, toledói és müncheni királýsírokat hozta fel példaként.¹⁰⁵ A vallásos jelleg mellett a nemzeti karakter kiemelését is legalább olyan fontosnak tartotta, amelyet az állami, valamint III. Béla és Anna királyné címereivel kívánt megoldani. Thaly számára a mozaiktechnika III. Béla bizánci neveltetésére történő utalásként vetődött föl. A mozaik azonban Schulek szerint annyira nem illeszkedne a templom egységes díszítérendszerébe, hogy alkalmazását még a történelmi allúzió kedvéért sem javasolta. Viszont felajánlotta, hogy a Thaly által összeállított leszármazási táblát is feltünteti a síremléken. Czobor is a harmadik változat mellé állt, ezzel a kérdés el is dőlt. Szerinte ne csak a szarkofág, de a felette emelt baldachin is kőből készüljön, az Utolsó Ítélet és a baldachin alatti hátfalat mozaik, vagy olcsóbb megoldásként arany háttér előtt megfestett jelenet díszítse. Ugyanígy a leszármazás tábla is készülhet ezzel a technikával. Sőt a középkori felfogásnak sokkal inkább a festett leszármazástábla felel meg, „úgy, mint Krisztus családfáját szokás ábrázolni”. Ez a szarkofágtól jobbra, míg a sírmellékletet őrző fülke balra helyezkedne el, utóbbi mellé a tetemek megtalálását és újratemetésének körülményeit megörökítő felirat kerülne. Steindl és Czigler Győző is leszavazta a plutonitot, kősíremlékre szavaztak, mozaikdíszítéssel, sőt Steindl még a követ is színeztetne volna. A bizottság határozata leginkább Czobor véleményét tükrözte: készüljön mészkőszarkofág címerekkel, mögötte mozaikkal díszített hátfal, felette kőbaldachin, legfelül szintén mozaik Utolsó Ítélet-ábrázolás, ha pedig ez pénzügyi okokból nem valósítható meg, akkor arany alapra festett jelenet. Bal oldalon legyen a leszármazási tábla, jobb oldalon emlékfelirat és a mellékletek számára kialakított fülke. Ekkor határoztak az üveg és fémkoporsók mellett is. A másolatok közül a sírmellékletekkel kapcsolatban nem vetődött fel kérdés. Radisics Jenő két árajánlatot hozott, Ifj. Herpka Károly iparművészeti iskolai tanártól és Hibján Samu ötvöstől. A korona lemásolását azonban többen kegyeleti okokból annyira aggályosnak találták, hogy a kérdésben nem tudtak határozni. A Nemzeti Múzeumban őrzött eredeti koporsókat is át akarták hozni a templomba, hiszen alsó lapjukon a maradványok lenyomata világosan kivehető volt. Helyüket Schuleknek a sírra vonatkozó javaslatát figyelembe véve az altemplom középtengelyében, a pillérek között jelölték ki, hogy ezek előtt is leróhassák a látogatók a kegyeletüket. A címerek meghatározására külön munkacsoport létrehozását határozták el.

A megmásíthatatlan, kétszeresen is megerősített helykijelölés után Schulek még egy kísérletet tett.¹⁰⁶ A kért tervekhez mellékelte kísérőlevelében újból az altemplom mellett érvelt: „... hogy ez, részemről nem önkényes eljárás, – mert helyzetem sokkal kényelmesebb és egyszerűbb lenne, ha szó nélkül a bizottság jóváhagyásával bíró tervezetemenk megvalósításába ereszkedném, – hanem kötelesség, mely megkívánja, hogy a művészeti és műszaki tényállást tárgyilagosan megállapítsam”. Rá jellemzően, a szakmai lelkiismeretével ellenkező megoldás ellen a végsőkig próbált érvelni, ezúttal sikertelenül. Kifejezte, hogy a kápolna már mérete miatt sem felel meg a síremlék helyének, csak, ha legalább egy boltszakasszal hosszabb lenne. Az oltár és a térbe állított szarkofág semmiképpen nem lehet egyszerre a kápolnában, mert így mindkét árkádív elé benyúlik valamilyen építmény, amely építészetileg nem elfogadható és a közlekedést is akadályozza. A síremlék vizuális feltárulásának módját sem tudta Schulek elfogadni. Schulek tudatában volt saját személyes felelősségének, amely nagyobb, mint a változó összetételű, és különböző felkészültségű tagokból álló bizottságé. „Nem engem illet meg a felelősség azokért a hátrányokért, melyek a Szt. Háromság kápolnába netalán beszorított síremléknek erőszakos alapelrendezéséből származnának, éppen úgy, mint a hogy szűnőfélben van annak lehetősége, hogy én viseljem a felelősséget mindazért, ami a hatásköröm alól kivont koronázási templomban idővel még létre fog jönni.” Schulek keserűen látta be kudarcát, amely a huszonöt éve folyó helyreállítás során alig fordult elő vele.

Az elkészült tervekhez mellékelte költségvetésben a szarkofág alépítménye kemény, a baldachin és a timpanon puha mész kő lenne, a fekvő szobrok polai (ma Pula, Horvátország) kőből készülének. Az egész síremlék kivitelezésére Kauser Istvánt, a szobrok faragására a templom szobrainak korábbi szobrászát, Mikola Ferencet javasolta, „a ki összes szobrászaink közül leginkább képes arra, hogy a feladatot a templom architecturája szellemében megoldja”.

Schulek a síremlék tervezéséhez kapcsolódóan is végzett kutatást. Franciaországi középkori faragványokat keresett, amelyek előképül szolgálhattak számára. Így esett a választása Chartres-ra és Arles-ra. Az emlékeket korabeli publikációk alapján választotta ki. A chartres-i példát a párizsi Trocadero Múzeum katalógusából, pontosan megjelölve az oldalszámot és az illusztráció számát. „[K]ép gyps leöntvény után” – jegyzi meg. A képen a chartres-i Notre-Dame-székesegyház királykapuja látható, innen vette át az evangélista szimbólumokat. A so-

16. A Chartres-i királykapu gipszmásolatának fotója, amely alapján Schulek követendő analógiának jelölte ki a timpanon figuráit (Le Musée de sculpture comparée du palais du Trocadero, Párizs, é. n. I-VII. FK Könyvtár, ltsz.: F.105/6. 147. tábla)

rozat megvolt a MOB könyvtárban is.¹⁰⁷ (16. kép) Arles-ből a Sainte-Trophime-templom középső kapuzata timpanonjának szemöldök fölé ülő apostolsorát jelölte meg követendő mintaként. Képet Anatole de Baudot könyvének első lapján találta meg: „Ezek – úgy látszik – nincsenek meg a Trocaderoi Múzeumban” – írta. Az utóbbi hivatkozott könyv a Mintarajztanoda könyvtárban is megvolt, Schulek mint az intézmény tanára valószínűleg onnan ismerte a művet.¹⁰⁸

A leadott tervek azonban már nem csak Schulek Frigyes kezétől származtak. Az 1897–1899-ben vezetett feljegyzési naplójából tudható, hogy 1897 novemberében két segédet is foglalkoztatott: „Sebestyént” (valószínűleg keresztnev), ő két rajzot készített a síremlékhez, a másik „Sch. J.” monogramú, és szintén készített rajzokat a III. Béla-síremlék engedélyezési tervcsomagjába. Ő bizonyosan Schulek János, a mester fia; a kiviteli tervek egyikén szerepel is az aláírása, bár a tervlapok grafikai jellemzői alapján további munkák is tulajdoníthatók neki.¹⁰⁹

Forster Gyula módszere az volt, hogy a minisztériumnak általa felküldött vegyes bizottsági jegyzőkönyv kísérőlevelében az érintett témákban rendszeresen kifejtette a saját nézetét, amely nem mindig egyezett a vegyes bizottság határozatával. Ezzel sikerült új irányt szabnia a minisztériumban születő döntésnek. Most is megfogalmazta a Czobor nyomán a bizottság által támogatott mozaikkal, illetve festett díszítéssel szembeni aggályait, emiatt a minisztérium a Schulek-féle, domborműre vonatkozó javaslat mellett döntött. Ugyanígy a sírmellékletekre vonatkozó két árajánlat közül az ő külön javaslatára választotta Wlassics Gyula Hibján Samu ötvöst a sírmellékletek ezüst másolatainak elkészítésére.¹¹⁰ Forster arra is rámutatott, hogy Schulek kudarcát már akkor eldőlt, amikor a korábban nem léte-

17. Magyarországi Klemencia Saint-Denis-beli sírszobrának gipszmásolata (Szépművészeti Múzeum, Régi Szobor Gyűjtemény, ltsz.: RG. 294. Áment Gellért felvétele, 2016)

zett altemplomban, annak kialakítása során nem a szerinte legjobbnak ítélt középtengelyben, hanem egy északi fiulkében alakította ki a sírhelyet. Akkor senki nem mondott volna ellene a pillérek közt kialakított dízsírhelynek és az altemplom is királyi temetkezőhelyként épülhetett volna meg.¹¹¹ Forster a szobrászmunkákra kiválasztott Mikola Ferencsel kapcsolatban aggályait fejezte ki – „nála tehetségesebb, képzetesebb, tájékozottabb és tapasztaltabb művészre véltem volna a feladatot bízandónak”. Példaként Zala Györgyöt, vagy Pécssett Zala segédjeként dolgozó, azóta önállóvá lett, de meg nem nevezett szobrászt, valamint a Szent István szobor elkészítésével megbízott Stroblt is megfelelőbbnek ítélte. A Pécsen dolgozó segéd az északi lejárati fel-

iratában is megörökített segédek egyike lehetett, de nem kizárt, hogy a Pécssett önálló szobrászmunkákat teljesítő Kiss Györgyre gondolt Forster.¹¹² Valójában két egymással szemben álló szemlélet ütközött: az építésszel azonos rangban működő, önálló invencióval működő alkotó szobrász egyrésztől, vagy az építészeti koncepciónak és az építésznek magának alárendelt „végrehajtó” szobrász másrésztől. „... [A] szobrásznak bizonyos conventionalis keretben és formák között kell mozognia és az irányítást az építésznek kell adnia” – fogalmazott Forster. Ez egyben magyarázza, hogy a helyreállítás során oly sok felmerülő aggály ellenére miért tartott ki Schulek Mikola mellett. Ő volt az a szobrász, aki a mindent az építészetnek alárendelő stílszerűség kívánalmi miatt leginkább megfelelt Schulek számára. A középkori stílusok eszköztárából merített, kevés egyéni invencióval, szoboralakjai csak kiszolgálják, de nem uralják a teret. Forster olyannyira megértette Schulek szempontjait és ragaszkodását, hogy Mikolát Franciaországba akarta küldeni tanulmányútra, ahol a Trocadero Múzeumban, a Versailles-i múzeumban, valamint Saint-Denis-ben közvetlenül tanulmányozhatta a másolt, illetve az eredeti síremlékeket.¹¹³ Az utóbbira 2-300 forintot el is különített Wlassics.¹¹⁴ A feladatok bővülése miatt Schulek pótköltségvetést állított össze.¹¹⁵

A franciaországi gipszmásolatok ügye

Wlassics Gyula miniszter felkarolta a Schulek által kijelölt franciaországi mintaképek gipszmásolatai beszerzésének ügyét. A két timpanon-ábrázolás mellé Forster Gyula újra felvetette azt, amit már a millenniumi történeti kiállításban is szeretett volna megvalósítani, de akkor sikertelenül: be akarta szerezni a Saint-Denis-ben eltemetett Magyarországi Klemencia sírjának a gipszmásolatát is. (17. kép) Az 1896-os kiállításban csak Salamon király sírkövét sikerült a közönség elé tárnai, amelyet akkor Pólából (ma Pula, Horvátország) haza tudtak szállítani.¹¹⁶ Nem volt elég annyi, hogy pusztán a III. Béla halálának idejéből fennmaradt síremlékek, illetve kőfaragványok szolgáljanak támpontul. Az elpusztult székesfehérvári síremlékek helyett a Saint-Denisben fennmaradt sír végre egy valódi Árpád-házi leszármazotté, „kiben, mint egyrészt V. Istvánnak, másrészt Habsburgi Rudolfnak unokájában az Árpádok és Habsburgok vére egyesült”.¹¹⁷ Még a hivatalos minisztériumi engedély előtt felvette már a kapcsolatot egy francia minisztériumi tisztviselővel, aki megígérte, hogy támogatja az ügyet.¹¹⁸ Ám a másolatok készítésének és szállításának költsége-

ire nem volt fedezet egyik keretből sem, sőt Bánffy 1898. március 26-án Wlassics-hoz írt levelében rögzítette, hogy a 25 000 forintos keretből csakis a síremlék felállítása és az ünnepélyes temetés költségei fedezhetők, és mind a tervek, mind a bizottsági határozatok jóváhagyásáról közvetlenül ő akar dönteni.¹¹⁹ Ez az információ már későn érkezett, tekintve, hogy folyamatban volt a sírmellékletek ezüstmásolatainak előállítás, és a csontokról fényképek és öntvénymásolatok készültek. Forster már felvette a kapcsolatot francia kollégájával a gipszmásolatok ügyében, és szeretett volna ezeken túl a temetéshez kapcsolódóan egy ünnepi kiadványt is megjeleníteni. Wlassics a gipszöntvények költségét ezután a Szépművészeti Múzeum építésére szánt alapból fedezte, tervezvén, hogy az öntvények majd az ott kialakítandó gipszgyűjteménybe kerüljenek, és az ezüstmásolatok költségét is rendezte Hibján Samu ötvössel.¹²⁰ Csak ezt követően kérte a miniszterelnök a külügyet, hogy diplomáciai úton szerezze be a másolatokat.¹²¹ A kiterjedt járulékos költségű, fedezetlen nem rendelkező feladatok láttán Bánffy közvetlenül is magához vonta a síremlék felállításának ügyét. Ezután Forster már neki küldött minden iratot, Bánffy viszont jóváhagyta az addig Wlassics által hozott rendelkezéseket.¹²²

A bécsi külügyminisztérium úgy tájékoztatta Bánffyt, hogy a francia oktatási minisztérium engedélyezte a másolatok elkészítését, a chartres-i evangélisták és Magyarországi Klemencia sírjának lemásolása 1450 frankba kerülne. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium korábban már közvetlenül is kapcsolatba lépett a francia adminisztrációval az arles-i másolat ügyében, de a nagy költségek miatt elállt a másolatok megrendelésétől. Erre Bánffy is *ad acta* tette az ügyet.¹²³ A magyar királyi fővámmegazgató jelezte, hogy a chartres-i és a Saint-Denis-beli másolatokat vámmentesen fogja kezelni.¹²⁴ A chartres-i timpanon és Magyarországi Klemencia síremlékének gipszmásolataira végül sikerült fedezetet találni, a kópiák meg is érkeztek. A chartres-i kapuról hat, Klemencia sírszobráról egy öntvényt kaptak. Az arles-i apostolokról végül csak fényképek érkeztek, az öt felvételt Forster először leadta a MOB rajztárába, ám később Wlassics úgy rendelkezett, hogy a teljes, III. Béla síremlékéhez kapott franciaországi anyag a Szépművészeti Múzeumba kerüljön. Hollétük jelenleg csak részben ismert.¹²⁵

A belső koporsók

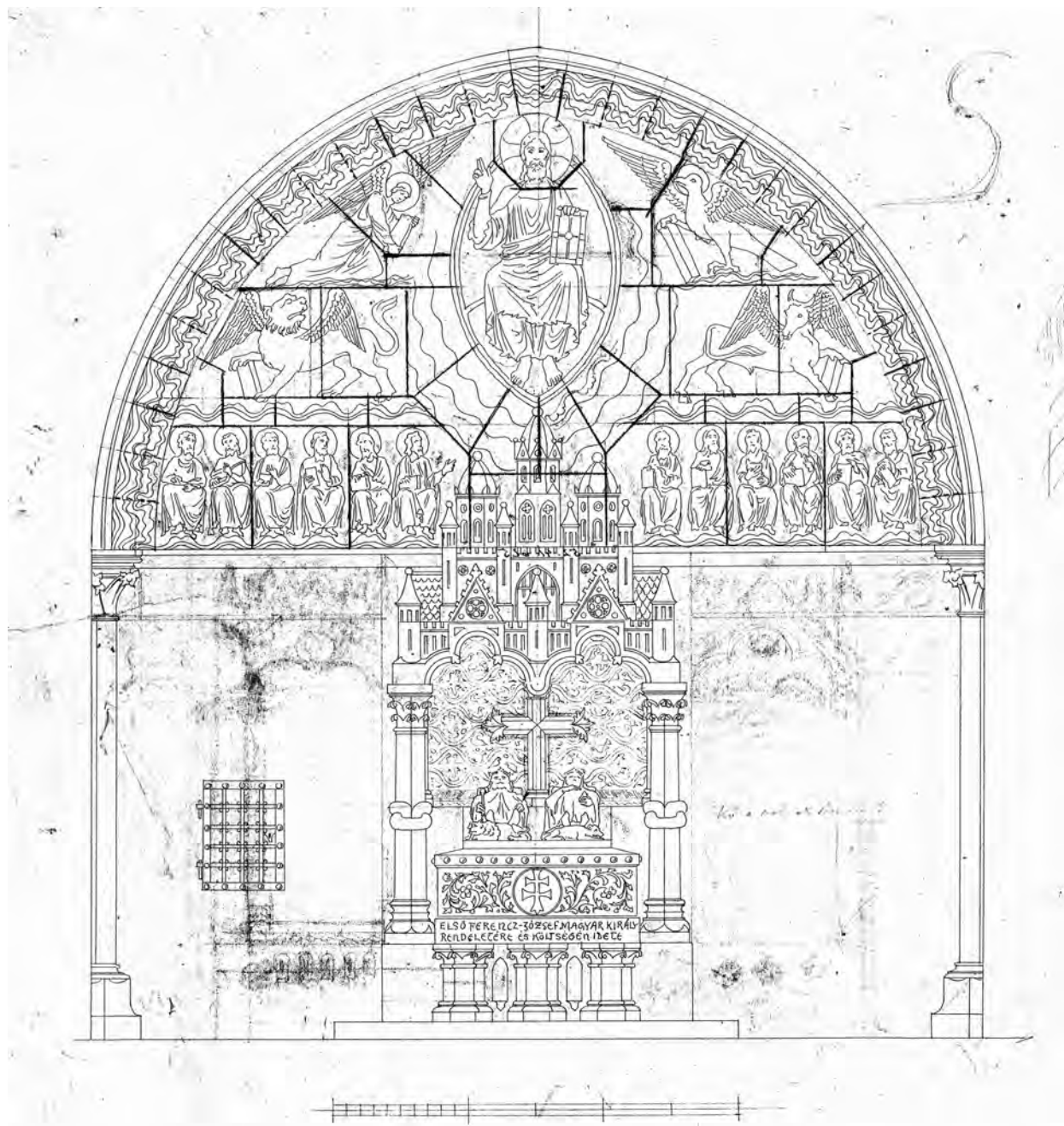
A belső koporsók kialakításában Török Aurél javaslatai szerint jártak el, aki a csontoknak a szállítás és

a temetés során való teljesen biztonságos fenntartását jelölte meg legfőbb célként. Minden rázkódástól meg akarta kímélni a csontokat, hogy porózus szerkezetük ne sérüljön tovább. Ezért a csontvázakat közvetlenül egy-egy üvegkristály koporsóba helyeztette, amely légmentesen lezárható és hővezetése is rossz. Azokon belül a csontvázak külön csontcsoportjai is elkülönített tartókba kerültek, hogy a rázkódást mindenképpen elkerüljék. A maradványokat az üvegtartóban ezenkívül karbolos vattából készített, rothadás ellen impregnált, fekete bársonnyal letakart párnákon kérte elhelyezni. Ennek alapján kellett Schuleknek megtervezni mind az üveg, mind az azokat magukba foglaló érckoporsókat.¹²⁶ Ezeknek előbb kellett elkészülniük, hogy a csontoknak az embertani intézetből a templomba történő átszállítása minél előbb megtörténhessen.¹²⁷

Miniszterelnöki irányítás alatt

Miután Bánffy többször is megerősítette, hogy közvetlen irányítása alá vonta az előkészületeket,¹²⁸ egyszerűsített megoldásként a sírmellékletek koporsóba helyezését rendelte el. Wlassics ennek kapcsán kifejtette, hogy „a III. Béla sírjában talált jelvények és ékszerek a koronázási templomban, mint annak kincsei őrzendők meg s kárpótlásul a nemzeti múzeumnak, hol eddig a tárgyak őriztettek, ezek másolatai adassanak át” – ezeket Hibján Samu ötvös el is készítette.¹²⁹ Bánffy világossá tette, hogy a kegyeleti és a méltányossági szempontok mindent felülírnak: „régir királyaink iránt tartott kegyelettel egyáltalában összeegyeztethetetlennek tartom, hogy III. Béla és első hitvese végleges nyugalomra helyeztetésük alkalmával megfosztassanak ama királyi jelvényektől, melyekkel felékesítve nyugodtak hosszú századokon át a székesfehérvári bazilikában és hogy a temetkezési hely közvetlen közelében mint látványosság a közkíváncsiságnak kiszolgáltatassanak”. A sírmellékletek rossz állapota amúgy sem tenné lehetővé bemutatásukat.¹³⁰

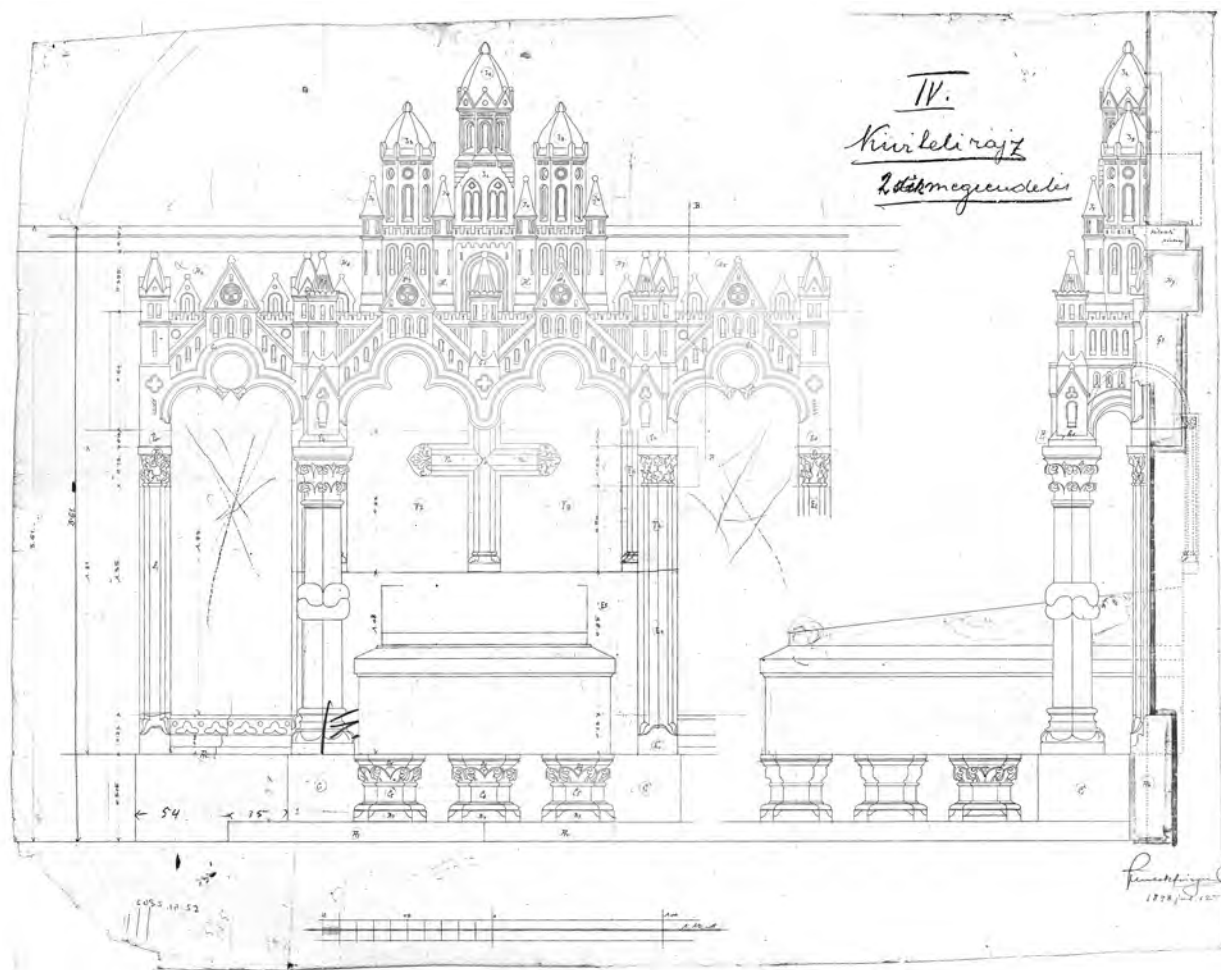
Bánffy azonkívül a még hiányzó két tervcsoportot, a vasrács és a koporsók rajzainak elkészítését is sürgette.¹³¹ A leszármazási táblát Forster az Akadémia szakértőivel egyeztetve állította össze. Nehézséget jelentett a történeti pontosság, a közérthetőség és a szűkös hely miatt szükséges tömörítés szempontjainak együttes érvényesítése.¹³² A következő vegyes bizottsági ülésen (1897. június 7.)¹³³ úgy határoztak, hogy a két feliratos tábla és a királyi sírszobrok polai kőből készüljenek. Intézkedtek afelől is, hogy a maradványokat ugyanúgy bizottsági ellenőrzés mellett vegyék vissza, ahogy

18. A síremlék terve a timpanon kőkiosztásának jelölésével. Schulek Frigyes, 1898 (BTM KM ÉGy. ltsz.: 52.41.625)

1883-ban elszállították az antropológiai intézetbe. Tagjai: Forster, Czobor, Tóth Lajos minisztériumi osztálytanácsos és Szendrei János lettek, utóbbi az 1883-as bizottságnak is tagja volt. Törökkel kiegészülve az ő feladatuk lett a csontok részletes leltárának elkészítése és az átszállításnak megszervezése. Úgy látszik, a Török által december végén leadott *tájékoztató leltár* nem volt kielégítő. Ekkor még sem a kiviteli tervek, sem a kápolna vasrácsának és a koporsóknak a terve nem volt készen, azonban az ülés előtti helyszíni szemlén kiderült, hogy a kivite-

lezés már a timpanon kidolgozásánál tart. Mivel a faragványok gipszmintáit korábban már bemutatták és el is fogadták, a vegyes bizottság úgy döntött, hogy a koporsók és a vasrács kivételével eltekint a síremlék részletterveinek bemutatásától.¹³⁴ (18–19. kép) Ugyanakkor zöld utat kapott a Forster által tervezett monográfia is. Mivel a mellékletek a maradványok mellé kerülnek, a szekrényfülke tervezése szükségtelen lett. A sírra kerülő címerek ügyét is Forster tisztázta a párizsi nemzeti levéltárból kért rajzok alapján: „A Chatillon-sur Marne

19. A sírépítmény kivitelezési terve. Schulek Frigyes, 1898 (BTM KM ÉGy. ltsz.: 52.41.2863)

családnak – melyből Anna hercegnő eredetét vette – eredeti ősi címere: vörösben 3 evetbőrös cölöpből arany pajzsfővel áll, mint ezt az ide mellékelt rajzok mutatják”.¹³⁵ A szarkofágra kerülő síratot III. Béla pecsétje nyomán határozták meg: „+ III. Béla, Magyar–Horvát–Dalmátország, Ráma királya + 1196 és hitvese Chatillon Anna Antiochiai hercegnő + 1183”. Ekkor határozták meg a címerek helyét és sorrendjét is, valamint elfogadták a Forster által megfogalmazott emléktáblaszöveget, amely azonos tartalommal, csekély fogalmazásbeli különbséggel meg is valósult. Ferenc József III. Bélától történő leszármazásának feliratát Thaly Kálmán előző évben közzétett tanulmányára alapozták, de a helyszűke miatt csak 22 nevet kívántak feltüntetni. Forster javaslatában III. Bélától indította a névsort, többek javaslatára azonban végül Árpádtól kezdték. Ezzel a gesztussal Ferenc József személyét még egyértelműbben kötötték a magyar uralkodóházhoz. A csontoknak a nyárra tervezett átszállítását meg kellett előznie az eredeti koporsók átszállításának. Helyüket az altemplom-

ban, a közvetlenül a nyugati fal előtt a középtengelyben határozták meg. Ekkor dőlt el, hogy Török Aurél szándéka ellenére a harmadik, azonosítatlan maradvány nem kerül a szarkofágba, hanem az altemplomi, északi fülkében kialakított első változatú sírhelyre, amelyről ekkorra már levették a III. Bélára utaló feliratot. Ennél a maradványnál sem üvegláda, sem fémkoporsó nem szükséges, a csontokat fadobozba, azt pedig csak akkora méretű fakoporsóba tegyék, amekkora az oszlopok kiemelése nélkül elhelyezhető, és amely mellé további székesfehérvári maradványok elférhetnek. Ezután már meghatározható lett a szarkofágba kerülő két koporsó végső mérete, amelyek a testek természetes méretéhez igazodnak. A Török javaslatára üvegyapotba csomagolt csontokat üveghengerekbe helyezték, azokat fadobozba, majd rézkoporsóba, amelyen a név és keresztn kívül más dísz ne legyen.¹³⁶ A királyi jelvényeket és ékszereket, valamint az eredeti koporsókat Wlassics rendelkezésére a Nemzeti Múzeum végül kénytelen volt kiadni Forster Gyulának.¹³⁷

20. A királyi pár részére készített két rézkoporsó és az altemplomi szarkofágba helyezendő kisebb rézláda a Mátyás-templomban, a temetés előtt (FK F ltsz.: poz. 17099)

A síremlék kivitelezése és a munkában részt vevő alkotók

A kivitelezés most is „házi kezelésben” történt, ahogy a teljes templom helyreállítása esetében is, de most a miniszterelnökség keretén belül. Kivitelezőnek elfogadták a Schulek által javasolt Kauser János vállalkozót, a figurális szobrászi munkát pedig a sokat vitatott Mikola Ferencre bízták. Schulek az idő rövidege miatt kénytelen volt elindítani a kivitelezést 1898 márciusában úgy, hogy nem volt engedélyezett terve, a kivitelezőnek pedig szerződése, még a június 7-i ülés idején sem.¹³⁸ Ráadásul a körülmények miatt állandó művezetésre is szükség volt. Júniusban már javában a timpanon készítették, mire Mikula és Kauser szerződése elkészült. Noha ez őket már június 24-től kötelezte, a miniszterelnökség csak júliusban hagyta jóvá az iratot. A késlekedés miatt a Vaszary által kívánt nyári temetésre esély sem volt, a határidő szeptember 30. lett.¹³⁹

Júliusra a timpanon figuráinak elnagyolt kifáragása már lezajlott, de az uralkodópárnak még

csak a modelljei készültek el. A királyt agyagba, a királynét gipszben mintázta meg Mikula. Nem volt egységes vélemény a király szakáll- és bajuszviseléséről, végül elfogadták a Mikula (és nyilván Schulek) által a *hagyományból és conventióból kiindulva* megmintázott arcszörzetet. A fejek formai megjelenítéséhez Török Aurél antropológiai véleményét is kikérték. A királyné felsőtestén kértek változtatást, valamint, hogy lábai a kutyán nyugodjanak.¹⁴⁰

A rézkoporsókra a Heidelberger testvérek, fiatal kezdő iparosok által benyújtott költségvetést fogadták el, bár előtte Schulek komolyan tárgyalta Breslinger Mártonnal. (20. kép) Breslinger már a templom helyreállításában is részt vett. Amikor a nyugati oldalon elkezdődtek a munkák, ő vette át a korábbi mestertől, Haszmann János budai bádogostól a tetőn található csatornák és díszbádóg készítését. A templomon belül is kapott szerepet, például a főoltár Szűz Mária szobrának sugárkoszorúját készítette. Schulek valószínűleg a korábbi jó együttműködés okán állt először Breslinger mellé.¹⁴¹ Ráadásul kevesellte a Heidelberger testvérek ajánlatát, mert méltatlannak érezte az ügyhöz. Végül magasabb áron fogadták el ajánlatukat, de még így is lényegesen alacsonyabb volt, mint a Breslinger Mártontól kapott. A júliusban bemutatott vasrács-tervekre szintén kérte a bizottság a három címert. Az üvegtartókat és az üveggyapotot Görög István-tól rendelték meg, a faladákat Rupprich Károly cég szállította. Vele készítették korábban a templom berendezésének és ajtainak famunkáit, a Cserénybe küldött „csereoltárt”, tehát kézenfekvő volt újabb megbízása is.¹⁴² Közben a feliratos táblák anyagát Steindl javaslata nyomán Schulek kérésére belga márványra változtatták. A síremlék festési és aranyozási munkáit Glaser János végezte.¹⁴³ A kápolna két nyílását elzáró kovácsoltvas rácsot Lepter János műlakatos készítette Schulek tervei alapján.¹⁴⁴ Az ő nevéhez fűződik a templom helyreállítása során minden ajtó- és ablakvasalat, valamint vasrács munkája.¹⁴⁵ Ekkor még nem alkották meg a kis zenekórus mellvédjének feliratát, sőt, még a helyet sem jelölték ki, tehát semmilyen felirat nem hirdette Ferenc Józsefnek a templomban történt megkoronázását és a helyreállításban betöltött szerepét, csak az egyik déli ablakon szereplő Habsburg címer utalt erre.¹⁴⁶ Ezért Forster fontosnak tartotta, hogyha nem is teljes részletességgel, de röviden az emléktábla feliratában térjenek ki erre. A leszármazás tábla szövegén Forster sokat dolgozott, akadémiai tagokkal és írókkal is tárgyalt róla, többek között Gyulai Pállal is, de Schulek szerkesztési bravúrjai kellett ahhoz, hogy azt ilyen részletességgel tudják összeállítani, és legyen hely a sort egészen Ár-

pádtól származtatni. „... [M]i szerény véleményem szerint nemcsak a családfa becsének és érdekének, hanem a kegyeletes érzésnek emelésére is szolgál-na” – indokolta Forster a névsort. A három név – Árpád, III. Béla, Ferenc József – kiemelt nagy betűkkel szerepeltetése további hangsúlyt adott ennek az eszmének. Természetesen Bánffy támogatta a két Forster-féle feliratot.¹⁴⁷

A Törökkel való együttműködés számos területen problematikus volt. A temetés szervezését és a síremlék elkészítését mindvégig meghatározó kegyeleti szempontokat figyelmen kívül hagyva perre akarta vinni a Weinwurm Antal fényképésszel támadt vitáját, a tizenöt évig nála őrzött maradványok vizsgálatára vonatkozólag már a temetés szervezésekor újabb és újabb igényeket támasztott, majd azzal állt elő, hogy minőségi aggályai miatt nem vállalja a felelősséget az ő javaslata alapján Görög István üvegesnél készítendő üvegtartályokért. Ugyanis nem látta biztosítottak, hogy a csontok évszázadokon keresztül légmentes körülmények között legyenek, pedig szerinte fennmaradásuk csak úgy biztosított. Mivel Török megint a nyilvánosság elé vitte az ügyet, és „Európa tudományos világa részéről az elítélést helyezte kilátásba”, Forster kijött a béketúrásból, és vitriolos levélben számolt be Bánffynak. Felhárította az értelmetlen maximalizmus, hisz a csontokat az elmúlt közel 50 évben többször is mozgatták, szállították, különböző módon tárolták, mégis *elég ép állapotban vannak*. Rámutatott arra, hogy ők jóhiszeműen elfogadták Török javaslatát, hogy üvegyapot – faláda – üvegládák¹⁴⁸ – rézkoporsók – kőszarkofág sorrendben helyezték őket végső nyugalomra, de ne akarjanak „akár Isten rendelkezésének és a természet folyásának útját állani. (...) csakis azt lehetne sajnálni, hogy az ő tudományos követelése nélkül több száz forintot meg lehetett volna takarítani”. Forster arra utalt, hogy Török követelésére még két vegyész szakértőtől, Wartha Vince műegyetemi tanártól, az Akadémia tagjától és Petrik Lajos, a Magyar Királyi Állami Felső Ipariskola tanárától is szakvéleményt kértek a légmentesség biztosítására vonatkozóan. Ők megfelelőnek ítélték az üvegtartó szilárdságát és zárását, de az élekre további ragasztást javasoltak, amellyel végképp biztosítható a teljes zárás. Mondjon Török bármit, új ládákat rendelni nem lehet, mert akkor Görög Istvántól is kárpótlási perre lehetne számítani, amely a királyi csontok körül már a második lenne (mindkettőt Török generálta, *sic*). Ez kegyeleti szempontból is nagyon méltatlan lenne, ráadásul a per épp Ferenc József magánpénztárából kapott adomány ellen indulna, ami megengedhetetlen – mutatott rá Forster.¹⁴⁹

A temetés szervezése

A temetési ünnepség megszervezését is a miniszterelnök, Bánffy Dezső irányította és ellenőrizte. Az esemény hírére az egész ország megmozdult. A különböző települések törvényhatóságai lelkes hangú levelekben éltették Ferenc Józsefet és a miniszterelnököt az esemény megszervezéséért.¹⁵⁰ Székesfehérvár szabad királyi város törvényhatósága azonban ennél is tovább ment: mint a középkori magyar királyok koronázóvárosa és sokszor temetkezőhelye is, kiemelt szerepére hivatkozva a székesfehérvári és a veszprémi püspök részvételének fontosságát hangsúlyozta a szertartáson. Sőt, a III. Béla által hazánkban meghonosított ciszterci rend kiemelt szerepeltetését is szerette volna elérni.¹⁵¹

Wlassics Gyula a hercegprímással tárgyalásokat folytatott a temetés menetének kidolgozására.¹⁵² Vajda Ödön zirci apát azzal a kéréssel fordult Vaszary Kolos hercegprímáshoz, hogy rendje mint a III. Béla által alapított szerzetesrend nagyobb szerepet kaphasson a temetésen. Több taggal vehessenek részt a menetben, a ravatalnál néhány tagjukat válasszák be a díszőrségbe és a ciszterci rend is helyezhessen el koszorút a koporsón.¹⁵³ Vaszary Kolos esztergomi érsek, aki a szertartás vezetését és a beszentelést is vállalta, nemcsak a cisztercieknek, de a székesfehérvári és a veszprémi püspöknek is kiemelt szerepet szánt.¹⁵⁴ Persze az általa kívánt nyári időpont nem valósulhatott meg az idő rövidege miatt.

Forster javaslatai¹⁵⁵

A temetés módozataira nézve Forster véleményét is kikérte a miniszterelnökség.¹⁵⁶ Az általa felvázolt nagyszabású szertartássorozat jellegét tekintve nem gyász, hanem elsősorban kegyeleti eseménysor kell, hogy legyen. „Gloriosum lesz az, mint az egyház mondja, melyet uralkodó királyunk az Árpád házból származó azon jeles király, Árpád nemzetségéből azon egyetlen őse iránt akar a nemzettel való együtt érzésben tanúsítani, kinek tetemei évszázadok viharai dacára fennmaradtak és most 700 év múltán új sírba fognak helyezni.” Az ilyen nagy létszámú közönséggel zajló országos események sorában a templom az 1896. évi millenniumi ünnepi szentmisével „debütált”, amelynek tanulságait Forster maga is leszűrte. Két lehetséges verziót vázolt fel, attól függően, hol lesz a ravatal. Széles érdeklődésre számított és el akarta kerülni, hogy – mint az 1896. évi eseményen történt –, a kevés meghívott miatt üres terek legyenek. Ezért a szokásos meghívottakon túl a törvényhatóságok, a káptalanok, a szerzetesrendek

is képviseltették magukat. Első változatában a ravatal a koporsókkal és a sírmellékletek másolataival¹⁵⁷ a templomban lehet, ahol a gyászmisét megelőzően a közönség 2-3 napon át róhatná le a kegyeletét és egyúttal a Szentháromság-kápolnát is megnézhetné. Másik változat szerint a templomi gyászszertartás szűkebb körű lenne, a közönség kegyeletét a templomon kívül róhatná le. „... [N]yomós érvek hozhatók fel, hogy akkor, midőn az ország egyik legnevesebb, legjelesebb királyának tetemei hét évszázad után a királyi utódja által állított síremlékbe elhelyeztetnek, ezen ünnepélyes cselekmény a királyi utód és előd személyiségének jelentősége által fokozott ünnepélyességgel történjék, célszerűnek mutatkoznék, hogy III. Béla és hitvestársa ravatala a királyi palota kápolnájában állíttassék föl és itt legyenek a kegyeletes közönség szemléletére kitéve...” A ravatalt ezalatt az udvari testőrség őrizné, és a ciszterci rend tagjai virasztanáknak körülötte. A temetés napján a koporsókat a testőrök ünnepélyes menetben szállítanák át a templomba, mellettük a ciszterciek képviselői vonulnának gyertyákkal. Az útvonal mentén így a szélesebb közönség is leróhatná kegyeletét, ezáltal a templomi események mentesülhetnének a nagy tömeg okozta problémáktól. A költségeket ez a megoldás érdemben nem növelné, mert a királyi temetkezések esetében alkalmazott szertartásrendet követnék, amelyhez Bécsből a szükséges eszközöket kölcsön lehetne kérni. A templomban a gyászmise idejére a négyzetben helyeznék el a koporsókat. Forster Ferenc József jelenlétével számolva csak rövid, maximum háromnegyed órás misét javasolt. Utána a *Libera me* éneklése mellett a primás átöltözik, a koporsókkal – Ferenc Józseffel az élen – a Szentháromság-kápolnába vonulnak, ahol a primás beszenteli a koporsókat, majd azokat a sírba helyezik. Ezután a király az északi mellékhajón át a nyugati kapun kivonulhat. Forster többször hivatkozott V. Ferdinánd (és Mária) temetésére. Az 1848. december 2-án lemondott király 1875. június 29-én bekövetkezett haláláig visszavonultan élt Prágában. Halála után a Habsburgok hagyományos temetkezési helyén, a bécsi kapucinus templom kriptájában temették el.

A költségek nagyban függtek az újonnan beszerzendő dolgoktól, pl. a főkaputól a szentélyig futó új szőnyeg, a ravatal négy oldalán kihelyezendő három-három fából készítendő címer áráról, de a legnagyobb összeg a mintegy 160 fős zenei kíséret díja. A szentélyben a meglévő padokban a kormányt, az országzászlósokat, a főméltóságokat, főpapokat, Schlauch Lőrinc nagyváradai püspök, bíborost, és a hadsereg vezetőit kell elhelyezni. Nem világos, hogy Ferenc Józsefnek hol szánt helyet Forster: a szentélyben, vagy a királyi oratóriumban. Vaszaryval már egyeztettek, hogy az oltárnál egy mind-

össze 8-10 perces beszédet tart majd, amelyben az esemény jelentőségét méltatja. A temetés a síremlék befejezése után történhetne, amelynek legvégső határideje szeptember 30. Persze Bánffy a döntés, hogy jelen esetben követi-e az udvari szertartásrend királyi temetésre vonatkozó szokásait.

Bécs válasza

Bár a magyar fél számított Ferenc József és az udvar részvételére, a király szeptember 1-én mégis lemondta a megjelenést.¹⁵⁸ A király és az udvar „a temetésen, mely nem udvari, hanem egyházi szertartásnak tekintendő, nem méltóztatik részt venni”. A döntést pedig visszavonhatatlanná tette a nem sokkal ezután, szeptember 10-én Erzsébet királyné ellen Genfben elkövetett merénylet, amelynek következtében a királyné meghalt. Ezzel III. Béla temetése magyar belügy maradt, és ennek folytatás a helyszín kizárólag a templomra korlátozódott.¹⁵⁹

Forster újabb javaslatai a temetés szervezésére¹⁶⁰

Bár eldőlt, hogy az udvar távol marad, mégsem lehetett eltekinteni attól, hogy a síremlék Ferenc Józsefnek ősei iránti kegyeletéből adódóan királyi adományból épült. Forster leszögezte, hogy ennek a szertartás jellegében is meg kellett mutatkoznia. Azonkívül Bánffy hiába jelölte meg egyházi jellegű eseményként a temetést, az országos érdeklődés miatt országos eseményként is kellett kezelni és a meghívandók listáját eszerint kell majd összeállítani. Forster javaslata szerint a törvényhozás tagjai, egyházi és világi főméltóságok, az államigazgatás fő szervei, a főváros és Pest megye törvényhatóságának képviselői mellett a többi törvényhatóság, a káptalanok, a bencés, a piarista és a premontrei rend is küldjön 2-3 főt. Jelen kellett lenniük a közös hadsereg és a honvédség képviselőinek is. Az egyetemeken kívül még a fővárosi középiskolák tanári kara és felső osztályai is delegálhattak résztvevőt. Dízsorfallhoz a Ferenc József Egyetem diákjai felkérését javasolta Forster.¹⁶¹

A ciszterciekkel már lefolytatott tárgyalás során 30-40 fős képviselőletben állapodtak meg. Eszerint a temetést megelőző 2-3 napon keresztül a rend tagjai imádkoznak a ravatal mellett, ők állnak „őrséget” fáklyával a szertartás alatt, és a beszentelés után ők viszik a koporsókat a Szentháromság-kápolnába. Forster azt a kérést is elfogadta, hogy a ravatalra készítendő ciszterci ezüstkoszorú¹⁶² utána állandóan a kápolnában legyen. A ciszterciek további igénye,

hogy a szertartáson asszisztenciát is vállalhassanak, ám ennek eldöntése a szertartást végző hercegprímás kompetenciája volt.

Forster a templom díszítéséhez temetkezési vállalkozó felkérését javasolta, lévén, hogy Bécsből az adott helyzetben semmi nem kérhető kölcsön. A ravatal alsó fokán két párnán mindenképpen a ciszterci ezüstkoszorú és a sírmellékletek másolatai legyenek. Az eredeti tárgyak a koporsókban lesznek majd.

A maradványok és a sírmellékletek visszahozatala a templomba

A maradványok és a mellékletek visszaszállítására 1898. szeptember 29-én került sor. Azokat rögtön a több rekesszel bíró amarantfa ládába, azokat a légmentesen lezárt üvegládákba, majd a rézkoporsókba helyezték.¹⁶³ A kegyeleti esemény a szentély mellett a keleti sekrestyében, külön bizottság részvételével történt.¹⁶⁴ A bizottság tagjai: Forster (MOB és BFÉB), Czobor Béla (MOB), Hampel József a Nemzeti Múzeum régiségtári igazgató öre, Nemes Antal, a templom plébánosa, Romy Béla miniszteri osztálytanácsos a miniszterelnök képviselőjében, Szalay Imre mint a Nemzeti Múzeum igazgatója, Tóth Lajos osztálytanácsos (VKM), Schulek Frigyes, Szendrei János (MOB) és Török Aurél voltak. A felvett jegyzőkönyv tételesen felsorolja, hogy a csontok és az eredeti sírmellékletek mely dobozokba kerültek. A királyi sír közvetlen közelében talált további két sírhelyből származó csontok közül már 1862-ben sem volt minden meg. Ezeket most ugyancsak átvették Töröktől, amarantfa dobozba és rézkoporsóba helyezték, hogy beszentelésük után az altemplomban, az eredetileg III. Béla és felesége maradványainak szánt sírba helyezték el. Az átadás-átvételi esemény végén megjelent Vaszary Kolos hercegprímás és Wlassics Gyula miniszter, hogy ellenőrizték a maradványok, a királyi jelvények és ékszerek elhelyezését. A jelenlévők közt a jegyzőkönyv nem említi, de az aláírók között már ott szerepel Császka György kalocsai érsek is.¹⁶⁵ Az eredeti székesfehérvári kőszarkofágokat is elhozták a múzeumból a templomba, a kivitelező Kauser cége végezte a szállítást.¹⁶⁶ (Ezek utóbb visszakerültek Székesfehérvárra.)

Az időpont – október 21. – kijelölése, a meghívások és a szertartás szervezése

Elkészült a síremlék nagy része, már csak a szarkofágon nyugvó királyi pár szobra volt hátra. Így már

ki lehetett jelölni az időpontot, ami október 21. lett. Ezután a meghívottak értesítése következett.¹⁶⁷

Bánffy jelentésben értesítette Ferenc Józsefet az ügy állásáról, az időpontról és a síremlék jellegéről: a „Szent-Háromság kápolna megfelelően átalakított s a szobormű háttérét képező nyugati fala az evangélisták és apostoloknak a XIII. sz. ornamentikája szellemében kiképzett domborművű szobrával ékesítettett”.¹⁶⁸

Bánffy a hercegprímást is tájékoztatta. Vaszarynak csak a szertartás vezetése jutott feladatként, viszont kérte, hogy a cisztercieknek *történeti jogon* biztosítson szerepet a szertartásban. Azonkívül minden egyebet: a templom díszítését, a katafalk felállítását, a meghívók kiküldését, belépőjegyek kibocsátását a miniszterelnök magának tartotta fenn. Az ünnepély szervezésében nagyban számított Forster közreműködésére. Bánffy a zirci apátot, Vajda Ödönt is értesítette az időpontról, és hogy kiemelt szerepet szán nekik a szertartás alatt a hercegprímás mellett, valamint hogy ezüstkoszorújuknak a „síremléken méltó és állandó helyet biztosít”.

Bánffy a kultuszminisztert bízta meg azzal a feladattal, hogy a budapesti iskolák végzős osztályaiból is hívjon meg három-három jeles tanulót egy-egy kísérőtanárral, illetve szervezze meg a Ferenc József egyetem diákjaiból állítandó díszsorfalat – mivel a „királyhűségnek s hazafiúi kegyeletnek az ifjú nemzedék lelkületében való öregbítésére a jelen emlékünnap kiválóképen alkalmas”. A honvéd főparancsnokság jelenlétére is számított Bánffy, ők előzetes jelentkezés nélkül megkaptak ötven jegyet.¹⁶⁹

A szertartáson elhangzó zenei „műsorhoz” a liturgikus énekeken kívül két további művet választottak: Mozart *Requiem*jét és Mosonyi Mihály *Libera* című alkotását. Szólistának az opera énekeseit kérték fel „a temetés pompájának emelése végett”, a kórusrészt természetesen a templom kórusa éneklé. Keglevich István, az operaház intendánsa az énekkarból további kilenc énekest és huszonhét muzsikust küldött erősítésként a templom kórusába és a zenekarba.¹⁷⁰

1898. október 21. – az ünnepélyes temetés

A templomot az alkalomhoz illő fekete textilbe borították, a kapukat is feketébe öltöztették. A főbejáratot III. Béla és felesége címerei díszítették. A belsőben a padokat, székeket, a padlót és részben az oldalfalakat fekete leplek borították. Fekete drapéria keretezte a Szentháromság-kápolna bejáratát, és ezzel zárták el a két mellékszentély és a főszentély közti nyílást. A ravatalt a négyzetben helyezték el,

a négy pillért szintén címerekkel díszítették. A ravatal emelvényén pihent a két rézkoporsó, amelyen a király és királyné keresztneve szerepelt csak. Fellettük baldachin emelkedett, amelynek négy oldalán három-három címer függött: az Árpád-ház, a Chatillon-család és az ország címere a kettős kereszttel. A szentélyt, a karzatot, a bejáratozatot és a pilléereket ugyanezen címerekkel ékesítették. Ezeket Forster kutatása alapján Stefanusz István címerfestő és Konderth Mária készítette. Az előbbi „15 drb rendes nagyságú gyász czimert [, és] 15 drb rendkívüli nagyságú” darabot, az utóbbi 12 darabot, „posztobol és selyemből”.¹⁷¹ A Konderth-féle dekorációból maradt fenn az a három címer, amely az Iparművészeti Múzeum őriz.¹⁷² A ravatal körül ötven nagy, fekete fátlyollal borított gyertyatartó és a sarkain egy-egy áldozati láng égett. A ravatalra kihelyezték a sírmellékletek másolatait és a ciszterci ezüstkoszorút is. A koporsóba pedig elhelyezték a ciszterci rend hálóját kifejező díszokmányt.

Az ünnepségsorozat a ciszterciek bevonulásával vette kezdetét október 19-én, amelynek keretében Vajda Ödön zirci, pilisi, pásztoi és szentgotthárdi apát a ravatalra helyezte a 103 leveles ezüstkoszorút. Ezután két napon át a ciszterciek imádkoztak a ravatalnál a templomban, amely nyitva állt a közönség előtt. A második nap végén a halotti zsolozsmával zárult az imádságsorozat.

A gyászmise 21-én délelőtt 10 órakor kezdődött el. A szervezésben Forster, Romy Béla miniszterelnökségi osztálytanácsos, valamint Schulek és Czobor vettek részt. Az érkezőket a ciszterci rend tagjai fogadták a kapuknál, akik Mészáros Amand rendtársuknak az alkalomra írt „Ciprus-ág” c. versét és Forsternek szintén erre az alkalomra összeállított „III. Béla és hitvese, Antiochiai Anna emlékezete” c. ismertetését osztogatták. A dísznövényekkel dekorált szentélyben jelölték ki a kormánytagok, a főrendiház és a képviselőház elnöksége, a főpapság, a hadsereg és a világi hatóságok képviselőinek helyét. A szertartásra a ravatal körül alabárdos koronaőrök is felsorakoztak a ciszterciek mellé. Az ünnepélyes bevonulás után a főoltárnál Vaszary Kolos mutatta be a szentmisét, akinek Hornig Károly veszprémi, Steiner Fülöp székesfehérvári püspökök, Vajda Ödön zirci főapát, Bitá Dezső bélai apát, az udvari papság, Nemes Antal, a templom plébánosa és a ciszterci rend több tagja segédkezett. A gyászmise alatt a kórus a szólistákkal Vavrincez Mór, a templom karnagyának vezényletével Mozart *Requiem*jét adta elő. A mise után következett a prédikáció, majd Vaszary és a koncelebráló egyháziak a ravatalhoz vonultak, és beszentelték azt. Ez alatt a kórus Mosonyi Mihály *Libera* című művét adta elő. A beszentelés után a papság fáklyás, gyertyás

körmenetben kísérte át a koporsókat a Szentháromság-kápolnába. A koporsókat, amelyekben már az eredeti sírmellékleteik is benne voltak, Vajda Ödön vezetésével a ciszterci rend képviselői vitték a kápolnába, akár csak azok váncosokra elhelyezett másolatait. A kápolnában Vaszary beszentelte a sírt, és a koporsókat is ismét meghintette szenteltvízzel a királyi pár üdvösségéért mondott imádságok kíséretében, majd elhelyezték a koporsókat a szarkofágba, és ráhelyezték annak kőfedelét. A kápolnában már csak az egyháziak, a kormány tagjai, a képviselőház elnöksége és néhány udvari főméltóság voltak jelen, a koporsók elhelyezését Schulek irányította. A fedlapon még nem volt ott a királyi pár fekvő szobra, csak két koszorút helyeztek rá, a ciszterci ezüstkoszorút és Székesfehérvár városának élő virágkoszorúját. Ezután a kivonulással zárult a szertartás.¹⁷³

A temetés után

Ferenc József végül csak november 22-én látogatta meg a sírt, az alkalomra Schuleket is odarendelték. A Templom bejáratánál többek között Forster, Romy Béla a miniszterelnökségről, Schulek és Nemes Antal plébános fogadták a királyt. Forster rövid üdvözlőbeszéde után megtekintette a sírt, röviden leróta kegyeletét, majd megköszönve a tájékoztatást, el is távozott.¹⁷⁴ Persze erre a rövid alkalomra sem maradhatott a templom dekoráció nélkül: Haas Fülöp és Tsa cégétől rendeltek alkalmi szőnyegeket, amit azok le is fektettek.¹⁷⁵

A temetés előkészítésében és megszervezésében játszott szerepéért Forster Gyula, Romy Béla és Török Aurél kitüntetésben részesültek. Forstert a Szent István Rend kiskeresztjével, Romy Bélát és Török Aurélt a Vaskorona Rend III. osztályú jelvényével tüntették ki.¹⁷⁶ Am a királyi pár szobrának kérdése csak 1899-ben került nyugvópontra. Az 1898. október 25-i MOB és BFÉB bizottsági ülésen kifogás merült fel a királyné lábánál heverő kutya ellen, amelynek újrafaragását kérték. Mikula maga a királyné teljes alakjának újrafaragását is felajánlotta, úgy, hogy a követ saját költségén szerzi be.¹⁷⁷ Ez azonban valószínűleg már elmaradt.

*

III. Béla síremléke, noha historizáló mű, némileg anakronisztikus jelenség a templomban. Megkésétt, egyben kockázatmentes alkotás több szempontból is. A bizottság a döntések során Schulekkel összhangban a stílusválasztás tekintetében tartotta ma-

gát a historikus szemponthoz. 1898-ban még csak nyomokban sem találkozunk azzal az újított megközelítéssel, amellyel Schulek és Székely Bertalan 1890-től az ornamentális festést megkomponálta.¹⁷⁸ Az addig lefolytatott székesfehérvári ásatások során napvilágra került kőanyag csak részben nyújtott támpontot, bizonyos általános érvényű motívumkincs akár eredhet Fehérvárról is. Schulek, mint korábban többször is, analógiák segítségével fordult a tervezésben, melynek során sem ő, sem a bizottság többi tagja sem szakadt el a középkori síremlék-építészet és -szobrászat alkotta formavilágtól. A felvetett analógiák igazodtak a történeti időponthoz, sőt, konzervmegoldásként adaptáltak máshol már bevált műformákat. Példa erre a kijelölt három francia mintakép, amelyek Franciaországból részben meghozatott gipszmásolataira – egyben modelljeire is – előteremtették a fedezetet. A királyi pár szobrai – igazodva a történeti hitelesség igényéhez – kőbe faragva is viselik jelvényeiket.

Időben is megkésett alkotásnak tekinthető, hisz a két évvel korábban lezajlott millennium adta lehetőséget nem használta ki. Ebben csak részben lehetett indok a templom készültégi állapota. Vadas Ferenc kutatásaiból ismert, hogy a lassan érlelődő programba a templom mint koronázó főtemplom felszentelése kézenfekvően bekerült.¹⁷⁹ Az ünnepségsorozatban is jelentős társadalmi eseményeknek szolgált helyszínül. Vadas Ferenc mutatott rá, hogy a programváltozatokban mutatkozó finom áthangolások végül oda vezettek, hogy az évforduló egyben a király iránti lojalitás ünnepévé is vált azzal, hogy a koronázásának évfordulóját, június 8-át az ünnepségek központi napjává tették. A magyar alkotmányosság ünnepét az azt helyreállító Ferenc József testesítette meg, aki „a második államalkotó, az új ezeréves szent Istvánja”.¹⁸⁰ A nap „államjogi ünnep volt, a melyet a törvényhozás és a kormány Magyarország ezeréves fennállásának állami jubileuma gyanánt jún. 8-án, ő felsége I. Ferencz József apostoli királyunk megkoronázásának évfordulójára rendelt, következő sorrend mellett 1. Országnagyok, megyék és városok bandériumainak hódoló felvonulása a királyi pár és a királyi ház előtt. 2. A szent koronának és a koronázási jelvényeknek elvitele Nagy-Boldogasszony templomából, és ünnepi menetben az új országházba való kísérése. 3. Együttes országgyűlés a szent korona jelenlétében az országházban a millenniumi törvény kihirdetése végett. 4. A szent korona ünnepélyes vitele a királyi palotába, szent Zsigmond kápolnájába. 5. Az országgyűlés mindkét házának hódoló megjelenése ő felsége a király színe előtt. Hódoló beszéd a királyhoz és a királyi válasz. 6. Az ünnep befejezése ágyúdörgés között.”¹⁸¹

21. A koporsók visszahelyezése 1986-ban. A képen balról jobbra: Török Géza, Aczél Péter, Schütz József, Zágón Bertalan, Dr. Fábián János, Dr. Korek József, Dr. Nemeskéri János, Dr. Kralovánszky Alán (MNM Adattár, Múzeumtörténeti Gyűjtemény, MT. 101./2754/1998. sz. dokumentáció illusztrációja. Dabasi András felvétele, 1986)

22. A királyi párnak a szarkofágba visszahelyezett koporsói (MNM Adattár, Múzeumtörténeti Gyűjtemény, MT. 101./2754/1998. sz. dokumentáció illusztrációja, Dabasi András felvétele, 1986)

Nemcsak Török Aurél, de más részéről is felmerült a Mátyás-templom, mint a magyar „Westminster” gondolata. Többek közt Thaly Kálmán is foglalkozott vele. Ez a kérdés azonban a felekezeti hovatartozást nem tudta volna kezelni, hivatalos

tárgyalás szintjéig el sem jutott.¹⁸² III. Béla temetése a millennium koncepcióját amúgy is megzavarta volna. A kényes helyzetet végül maga Ferenc József oldotta fel a királyi adománnyal. Ferenc József adománya „országszerte mindenütt és minden körben a legnagyobb örömmel és hálával fogadtatott, egyesek, testületek, törvényhatóságok siettek vallás, nemzetiség és politikai pártkülönbség nélkül benső hálájuknak kifejezést adni” – írta az uralkodóhoz írt köszönőlevelében Bánffy Dezső miniszterelnök.¹⁸³ Az adományt Thaly Kálmán cikke értelmezte, és egyben meg is hálálta. A temetés kényes vagy/vagy kérdése immár is/is feladatként vetődött fel. Hampel felvetése, amely a királyi maradványok felbukkanását mint az isteni gondviselés iránymutatását 1848-hoz kapcsolta, végképp idejétmúlt, sőt kellemetlen mellékszál lett csak. A millenniumtól leválasztott, immár tét nélkül megvalósuló temetés megfosztatott minden olyan történeti vonatkozástól, amely a szembenállást fejezte volna ki, a síremlék szimbolikus értelmezési körét a 48-as eszmék helyett a kiegyezés eszme körébe kanalizálták be. Ezt az irányváltást több momentum is jelezte. A példaként felhozott és Franciaországból meghozatott Magyarországi Klemencia-síremlék másolata szimbolikus jelentőséggel bírt, noha ő 1328-ban, tehát jóval később halt meg, mint a síremléken megjeleníteni szándékozott korszak. Személyében egyesítette a két uralkodóházat, tehát Forster annak analógiájaként értelmezte, amit a síremlék feliratán is ki akartak fejezni: Ferenc József leányágon Árpád-házi leszármazott. Ezért tekintette Forster különösen fontos mintának, hogy még a kronológiai anomáliától is eltekintett. III. Béla sírjának felirata is kiemelte ezt. „I. FERENC JÓZSEF | MAGYARORSZÁG | APOSTOLI KIRÁLYA | ÁLLITTATTA | E SIREMLÉKET | KIRÁLYI ÓSEINEK | III BÉLÁNAK ÉS HITVESE | ANTIOCHAI ANNA | HERCEGNŐNEK | *** | HAMVAIKAT | MELYEK KIRÁLYAINKNAK | SZENT ISTVÁNTÓL SZÉ-

KES | FEHÉRVÁROTT ALAPITOTT | KORONÁZÓ ÉS TEMETKEZŐ | ELPUSZTULT EGYHÁZA ALÓL | 1848 DECEMBER HAVÁBAN | EMELTETTEK KI | DICSŐSÉGESEN URALKODÓ | KIRÁLYUNK E KÁPOLNÁBAN | A MÁSODIK ÉVEZREDNEK | KORONÁZÁSI TEMPLOMÁVÁ | ÁLTALA AVATOTT ÉS RÉGI | FÉNYÉBE VISSZAÁLLITOTT | SZENTEGYHÁZBAN 1897 ÉVI | MÁJUS 25 BUDAPESTEN KELT | KEGYELETES HATÁROZATÁVAL | HELYEZTETTE | ÖRÖK NYUGALOMRA | MDCCCLXXXVIII.”

Az Árpádtól vezetett leszármazási tábla is a kibékítés szolgálatában állt. Árpád személye szorosan kapcsolódott a 19. században többször is felvetődő nemzeti panteon eszméjéhez, melynek egyik fő alakja lett volna. Ez a panteon, akár épület, akár valamiféle templom, mauzóleum, „sírkert” formájában valósult volna meg, egyik tervezett emléke lett volna a millenniumnak. Ebben a gondolatkörben Árpád személyét mint a magyar alkotmányosság megalapítóját értelmezték. A millenniumi készülődést meghatározó lojalitás eszme köré alapján az Árpádtól ívelő időszak végpontja pedig nem lehetett más, mint Ferenc József, az alkotmányosság helyreállítója, akit Czobor is, mint a „legalkotmányosabb király” aposztrofált egy lelkesült írásában.¹⁸⁴ Így a síremlék, noha III. Béla és felesége hamvai számára készült, egyfajta kiegyezési emlékmű lett. Nem véletlenül került a templomtérbe, az északi kápolnák egyikébe. Az északi fal Lotz Károly festette falképei Szűz Máriának a magyar történelemben végbevitt csodáit mutatja be, amely sort az északi kereszthajó bővítmény keleti falán látható „Szűz Mária megkoronázza Ferenc Józsefet”-jelenet mint a mennyei gondoskodás újabb mozzanatának ábrázolása zárja le.¹⁸⁵ Ferenc József, fején a Szent Koronával, vállán a koronázási paláttal ugyancsak a kontinuitást hangsúlyozza, akárcsak a síremlék, amely az Árpád-ház és a Habsburg-ház jogfolytonosságát, magát a Kiegyezést volt hivatva szimbolizálni és ünnepelni.¹⁸⁶

JEGYZETEK

1 A templom történetét a közelmúltban a Budapesti Történeti Múzeum és a Budapest-Vári Nagyboldogasszony Főplébánia közös kiállításban dolgozta fel, amelynek katalógusát is kiadták: Mátyás-templom. A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai (1246–2013). Szerk. Farbak Péter – Farbakyné Deklava Lilla – Mátéffy Balázs – Róka Enikő – Végh András. Kiállítási katalógus. Budapest 2015. A Schulek-féle helyreállítást jelen tanulmány szerzője dolgozta fel nyolc saját, két közösen írt tanulmányban és számos tárgyleírásban, l. *Deklava* 2015a; *Deklava* 2015b; *Farbak–Deklava* 2015a és *Farbak–Deklava* 2015b.

2 A főszentély felső ablaksorának középső ikerablakába Ipolyi Arnold jelölte ki a Korona felajánlást – saját

megfogalmazásában – *Patronae Hungariae* – még 1880-ban, a nyugati főkapu timpanonjára pedig az Ipolyi utódjaként közreműködő Czobor Béla határozta meg a *Patrona Hungariae* 1887-ben. *Deklava* 2015d, 386; *Deklava* 2015b, 299; l. még: *Maczó Ferenc: Történelmi események* (1896–1945). In: Mátyás-templom katalógus, 2015. 533–534.

3 FK, TI, MOBi, BFÉB, 1877/92. Bővebben l. *Deklava* 2015b, 284–285; Mátyás-templom katalógus, 2015. Kat. 7.23. a-b., 7.24. (*Farbakyné Deklava Lilla*)

4 FK, TI, MOBi, BFÉB, 1877/92; BTM, KM, TKNy, Schulek Frigyes levelei, ltsz. n. Schulek Frigyes 1877. augusztus 18-i tervleírása.

5 BTM, KM, ÉGy, ltsz.: 63.21.40.

6 BTM, KM, ÉGy, ltsz.: 14. A szám nem leltári szám, a terv szakadt, hiányos, a leltári számot feltehetően a leszakadt rész tartalmazta. A „14” digitalizáláskor adott fájlnev a rajzon olvasható bekarikázott 14-es szám után.

7 FK, TI, MOBi, BFÉB, 1883/4.

8 *Deklava* 2015b, 289.

9 FK TI MOBi, BFÉB 1887/43. A rajzra l. BTM, KM, ÉGy, ltsz.: 63.21.476. Egy fotó hátoldalán fennmaradt Wagner Ferencről egy rövid beszámoló a helyreállítás során végzett építési feladatairól. A rajz készítőjét az írás képe alapján azonosítom vele. A fotóra l. BTM, KM, F, ltsz.: 58.2.2.

10 FK, TI, MOBi, BFÉB, 1887/46; BTM, KM, TKNy, Mtsz, ltsz. n: Aigner Sándor 1887. november 16-i jelentése az 1887-ben végzett helyreállítási munkákról.

11 *Forster* 1900a.

12 Az elsők között l. *Pauer János: A' Székesfehérvárott fölfedezett királyi sírboltról. Székesfehérvár, 1849.* Ő vette fel először, hogy a maradványok III. Béla és felesége hamvai lehetnek, már Török Aurél is hosszan idézte munkáját. L. *Török* 1893. Pauer művének ismertetése uo.: 180–190; *Érdy* 1853; *Érdy* Jánossal érkezett Varsányi János mérnök, aki az *Érdy* által publikált ásatási rajzokat készítette. A rajzok eredeti darabjai: MNM, RA, *Érdy* János hagyatéka; *Henszlmann Imre* először 1862-ben, majd 1874-ben és 1882-ben végzett ásatásokat, l. *Henszlmann* 1864. Vonatkozó rész: 205–216; *Demeter Zsófia*: III. Béla király és felesége sírja. *Magyar Tudomány* XLIV. 1999, 2. sz. 220–229. http://epa.oszk.hu/00700/00775/00002/1999_02_21.html letöltés ideje: 2016 01 07; Uő: „Örvendezz királyi város.” III. Béla és felesége sírjának megtalálása a székesfehérvári királyi bazilika területén. *Honismeret* XXVII. 1999, 4. sz., 11–23; 150 éve történt. III. Béla és Antiochiai Anna sírjának fellelése. Szerk. Cserményi Viktor. Székesfehérvár 1999.

13 *Érdy* 1853, 44–47; *Henszlmann* 1864, 206–209; *Czobor* 1900, 207–230; *Dercsényi Dezső*: A székesfehérvári királyi bazilika. Budapest 1943, 47–48, 157–159.

14 *Forster* 1900c, 195–196. *Forster* maga is szó szerint idézi *Pálffy* 1862. április 29-i levelét.

15 *Mátray* 1868, 70.

16 *Reitterre* l. *Herrich Károly*: Emlékbeszéd temesi Reitter Ferencz alelnök fölött. *MMÉEK* IX. 1875, 240–253; *Művészet Magyarországon 1830–1870. Kiállítás az MTA Művészettörténeti Kutató Csoport és a Magyar Nemzeti Galéria közös rendezésében. Katalógus. Szerk. Szabó Júlia – Széplhelyi F. György. Budapest 1981, II., 206.*

17 MNM, MTKCs, ltsz.: 57.13., 57.11., 57.12., 57.14. és 57.15.

18 MNL, OL, D 240 K. K. Landes Baudirections Abtheilung in Ofen, 1858/4388. sz. irat

19 A múzeum bővítési elképzeléseire l. *Basics Beatrix*: Tervsorozat a Magyar Nemzeti Múzeum épületének első bővítéséhez. In: *A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve. Folia Historica* 23/1. köt. Budapest 2002, 35–40. A Reitter-féle tervek ki voltak állítva a múzeumban 2002-ben a *Basics Beatrix* által rendezett „Múltat őrző falak. A Magyar Nemzeti Múzeum épületének története” c. kiállításon. Itt köszönöm meg *Biczó Piroskának* és *Gödölle Mátyásnak*, hogy az általam keresett tervek felhívták a figyelmemet.

20 *Mátray* 1868, 70; *Kubinyi Ágoston*: A Magyar Nemzeti Múzeum. Pest 1861, 28. Ekkor az építkezés becsült összege még 42 000 forint. Uo. 45.

21 MNL, OL, K 26 Miniszterelnökségi levéltár, III. Béla és hitvese újratemetésére vonatkozó iratok, (a továbbiakban csak a K 26 fondot jelzem) 10140/1897. A MOB és a BFÉB 1897. május 12-i együttes ülésének jegyzőkönyve. Az ülésen *Forster* ismertette a III. Béla és felesége maradványaira vonatkozó levéltári kutatásának eredményeit. Az iratokat egymás után, pontos forrásmegjelöléssel, sokszor hosszan idézve olvasta fel. Az adatokat részben közölte is, l. *Forster* 1900a.

22 A sír pontos helyét a Schulek korszak irataiból és egy felmérési rajzból ismerjük. L. FK, TI, MOBi, BFÉB 1879/3; BTM, KM, ÉGy, ltsz.: 63.21.83; BTM, KM, TKNy, ltsz. n. Jelentés a budavári főegyház kryptaügyének elintézéséről az 1878ik év kezdetén. Kelte: 1878. december 8.

23 MNL, OL, K 26 10140/1897. A MOB és a BFÉB 1897. május 12-i együttes ülésének jegyzőkönyve; „[G]róf *Pálffy* jul. 13-ra magához rendelt, és kiszidott azért, hogy előleges jelentést nem kapott, a beszentelésnél jelen akart lenni. Az átvitel ideje minket; de a beszentelés ideje nem minket illett.” – szögezte le *Érdy Pálffy* hivatalos levelére írt megjegyzésében, l. MNMI ÉRT, 396/1862. *Pálffy Móric* 1862. június 6-i levele *Kubinyi Ágoston*hoz, amelyben elrendelte az átszállítást, az előzetes jelentéstételt és a temetést.

24 A két levélben ismét csak visszatérő motívumként fordul elő a múzeumbéli mutogatáson való méltatlankodás.

25 *Török* 1897c, 30.

26 A latin tábla felirata: VENERANDI CINERES / BELAE TERTII MAGNI UNGARORUM REGIS / EJUSQUE CONJUGIS ANNAE ANTIOCHENAE / E RUINIS BASILICAE S MARIAE VIRGINIS / IN ALBA REGALI / DIEBUS V ET XII DECEMBRIS ANNI MDCCCXLVIII / OVANTE POPULO ELEVATI / POST SAECULA SEX ET DIMIDIUM / PERSOLUTIS JUSTIS FUNERIBUS / HUC (sic!) RURSUM SEPULCHRO CONDITI / ANNO CHRISTI MDCCCLXII. A magyar feliratok: ITT NYUGSZANAK / AZ ÁRPÁD-HÁZ EGYIK DICSŐ IVADÉKA / 1196-BAN MEGHALT BÉLA KIRÁLYNAK, / 1848-BAN SZÉKES-FEHÉRVÁROTT MEGTALÁLT, / ONNAN A PESTI NEMZETI MUZEUMBA ÁTHELYEZETT, / INNEN PEDIG A FŐMAGASSÁGU BIBORNOK-ÉRSEK MAGYARORSZÁG / HERCZEG-PRIMÁSA / NAGYKÉRI SCITOVSZKY K. JÁNOS / VALAMINT MAGYARORSZÁG KIR. HELYTARTÓJA S CS. KIR. TÁBORNOK / NAGYMÉLTÓSÁGU ERDŐDI PÁLFFY MÓR GRÓF / KEGYELETESEN EGYBEVÁGÓ RENDELETEIK KÖVETKEZTÉBEN 1862-İK ÉVI JULIUS 10-İK NAPJÁN / EGYHÁZI MEGÁLDÁS UTÁN / E FÖLSZENTELT HELYRE ÁTTÉTETETT CSONTJAI. A királyné felirata azonos a név és a halál idejének kivételével. A latin felirat néhány részletében módosítva került a kriptá falára. A „sacri cineres” helyett lett a „venerandi cineres”, „post saecula sex et dimidium” a „post sex et dimidium saecula” helyett és a „persolutis justis funeribus hoc rursum sepulchro conditi” a „pio gentis cultui restituti” helyett került a táblára. MNL OL K 26 10140/1897. A MOB és a BFÉB 1897. május 12-i együttes ülésének jegyzőkönyve. FK TI MOBi, BFÉB 1879/3. A feliratokat többen is közölték. *Némethy Lajos*: Nagyboldogasszonyról nevezett budapestvári főtemplom történelme. Második bővített munkálát. Esztergom 1876. 196–197 (megvalósult változat); *Török* 1893, 352 (csak a latin feliratot közli és csak a

tervezett változatot); *Török* 1897c, 31 (már a megvalósult változat.) *Forster* 1900c, 198–199.

27 MNL OL K 26 10140/1897. A MOB és a BFÉB 1897. május 12-i együttes ülésének jegyzőkönyve.

28 VU X. 1863, március 29. 115. Az újság hárommondatos rövid hírben számolt be az eseményről.

29 *Török* 1897c, 33–34. L. még: *Hankó Ildikó*: A magyar királysírok sorsa: Géza fejedelemtől Szapolyai Jánosig. Budapest 2008.

30 *Mátray* 1868, 53–54, 77. Mátray csak Érdy leletmentéséről ír és tárgyyszerűen közli a temetés tényét; *Dux* 1857.

31 *Dux* 1857, 43.

32 *Forster* 1900c, 195–196.

33 Itt szeretném megköszönni Debreczeni-Droppán Béla szíves tanácsait, amelyeket kutatásaimhoz nyújtott.

34 FK TI MOBi, BBFÉB 1879/3; BTM KM TKNy, ltsz. n. Jelentés a budavári főgyeház kryptaügyének elintézéséről az 1878ik év kezdetén. Kelte: 1878. december 8. A bizottság tagjai Ráth József apátplébános és BFÉB tag, dr. Jáni Gyula, aki a főváros részéről a kriptabizottságba delegált dr. Patrubány Gerő tiszti főorvost helyettesítette mint segédje, Zsigmondy Gusztáv és Schulek Frigyes (mindketten MOB és BFÉB tagok), Lers Pál, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által a templom helyreállításához delegált műszaki ellenőr (szintén BFÉB tag) voltak. A jelentés a három felirat szövegét is közli.

35 *Deklava* 2015b, 293–295; a Zichy-kripták kiürítésével az ott található maradványok nyughelyét a templom déli oldala mellett 1874-ben feltárt pincében jelölték ki. Ezzel összefüggésben Schulek elkészítette annak átalakítási terveit is, l. BTM KM ÉGy, ltsz.: 63.21.490, FK TI MOBi, BFÉB 1883/4.

36 FK TI MOBi, BFÉB 1883/18. Ez a tudományos grémium azonos módon működött volna a korábban a korona tudományos feldolgozásával megbízott szakértői bizottsággal, amelyhez Ferenc József az országgyűlés engedélyével járult hozzá. A bizottság tagjai Ipolyi Arnold, Pulszky Károly és Henszlmann Imre voltak. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője XIV. 1880, 92–97; *Czobor* 1892, 32.

37 *Török* 1897, 36.

38 FK TI MOBi, BFÉB 1883/32. A Zichy-kápolnák alatti kripták felbontásáról 1883. október 26-án felvett jegyzőkönyv.

39 MTA K, Ms 4087/7. Trefort Ágoston 1883. október 31-i levele Havas Sándorhoz, a BFÉB elnökéhez; FK TI MOBi, BFÉB 1883/27; Trefort a Főváros képviselőjére is számított még. MTA K, Ms 4087/9. A III. Béla és felesége koporsójának 1883. november 10-én történt felnyitásának a jegyzőkönyve. A felnyitást intézőbizottságban Török Aurélon kívül a minisztérium részéről még Havas Sándor, Markusovszky Lajos és Forster Gyula, a plébánia részéről Bogisich Mihály, a MOB részéről pedig Henszlmann Imre kaptak szerepet. Az említettekén kívül Alkér Gusztáv tanácsos, és dr. Patrubányi Gerő tisztifőorvos a Főváros képviselőjében, dr. Perényi József egyetemi tanársegéd, Szendrei János az Országos Régészeti és embertani társulat delegáltja voltak jelen. A jegyzőkönyvben a tetemek székesfehérvári feltalálását is Henszlmann Imrének tulajdonították, tévesen. Az esemény részleteiről a sajtó is beszámolt, Török Aurél maga is gyűjtötte a vonatkozó cikke kivágatait, illetve kimásolta azokat. MTA Kézirat-

tár, Ms 4091/60–61. Török jegyzetei a Nemzet, Budapesti Hírlap, Pesti Napló, Egyetértés c. hírlapokból.

40 *Török* 1897c, 37. Török ezen munkája részben apologia is, mert 1897-ben őt magát is támogatta a sajtó, hogy a csontokat az antropológiai intézetben mindenféle állati maradványokkal vegyesen tárolja. 1890-ben már az állatot is azonosította, lőtől származott a kérdéses borda. A keveredésnek igyekezett utánajárni, de nem jutott eredményre, ugyanis a templom kriptája bolygatatlan, a koporsók óozott lezárása érintetlen volt. A múzeumi szemtanúk már nem éltek, a helytartósági iratokhoz nem fért hozzá, így nem találta nyomát. MTA K, Ms 4087/10. 4. oldal.

41 MTA K, Ms 4087/8. Török Aurél 1883. november 13-i kérvénye Trefort Ágostonhoz; FK TI MOBi, BFÉB 1883/28. Az építési irodáról Orosz József építész kísérté el a maradványokat.

42 *Török* 1897c, 37.

43 *Török* 1897c, 37.

44 MTA K, Ms 4087/10. Török Aurél 1890. október 19-i levele Csáky Albin miniszterhez.

45 A koporsóban még egy 25–35 év körüli férfi maradványai is voltak, amelyet Török különített el, noha egyik csontváz sem volt teljes és a csontok sem voltak épek. Amikor 1848-ban megtalálták a sírt, még teljes és ép csontváz volt benne, nyilván a helytelen tárolás okozta a hiányt, a sérüléseket és keveredést. A Mátyás-templomi királyi koporsóban csak egy koponya volt, amit Török a királyi maradványhoz tartozónak azonosított, a hozzákeveredett fiatal férfi csontvázához koponya nem tartozott. A királyné csontjai közé egy gyengébb, kisebb termetű nő közel teljes csontváza, valamint magzati csontok keveredtek.

46 Török az esetleges kicserélések, hamisítások feltárására az azonosítás nemzetközileg elfogadott szakmai eszközeit javasolta: gipsz- vagy „stearinmárvány”, esetleg galvanoplasztikai másolat, ezenkívül rajz, színes lefestés és fényképek készítését.

47 *Török* 1893, 175–355. Munkájában részletesen ismerteti a csontok addigi történetét és az azzal foglalkozó szakirodalmat és megerősíti az azonosítást. *Uő*: Adatok az Árpádok testereklýéinek embertani búvárlatához. In: *Értekezések a természettudományok köréből* XXIII. köt. 9. sz. 1894, 565–630.

48 Ez azonban elmaradt, illetve a Forster-féle emlékönyv egyik kisebb fejezeteként jelent meg. Ha terjedelmileg nem is, de formailag valóban „díszmű” lett, ahogy a kötetet a forrásokban is emlegették. L. *Török Aurél*: III. Béla és első hitvese földi maradványai. In: *Forster* 1900a, 200–206.

49 *Török* 1893. 326. Török az összegyűjtött csontok különböző másolatainak elkészítését, embertani vizsgálatát, a királyok korabeli ábrázolásának összegyűjtését is el akarta végezni, illetve végeztetni. A tudományos szempontok mellett a nemzeti kegyelet szempontjait az 1890-es levelében vázolt kettős koporsóval vette figyelembe, mely lehetővé tette volna a csontok időnkénti megtekintését. *Uo.* 326–327.

50 L. *Gábor Eszter*: Az ezredéves emlék. Schickedanz Albert millenniumi emlékmű koncepciójának kialakulása. *Művészettörténeti Értesítő* XXXII. 1983, 202–217; *Vadas* 1989, 159–169.

51 MTA K, Ms 4095/218, 219, 220. Havranek József székesfehérvári polgármester és Török Aurél 1893. évi levélváltása.

52 Indítvány az Árpádok testereklyei ügyében (Török Aurél). Az Akadémia 1893. november 27-i, kilencedik ülésének jegyzőkönyvi melléklete. Akadémiai Értesítő IV. 1893, 685–686. A Történelmi Bizottság jelentése az Árpádok testereklyei ügyében tett indítványról. Uo. 686. Mivel a Fehérváron talált csontok azonosítása lehetetlen, azokat Székesfehérváron kell újra eltemetni. A másutt eltemetett királycsontok összegyűjtése épp az adott királyok végakarataival ütközne össze.

53 VU XXXV. 1888, 5. szám, január 9. 82.

54 Forster 1900d, 335–340. „Az sem hallgatható el, hogy Béla a tengerpartra menekült ugyan, de saját országába és nem idegenbe. Spalato hazai föld volt az elhunyt hercegnőkre csakúgy, mint Esztergom, vagy Székesfehérvár. A magyar-horvát egyezmény (1868:I.) értelmében, melyet a törvényes koronás király szentesített s mely az osztrák-magyar monarchia belső közjogának részét képezi, Dalmácia kiegészítő része Szent István koronája országainak. Dalmácia tényleg még elválasztva van ugyan, de jogilag Magyarországhoz tartozik (...) a mi pedig a sarkofagnak a spalato-i dóm mellett való conservatójára vonatkozó történelmi és politikai oportunitást illeti, fennáll Béla hálájának és pedig egyetlen záloga a Spalato városa által iránta tanúsított hűségért és asylumért; fennáll a kézzel fogható bizonyíték Dalmáciának Magyarországgal e korszakban való uniójáról; fennáll a fény, mely abból a székesegyházra és magára a városra háramlik. (...) az urna őrzése Spalato-ban sokkalta fenségesebb és biztosabb, melyet a dalmátoknak a törvényes dynasztia iránt való kegyelete, hűsége és szemlélete vesz körül.” Uo. 339.

55 PL, Cat. H. 4154/1898. Forster Gyula 1898. július 28-i levele Esztergomba, a primási titkárságra. (címetten ismeretlen.)

56 *Czobor Béla: A keresztény archeologusok első kongressusa. Katholikus Szemle VIII. 1894, 772–774.*

57 PL, Cat. H. 4154/1898. Filipp Nikiç spalato-i püspök 1898. július 13-i levele Vaszary Koloshoz.

58 PL, Cat. H. 4154/1898. Forster Gyula 1898. július 28-i levele Esztergomba, a primási titkárságra. (címetten ismeretlen.) Véleményem szerint ez az a fotó, amely jelenleg a Forster Központ Fotótárában található és amelyet Forster is közölt a díszkötetben. Nyilván megjelenés után leadta a MOB-nak. FK F, poz. sz.: 16939., Forster 1900d, 338.

59 *Vadas 1989, 159–169.*

60 KEH VII. 48. szám, 1895. november 29., 753–756. A lapban Czenner Lajos több alkalommal is sürgette a temetést; Török 1897c, 5.

61 KEH VIII. 13. szám, 1896. március 27., 205–206.

62 KEH VIII. 14. szám, 1896. április 3. 214–216.

63 *Köváry 1897, 69–78, 95–98. A Te Deum eseményét Halmi Artúr örökölte meg rajzban. L. Mátyás-templom katalógus, 2015, Kat. 7.142. (Gödölle Mátyás)*

64 KEH VIII. 44. szám, 1896. október 30. 698–699.

65 MNL OL, K 26 2938/1897. Bánffy Dezső miniszterelnök 1897. februári levele Wlassics Gyulához; Képviselőházi napló, 1896. III. köt. 350–351.

66 Már csak a Szent Jobb–Szent István-kápolna nem készült el, de az kívül esett a fő tereken. Majd csak 1901. augusztus 15-én szenteli fel Vaszary Kolos esztergomi érsek. BNF Levéltár, *Historia Domus 1898–*, 7. oldal. *Deklava 2015g, 517.*

67 MNL OL, K 26 2938/1897.

68 FK TI MOBi, BFÉB 1897/95. A MOB 1897. április 7-i rendkívüli ülésének jegyzőkönyve.

69 MTA K, Ms 4087/12. Török Aurél 1897. február 26-i, Wlassics Gyulához írt jelentése.

70 *Farbaky – Deklava 2015b*

71 BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.873.1. Török Aurél keltezetlen levele Schulek Frigyeshez.

72 A Gellérthegyen létesítendő nemzeti panteon gondolata a millenniumi ünnepségek lezajlása után is tovább élt. Többek között Medgyaszay István is tervezett a Gellérthegyre 1900–1903-ban egy Nemzeti Pantheon épület-együttest. L. *Potzner Ferenc: Medgyaszay István. Budapest 2004, 42–44.*

73 BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2872.1. Török Aurél 1897. április 3-i levele Schulek Frigyeshez; KEH IX. 20. szám 1897. május 14. 317–318. Török még az újság szerkesztőségét is felkereste, ahol több újságíróval, többek között Rákosi Jenővel, a Budapesti Hírlap főszerkesztőjével és másokkal bizottságot alapítottak az ügy érdekében. Török azért fordult ehhez az újsághoz, mert ők szorgalmazták még 1895-ben, hogy a millennium évében legyen a temetés.

74 *Török 1897a.* A röpirat első példányát Schuleknek küldte el: „Nagyságos Schulek Frigyes Úrnak a Mátyás temploma genialis restaurátorának” dedikációval. BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2874.1. A kísérőlevél keltezése: március 13. BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2874.2

75 Ez keltezi a helyszíni szemlélet és a Schulekkel történt megbeszélést március elejére.

76 MTA K, Ms 4091/63. Török Aurél újságkivágatai az Esdő szó sajtóvisszhangjáról. A kivágatok mindegyike 1897. március 17-i számból van. Ezek: Alkotmány, Budapesti Hírlap, Magyarország, Nemzet, Függetlenség, Szabad Szó, Fővárosi Lapok, Budapesti Napló, Budapest, Magyar Hírlap.

77 KEH IX. 13. szám, 1897. március 26. 207.

78 Török 1897b. „[T]ulságos takarékosággal készült, oly kisszerű, hogy szegénységi bizonyítványul szolgálhatna” – írta Török a tervezett helyszínről. A cikkben egy III. Béla arckép rekonstrukciót is közölt, amelyet a koponya alapján Török irányítása mellett Hornischek Henrik készített. Ezt a cikket is elküldte Schuleknek különnyomatban. L. BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2872.2. „Ns. Schulek Frigyes Úrnak a Mátyás temploma restaurációja alkotójának őszinte tisztelettel a szerző” – szöveg az ajánlás; KEH IX. 16. szám 1897. április 16. 253. A temetés az egész nemzet ügye kell legyen – idézik Törököt. A rajzra I. *Török 1897c, 32–33.* Itt is leközölte a rajzot és leírja készítésének körülményeit.

79 *Török 1897c, 1–61.* Illusztrációként két metszetrajzot is kért Schulektől, amit közölni szeretett volna, nyilván elrettentésként. Ez azonban elmaradt, valószínűleg nem kapott. BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2872.1. Török Aurél 1897. április 3-i levele Schulek Frigyeshez.

80 FK TI MOBi, BFÉB 1897/95. A MOB 1897. április 7-i rendkívüli ülésének jegyzőkönyve.

81 Az ülés résztvevői: Forster Gyula, Cziegler Győző, Czobor Béla, Gerlóczy Károly, Kurtz Vilmos, Pártos Gyula, Schulek Frigyes, Steindl Imre, Steinhausz László, Szumrák Pál, Gyalus László és Geduly Ferenc. MNL OL, K 26 10140/1897.

82 *Deklava 2015g, 514–517.*

83 MNL OL, K 26 10140 és 8376/1897. Forster Gyula az 1897. május 18-i MOB-BFÉB vegyes ülés jegyzőkönyvéhez csatolt, Wlassics Gyulához írt kísérő levele.

84 MNL OL, K 26 9262/1897. Ferenc József Bánffy Dezső miniszterelnökhöz írt levele. A levelet Budapesten keltezték 1897. május 25-én; Uo. 12872/1897; Forster 1900b, I.

85 MNL OL, K 26 11732/1897. Wlassics Gyula 1897. július 3-i levele Bánffy Dezsőhöz.

86 MNL OL, K 26 12872/1897. Bánffy Dezső 1897. július 21-i, Ferenc Józsefhez írt levele.

87 MNL OL, K 26 12872/1897.

88 1897. szeptember 11-én a Pesti Hirlap is beszámolt a helyzet állásáról. Pesti Hirlap XIX. 1897, szeptember 11. 9.

89 N. n.: Vegyes közlések. III. Béla király és neje hamvainak eltakarítása. Századok XXXI. 1897, 567–570; *Sinkó Katalin*: „A História a mi erős várunk.” A millenniumi kiállítás mint Gesamtkunstwerk. In: Zádor Anna szerk.: A historizmus művészete Magyarországon. Budapest 1993, 137; *Rostás Péter*: A budavári palotában 1900 körül kialakított dísztermek. TBM XXXIV. Budapest 2009, 150–151.

90 *Farbaky Péter*: A középkor *renovatio*ja a 18. századi magyarországi barokk művészetben. In: Maradandóság és változás. Szerk. Bodnár Szilvia – Jávora Anna – Lővei Pál – Pataki Gábor – Sümei György – Szilágyi András. Budapest 2004, 163–164; *Galavics Géza*: Ősök, hősök, szent királyok. In: Történelem-kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. Szerk. Mikó Árpád – Sinkó Katalin. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti galéria, Budapest 2004, 69–70.

91 Döntését az is indokolhatta, hogy Ábrányi Emil költő, újságíró a temetést sürgető vitriolos publicisztikájában Bánffy érseket, „*Bánffy Dezső miniszterelnök úr egyik ősapját*”, III. Béla trónra kerülése kerékkötőjeként említette. Budapesti Napló I. 1897, 64. szám 1897. március 5. MTA K, Ms 4091. Török Aurél újságkivágásai.

92 MNL OL, K 26 12872/1897. A MOB és BFÉB III. Béla síremléke ügyében 1897. október 1-i együttes ülésének jegyzőkönyve.

93 MNL OL, K 26 18079/1897. Az ülés résztvevői: Forster Gyula (MOB, BFÉB elnök), Barkassy Géza (Miniszterelnökség), Bogisich Mihály plébános (BFÉB), Cziegler Győző (MOB), Czobor Béla (MOB, BFÉB), Gerlóczy Károly (Főváros, BFÉB), Gyalus László (BFÉB), Légrádi Károly (BFÉB), Mátyás Hugó (BFÉB), Pártos Gyula (BFÉB), Radisich Jenő (BFÉB), Schulek Frigyes (MOB, BFÉB), Steindl Imre (MOB, BFÉB), Szendrői János (MOB), Szumrák Pál (MOB) és Török Aurél.

94 L. *Bauch* 1976.

95 A Torcadero Múzeum gipszmásolatainak többkötetes katalógusát Schulek is ismerte (l. később), példányai megvoltak a MOB gyűjteményében: Le Musée de Sculpture Comparée du Palais du Trocadéro I–VII. Paris, é. n. FK Könyvtár, F.105.1–F.105.7; Ivo bíboros trieri síremlékéről és I. Henrik Troyes-i síremlékéről készült rajz szintén ismert volt a 19. század szakirodalmából, Caumont mindkettőt, Otte a trieri sír rajzát többször is közölte. *Arcisse de Caumont*: Abécédaire ou rudiment d'archéologie. Párizs – Caen – Rouen 1854, Ivo bíboros: 228, I. Henrik: 230. A munka több kiadást ért meg, 1867-es kiadásban: Ivo bíboros: 321, I. Henrik: 328. *Heinrich Otte*: Handbuch der Kirchlichen Kunst-Archäologie des deutschen Mittelalters. Lipcse 1883, 340. Otte a Caumont-féle rajzot vette át. A troyes-i sírről készült Caumont-féle rajzot *Bauch* is közölte, l. *Bauch* 1976, 35. Az Ivo síremlék építészeti rajzát közli: *Jules Gailhabaud*: Monuments

anciens et modernes, collection formant une histoire de l'architecture des différents peuples a toutes les époques. Párizs 1857, Constructions funéraires: Tombeaux, dans la cathédrale de Trèves c. fejezet számozatlan illusztrációs táblája, oldalszám nélkül.

96 Az ülésen Pártos Gyula az oltár eltávolítását szorgalmazta.

97 A felvételeket feltehetően Weinwurm Antal, a belőlük előállított heliogravúr reprodukciókat Kádár Gábor készítette. Czobor Béla publikálta őket a Műbarátok Köre által kiadott könyvében, l. *Czobor Béla*: A magyar koronázási jelvények: az ezredéves országos ünnepélyek alkalmából Budapesten tartott művészettörténeti congressus tagjainak emlékül ajánlja a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minister. Budapest, 1896; Az eredeti felvételekre l. IMM Adattár, NLT 2882; <http://gyujtemeny.imm.hu/gyujtemeny/fenykep-a-magyar-koronazasi-jelvények-a-matyas-templomban-a-millenniumi-kozszezlere-tetelkor/14208>. (Serfőző Szabolcs). Letöltés ideje: 2016 07 23.

98 Törököt is utolérte a sajtó részéről az a vád, ami korábban a Nemzeti Múzeumot, és amivel Török maga is illette korábban a döntéshozókat – a méltatlan hanyag bánásmód. Ábrányi Emil is felháborodott azon, hogy III. Béla csontjait sok éve „*preparált békák, nyúzott szárnyasgegek és kitömött páviánok közt*” tartják az antropológiai intézetben. Az ő javaslata, hogy a Nemzeti Múzeumban legyen a díszes ravatal, és történelmi menet kíséretében vigyék fel a maradványokat a temetésre, „*Árpádkori stílusban*”, amelyet művészek terveznek. Ez a millenniumkor elmaradt történelmi felvonulást is pótolhatná. Javaslátát később Forster is magáévá tette, l. később. Budapesti Napló, II. 1897. 64. sz. 1897. március 5; MTA Kézirattár, Ms 4091. Török Aurél sajtógyűjtése

99 MNMI ÉRT, 503/1897. Hampel József 1897. december 16-i feljegyzése Szalay Imre igazgatóhoz.

100 MNL OL, K 26 18079/1897. Wlassics Gyula 1897. október 27-i levele Bánffy Dezsőhöz.

101 MNL OL, K 26 18079/1897. Bánffy Dezső 1897. november 26-i levele Wlassics Gyulához.

102 MNL OL, K 26 5831/1897. A ülés résztvevői: Forster Gyula elnök (MOB és BFÉB), Barkassy Géza (Miniszterelnökség), Bogisich Mihály, Gerlóczy Károly, Kurcz Vilmos, Liphay Béla, Pártos Gyula, Pucher József, Radisich Jenő, Busbach Péter, Wagner Géza (BFÉB), Czobor Béla, Steindl Imre, Schulek Frigyes, Geduly Ferenc (BFÉB és MOB), Fittler Kamill, Steinhausz László, Thaly Kálmán, Czigler Győző (MOB).

103 BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2842.1. Schulek Frigyes 1897. novemberi tervmagyarázata. A vázlatrajzok: uo. 52.41.2821., 52.41.2820., 52.41.2837., 52.41.2832., 52.41.2835., 52.41.2831r és v., 52.41.2830., 52.41.2822.

104 Ennek külső oldalát is díszíteni kell, különben esővédő elötétítő jellege lesz.

105 I. Miksa innsbrucki sírjára l. *Elisabeth Scheicher*: Das Grabmal Kaiser Maximilians I. in der Hofkirche. In: Die Kunstdenkmäler der Stadt Innsbruck. Die Hofbauten. Hrsg. Inge Höfer. Österreichische Kunsttopographie XLVII. köt. Bécs 1986, 359–425.

106 BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2843.5. Schulek Frigyes 1897. december 4-i, Forster Gyulához írt levele.

107 Le Musée de sculpture comparée du palais du Trocadero, Párizs, é. n. I–VII. A megjelölt kép valóban a

147. táblán látható, levelében Schulek még a méretet is közölte a katalógusból. BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2852; FK Könyvtár, ltsz.: F.105/1-6. A kért minta a 6. számúban volt.

108 *Anatole de Baudot*: La sculpture française au moyen age et la renaissance. Párizs 1884. MKE KLMGy, ltsz.: 1915.

109 BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2788.1. A napló bizonyos bejegyzései egyenesen Schulek Jánostól származnak, pl. „Papaál Péccsett”, „Papa Jaákon” stb. Uo. ltsz.: 52.41.2788.4. Schulek János által aláírt kiviteli rajz: BTM KM ÉGy, ltsz.: 52.41.2860.

110 MNL OL, K 26 1276/1898. Wlassics Gyula miniszter 1898. január 22-i levele Forster Gyulához.

111 MNL OL, K 26 1276/1898. Forster Gyula 1897. december 30-i levele Wlassics Gyula miniszterhez.

112 A felirat: „Készítették Zala György, Köllő Miklós, Brostyánszky, Bezerédi Gyula, Martinelli Ant., Hofbauer Jan., Major s Udvari, Szentpéteri, Stumpf János, Csordás Jos., Hofinger, Wurzinger.” Idézi: *Szakács Béla Zsolt*: Másolás és újraalkotás: a pécsi altemplomi lejáratok domborművei. AH XXXIII. 2005, 254. *Szatmári Gizella*: Fény és árnyék. Zala György pályája és művészete. h. n. [Zalaegerszeg] 2014, 101. Kiss Györgynek a pécsi székesegyház homlokzati apostolszobraihoz készített gipszmodelljei fotóit a Vasárnapi Újság is közölte, l. VU XXXV. 1888, 31. szám, 509; *Boros László – Kalmár Lajos*: A pécsi bazilika és a város ókeresztény emlékei. Pécs é. n., 58–61.

113 MNL OL, K 26 1276/1898. Forster Gyula 1897. december 30-i levele Wlassics Gyula miniszterhez.

114 MNL OL, K 26 1276/1898. Wlassics Gyula miniszter 1898. január 22-i levele Forster Gyulához. A levél tartalmát pontosan ismerhette Schulek, ugyanis fennmaradt egy jegyzete, melyben a levél tartalmával kapcsolatos agályait sorolja. Nem tudott megbékélni az elhelyezéssel, a kitűzött határidő túl rövid a kiviteli tervekre, amelyhez még az értelmezhetetlen „Diszes faliszekrény” (az eredeti mellékletek számára) és a vasrács tervezése is hozzájött. A franciaországi utazással kapcsolatban is felvetette: „Ki utazzék én e vagy a szobrász?” BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2844.2.

115 BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2846.1-2., 52.41.2848.

116 Die Historischen Denkmäler Ungarns in der 1896-er Millenniums-Landesausstellung. Szerk. Czobor Béla – Szalay Imre. Budapest-Bécs é. n. [1896], 7. kép.

117 V. Istvánnak valójában dédunokája volt Magyarországi Klemencia, viszont Habsburg Rudolfnak unokája, mert az anyja, akit szintén Klemenciának hívtak, I. Habsburg Rudolf német király és Gertrud von Hohenberg leánya volt.

118 MNL OL, K 26 2729/1898. Forster Gyula 1898. január 22-i levele Wlassics Gyula miniszterhez; BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2844.1.

119 MNL OL, K 26 4018/1898. Bánffy Dezső 1898. március 28-i levele Wlassics Gyulához.

120 MNL OL, K 26 5831/1898. Wlassics Gyula 1898. április 13-i levele Bánffy Dezsőhöz.

121 MNL OL, K 26 4579/1898. Wlassics Gyula 1898. március 24-i levele Bánffy Dezsőhöz. Uo. Bánffy Dezső 1898. március 29-i levele Agenor Goluchowski (1895–1906) külügyminiszterhez.

122 MNL OL, K 26 5831/1898. Bánffy Dezső 1898. május 2-i levele Forster Gyulához. (Így az iratok átkerültek a

Miniszterelnökségre, ennek köszönhetjük, hogy fennmaradtak.)

123 MNL OL, K 26 8634/1898. A Külügyminisztérium 1898. június 8-i levele Bánffy Dezsőhöz.

124 MNL OL, K 26 11279/1898. A MOB és a BFÉB 1898. július 14-i ülésének jegyzőkönyve.

125 A fényképek megérkezéséről: MNL OL, K 26 9856/1898. Forster Gyula 1898. júniusi levele Bánffy Dezsőhöz, a MOB és a BFÉB 1898. június 7-i jegyzőkönyvének kísérőlevele. A francia másolatok kérdésének megoldása már nem szerepel a miniszterelnökség irategyüttesében, ami valószínűsíti, hogy más forrásból fedezték a költségeket, ami 1860 frank, 15 centime, valamint 145 forint és 25 krajcár volt. Biztos, hogy megérkeztek, ezt a VKM-nek a Szépművészeti Múzeumhoz 1898. november 10-én kelt, az átadást elrendelő nyilatkozata igazolja, a kapott anyag tételes felsorolásával. L. SzM Irratár, 1898/394. Ebben a múzeum elkészültéig ideiglenes elhelyezésre a Nemzeti Múzeumot jelölte ki. Csakhogy Forster már korábban intézkedett. Az arles-i fotókat már október 26-án átadta a MOB-nak, akik köszönettel elhelyezték a rajztárban, l. FK TI MOBi, 1898/218. A gipszeket pedig november 8-án átküldte már a Nemzeti Múzeumba: „Forster Gy., a kor. templom építő bizottság elnöke elküldi Krisztusnak a chartresi székesegyház királykapujáról való domborművének, Clémence királyné síremlékének gipszöntvényét és 3 db posztóczimert III. Béla ravataláról. Ig. 3569/1898. Köszönőlevél megy.” MNMI ÉRT, Levelezési Napló 1889–1901. 1898, 596. bejegyzés. A Forsternek címzett december 5-i átvételi elismervény alapján a Nemzeti Múzeum ideiglenes le-tétként vette át a franciaországi gipszeket a Szépművészeti Múzeum megnyitásáig. Ezekon kívül viszont saját gyűjteményébe megkapott további 131(!) gipszöntvényt a Mátyás-templomból, amelyek építészeti részleteket ábrázoltak, és a Schulek-féle helyreállítás során készültek. L. MNMI ÉRT, 668/1898; Jelen tanulmánynak nem célja a franciaországi gipszek és fotók további sorsának tisztázása, számunkra a megérkezésük bír relevanciával. Jelenleg egyedül Magyarországi Klemencia sírszobra másolatának a sorsát ismerjük. 1943-ban, 64 más tárgyjal együtt került át a Szépművészeti Múzeumba. SzM, Régi Szobor Gyűjtemény, 1943/133. A sírszobor gipszmásolatát Rg. 294. számon leltározták be. Ez azt bizonyítja, hogy a VKM rendelet mégsem írta felül Forster intézkedéseit. Itt köszönöm meg Szócs Miriamnak és Rózsavölgyi And-reának a kutatáshoz nyújtott segítséget.

126 BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2847.1. Török Aurél 1897. december 30-án Wlassics Gyula miniszterhez írt levele.

127 MNL OL, K 26 1276/1898. Wlassics Gyula miniszter 1898. január 22-i levele Forster Gyulához.

128 MNL OL, K 26 9856/1898. A MOB és a BFÉB 1898. június 7-i ülésének jegyzőkönyve.

129 MNL OL, K 26 5831/1898. Bánffy Dezső 1898. május 2-i levele Forster Gyulához; Uo. 7841/1898. Bánffy Dezső 1898. május 27-i levele Wlassics Gyulához. (A fogalmazványt Klebelsberg Kuno írta, aki abban az évben lépett be a miniszterelnöki hivatalba.) A Nemzeti Múzeum igazgatójának ellenjavaslatára és Wlassics idézetére l. MNL OL, K 26 9856/1898. A MOB és a BFÉB 1898. június 7-i ülésének jegyzőkönyve. Az úgyre vonatkozólag Forster Gyula 1898. március 31-én részletes jelentést tett, melynek tartalma jelenleg nem ismert.

130 MNL OL, K 26 9511/1898. Bánffy Dezső 1898. június 27-i levele Wlassics Gyulához. A levelet Klebelsberg Kunó fogalmazta, szövegének végét azonban feleltesse, Romy Béla osztálytanácsos, a Miniszterelnökségen az ügyvel foglalkozó tisztviselő tapintatosabb formára átírta, inkább a tárgyak rossz állapotára hivatkozott.

131 Uo.: Az ügy állását összefoglaló jelentésben: „Forster kéri, hogy az utalványozás megtörténjék az általa láttamozandó nyugtára olyképen, hogy ő csak a koporsó és vasrács rajzainak bemutatása után fogja láttamozni, miáltal eszközt nyer Schulek szoritására” – vagyis a hiányzó koporsó és vasrácsverek sürgetésére; BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2855. Forster Gyula levele 1898. május 15-i Schulek Frigyeshez. A levélben Forster csak finoman szorongatta Schuleket, inkább a lelkiismeretére akart hatni, mindenestre nem a köztük megszokott baráti hangnemben. Május 28-án viszont már a barát szolt Schulekhez: „Kedves Barátom, én a »kötelező« nyilatkozatok kiállítását akár élő szóval, akár írásban, mint ezt a miniszterium vagy három év óta kívánja, célravezetőnek nem tartom, mert akár van írásbeli vagy szóbeli kötelező nyilatkozat akár nincs, a dolog lényegén az egy csöpp javulást nem okoz. Én azonban köteles vagyok – ha tán szelidebb formában is – részéről nyilatkozatot venni (...) Kérlek tehát légy oly jó énnekem néhány szót akár privat levélben írni, hogy önkényt érthetőleg vezető építőművészi hivatásodból kifolyólag ott hol még szükségese a hátralevő munkálatokat foganatosíttatni fogod. Ily értelemben előlegezem tehát a nyugta aláírását” – Forsternek tehát mégsem volt szíve barátját anyagilag megszorogatni. BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2869.

132 MNL OL, K 26 9856/1898. Forster Gyula kísérőlevele a BFÉB és a MOB 1898. június 7-i ülése jegyzőkönyvéhez.

133 Uott, A BFÉB és a MOB 1898. június 7-i vegyesbizottsági ülésének jegyzőkönyve. Jelen voltak: Forster Gyula (elnök), Barkassy Géza és Romy Béla a miniszterelnök képviselőiben, Czobor Béla, Máltás Hugó, Gerlóczy Károly, Steindl Imre, Schulek Frigyes és Szendrei János. MNL OL, K 26 9856/1898.

134 A templom helyreállításának bevett gyakorlata volt, hogy a tervek elfogadását követően a szobrászati közreműködést kívánó kőfaragványokhoz 1:1-es gipszmodellt készítettek, amely alapján a kifaragás megtörtént. Így jártak el a fejezetek esetében, de a szobrokról, sőt a berendezési tárgyakról, épületrészekről is készültek gipszmodellek, utóbbiak többnyire 1:20 méretben. Ezt az előkészítést a középkori francia faragványokról kapott 1:1-es gipszöntvény sem helyettesítette. *Havasi Krisztina-Végh András*: A budavári Nagyboldogasszony-templom középkori kőfaragványainak gipszmásolatai és historizáló gipszminták a Schulek Frigyes féle helyreállításból. A Nagyboldogasszony-templom és a Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményei. Kézirat. BTM KO, 2006. Köszönöm a szerzőknek, hogy dokumentációjukat elolvashattam; *Deklava* 2015c; *Farbakyné Deklava Lilla*: Gipszműhely egy építkezés szolgálatában – a gipsz szerepe a Mátyás-templom 19. századi helyreállításában. AH, (megjelenés előtt). A Mikula által a síremlékhez készített gipszmodellek: teljes síremlék 1:10, a timpanon szétszedhető formában (1:2), a két alak, a szarkofág oldallapjai, a fülkében a kereszt, a hátfal mustrája és a két sarokoszlopfő, négy oszlopfő, 1 db baldachintartó oszlop (2 méter, ez a hercules-csomóval ellátott), baldachin 1:5 arányban,

és 7 db fejezet a törpepillérekhez, amelyek a szarkofágot tartják. L.: BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2774. Mikula Ferenc költségvetése; MNL OL, K 26 4637/1899. Mikula Ferenc végszámlája.

135 A jegyzőkönyv mellékletén két lapon a Chatillon címer négy nyomtatott kivágata látható.

136 MNL OL, K 26 9856/1898. A MOB és a BFÉB 1898. június 7-i ülésének jegyzőkönyve.

137 MNL OL, K 26 11016/1898. Wlassics Gyula 1898. július 18-i levele Bánffy Dezsőhöz.

138 BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2845.6. Schulek 1898. március 30-i levele Forsterhez.

139 A két szerződés kelte: 1898. június 24. Mikula szerződése: BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2775., Kausere uo. 52.41.2774; MNL OL, K 26 10283/1898. Forster Gyula 1898. július 7-i levele Bánffy Dezsőhöz és Bánffy Dezső 1899. július 11-i válasza.

140 Mikula hiányosságáról egy későbbi forrás is szól. Nehézsége támadt a királyné kezének megformálásával. Végül Szász Károly jött segítségére, aki a vele szemben lakó kislányt felküldte a Mátyás-templomba az ott dolgozó Mikulához. Ott Mikula megkérte a kislányt, hogy helyezze a kezét egy könyvre, majd gipszbe öntötte azt. Utóbb ez alapján készítette el a királyné kezét a síremléken. MNM Adattár, Múzeumtörténeti Gyűjtemény MT XIX. 506/1968. III. Béla. 863-17-8/67. Főig., Dunay Bertalanné visszaemlékezése 1967. március 6-án Fülep Ferenchez írt leveléből.

141 *Deklava* 2015b, 289, 303; *Deklava* 2015f, 474, 477; Mátyás-templom katalógus 2015, Kat. 7.117. (*Rákossy Anna*).

142 *Deklava* 2015f, 468. Ruprich az elkészített ládát Török Aurélnak szállította le és járandóságát csak Török pozitív véleménye után kaphatta meg. MNL OL, 11279/1898. Bánffy 1898. július 31-i levele Forster Gyulához.

143 MNL OL, K 26 4138/1899. Glaser János nyugtája.

144 MNL OL, K 26 4138/1899. Lepter János nyugtája. A tervre l. BTM KM TKNy, ltsz.: 52.61.628.

145 Mátyás-templom katalógus 2015, Kat. 7.101. (*Pandur Ildikó*); *Deklava* 2015b, 299, 307.

146 *Deklava* 2015d, 401.

147 MNL OL, K 26 11279/1898. A MOB és a BFÉB 1898. július 14-i ülésének jegyzőkönyve és Forster Gyula 1898. július 24-én a miniszterelnökhöz írt, a jegyzőkönyvhöz tartozó kísérőlevele; Breslinger első ajánlata 1500 forint volt, amit Schulek egyszerűsítéssel 780 forintra lealkudott. Ezzel szemben a Heidelberger testvérek 120 forintos ajánlattal álltak elő, amit Schulek „feltornázott” 240-re. A feliratról Gyulai Pállal történő tárgyalását emelte ki Forster. A korábban a szövegben előforduló *tetemek* helyett Forster végül a *hamvak* mellett döntött, mert egyrészt ez a szó szerepel az Akadémia által 1862-ben megfogalmazott sírfeliratban, másrészt az egyházi temetési szövegekben is *hamvak* szerepelnek, noha Gyulai Pál inkább a *tetemek* kifejezés felé hajlott volna.

148 Itt Forster elrontotta a sorrendet, a csontok először kerültek üvegládákba, csak azután faládba.

149 MNL OL, K 26 13112/1898. Forster Gyula 1898. szeptember 5-i levele Bánffy Dezsőhöz. Az irat borítója mellékletet is említ, nyilván a hivatkozott szakértői vélemény volt. (Warthától írásban kapták, Petrik szóban tájékoztatta Forstert.)

150 „[A] Magyar nemzet kegyeletét is legközvetlenebbül érintő legfelsőbb elhatározásáért városunk közönsége alattvalói legmélyebb hódolattal leghálásabb köszönetét fejezvé ki – írta pl. Hódmezővásárhely közönsége. MNL OL, K 26 13560/1897.

151 MNL OL, K 26 5831/1898. Havranek József Székesfehérvár polgármesterének Wlassics Gyulához írt 1897. augusztus 16-i levele.

152 MNL OL, K 26 18079/1897.

153 MNL OL, K 26 5831/98. Vajda Ödön zirci apát 1898. január 12-i levele Vaszary Kolos esztergomi érsekhez.

154 MNL OL, K 26 5831/1898. Vaszary Kolos esztergomi érsek 1898. január 8-i levele Wlassics Gyula miniszterhez; PL, Cat. A. 179/1898.

155 MNL OL, K 26 12167/1898. Forster Gyula 1898. augusztus 12-i levele Bánffy Dezsőhöz.

156 MNL OL, K 26 11016/1898. Bánffy Dezső 1898. július 27-i levele Forster Gyulához.

157 Forster következetesen a másolatokról ír a ravattal kapcsolatban, holott Bánffy határozott rendelkezése, hogy az eredetiekkel együtt temessék el a királyi párt.

158 MNL OL, K 26 12965/1898. Az első udvarmester 1898. szeptember 1-i levele Bánffy Dezsőhöz.

159 MNL OL, K 26 12965/1898. A Miniszterelnökségről Klebelsberg 1898. szeptember 8-i levele Forster Gyulához.

160 MNL OL, K 26 1402/1898. Forster Gyula 1898. szeptember 19-i levele Bánffy Dezsőhöz.

161 Az ezredévi kiállítás itt zajló eseményéhez készült rajzok és számítások alapján a templomban 2500 ülő- és állóhely alakítható ki.

162 Mátyás-templom katalógus 2015, Kat. 7.112. (*Rákossy Anna*). „A koszorú kisméretű és ezüstműből van akként szerkesztve, hogy a koszorú közti tért ezüst lap zárja le, melyen a rend ajánlata, míg a koszorú levelein a rendtagok nevei vannak bevésve” – ismertette Forster. A rend szerette volna, ha állandóan a síron van a koszorú. Forster nem tartotta arra alkalmasnak, ám a kápolnában való őrzését megoldhatónak vélte.

163 A sírt 1967-ben felnyitották és különböző vizsgálatoknak vetették alá a maradványokat. A mellékletek ekkor visszakerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba. 1984-ben szintén sor került egy exhumálásra. Ekkor az altemplomi szarkofágból is kiemelték az oda egyéb székesfehérvári ásatásokból került csontokat. Ezeket még 1900. június 27-én temették el az altemplomi szarkofágba. A sírfelnyitások részletes dokumentációit l. MNM Adattár, Múzeumtörténeti Gyűjtemény MT. 101./2754/1998; *Marosi Arnold – Dr. Bartucz Lajos – Joachim József – Kiss Dezső: A székesfehérvári bazilika feltárása. Székesfehérvári Szemle VII. 1937, 1–2. sz., 14.*

164 MNL OL, K 26 1402/1898. Forster Gyula 1898. szeptember 19-i levele Bánffy Dezsőhöz. Forster nem mulasztotta el epésen – és jogosan – megjegyezni, hogy a maradványok immár 15 éve vannak Török Aurélnál.

165 BNF Levéltár, ltsz. n. Jegyzőkönyv III. Béla és hitvese Antiochiai Anna csontjainak a koronázási templom számára visszavétele végett 1898. évi szeptember 29-én a koronázási templom északi sekrestyéjében tartott ülésről.

166 MNL OL, K 26 16029/0898. és 4138/1899. Kauser és Társa végelszámolója.

167 MNL OL, K 26 14021/1898. Valamennyi miniszter, a horvát miniszter, a horvát bán, az állami számvevőszék elnöke, báró Orczy Béla országbíró, gróf Zichy Ferenc tárnokmester, gróf Széchenyi Gyula főlovászmester, gróf Pálffy András a magyar királyi testőrség parancsnoka, gróf Andrássy Aladár főkamrás, gróf Festetics Taszilo főpohárnokmester, gróf Bánffy György főajtónálló mester, gróf Pálffy Daum Lipót Nándor, pozsonyi gróf, Szlavay József és Radványky Béla koronaőrök, Apponyi Lajos udvarnagy, ezenkívül a főrendiház elnöke, a képviselőház elnöke, Kúria elnöke, a Közigazgatási bíróság elnöke és a Budapesti Ítéltábla elnöke, valamint az MTA elnöke értesültek az eseményről. Tovább a főrendek, a képviselőház, a királyi kúria, a királyi közigazgatási bíróság, a budapesti királyi ítéltábla és az MTA tagjait, valamennyi törvényhatóság első emberét, a polgármestereket, a budapesti tudományegyetem, a József műegyetem és a kolozsvári egyetem rektorát is meghívták. Az összes római és görög katolikus, valamint görög keleti érsek és püspök, az evangélikus, református és unitárius egyházak püspökei is a meghívottak között voltak. Persze a létszám korlátai miatt előre kérték a résztvevők számát. Meghívták a három közös minisztert, Budapest főpolgármesterét, az összes székes- és társas káptalant, a fővárosban működő nagykövetségeket, a zágrábi egyetem testületét, az izraeliták országos irodáját, az utóbbi testületek azonban már csak fix számú jegyet kaptak. Egyúttal a főváros rendőrfőkapitányát is értesítették a várható eseményről; Uo. 14840, 14980/1898. Bánffy külön iratszám alatt hívta meg a teljes horvát – szlávón – dalmát kormányt, valamint az országgyűlésnek is küldött külön öt db jegyet küldötteik számára.

168 MNL OL, K 26 14021/1898. Bánffy Dezső 1898. október 1-i, Ferenc Józsefhez írt jelentése. A jelentés kéziratát Klebelsberg írta. A piszkozatot Rummy javította, valószínűleg ő húzta ki azt a részt, amelyben Klebelsberg a temetés nemzeti, emlék-, illetve király iránti hálaünnep jellegét hangsúlyozta és azt kérte, hogy a koronaórság és a honvédség is szerepet vállalhasson.

169 Az eseményhez igazodva számos intézmény gyászkeretes levélpapíron intézte a temetéssel kapcsolatos levelezését.

170 MNL OL, K 26 14861/1898. Bánffy Dezső 1898. október 13-i levele gróf Keglevich Istvánhoz, az operaház intendásához. (Mindössze nyolc [!] nappal a kijelölt időpont előtt.) Uo. 15065/1898. Keglevich 1898. október 15-i válasza Bánffynak. A szólisták Kaczér Margit szoprán, Hilgermann Laura alt, Arányi Dezső tenor és Szendrői Lajos basszus énekesek voltak.

171 MNL OL, K 26 16029/1898. Stefanusz István és Konderth Mária nyugtája. Uo. 10536/1899. 1899. augusztus 8-i számadás a királyi donáció 25 000 forintjáról.

172 Mátyás-templom katalógus 2015, Kat. 7.111. (*Semsey Réka*).

173 *Békefi Remig*: III. Béla temetése. In: *Forster 1900a*, 280–292. A szertartáson a fővárosi középiskolák végzős tanulói közül 61-en vehettek részt. Bánffynak még az ő védelmükre is gondja volt, hogy a tolongástól mentesüljenek, és mindent jól és „áhitattal” láthassanak: elrendelte, hogy a diákok külön ajtón vonuljanak be és a ravatal és a sírkápolna között, háttal a templom falának sorakozzanak fel. MNL OL, K 26 14997/1898. Bánffy Dezső 1898. október 16-i levele Wlassics Gyulához; *Dr. Kovács Dénes*:

III. Béla és neje, Antiochiai Anna – Királyi tetemek a ravatalon – III. Béla király és neje temetése. VU XLV. 1898, 43. szám, 749–751. (A híradásból megtudható, hogy a diákok végül a ravatal mögött a két padsor között álltak.)

174 BTM KM TKNy, ltsz.: 52.41.2870. Romy Béla 1898. november 22-i levele Schulek Frigyeshez; VU XLV. 1898. november 27. 48. szám, 840.

175 MNL OL, K 26 4138/1899. Haas Fülöp és Társa cég számlája.

176 MNL OL, K 26 14993, 15179, 15497, 15594, 15698, 16067/1898. Forster Gyula, dr. Török Aurél és dr. Romy Béla legf. kitüntetése tárgyában. Az indoklásban Török Aurél esetében a miniszterelnök azt az érdemét emelte ki, hogy tudományos értekezéseivel a maradványokra irányította a közfigyelmet és tanácsokat adott az elhelyezésre vonatkozóan. Holott a közvélemény figyelmének ébrentartása, amelyet sajtóháborújával intézett – és amellyel végül a közreműködők „idegeire ment” – legalább ilyen fontos volt; *Pallos Lajos*: A Szent István Rend kitüntetettjeinek társadalmi összetétele. In: Szent István

lovagjai. A legrangosabb magyar kitüntetés 250 éve. Szerk. Gödölle Mátyás – Pallos Lajos. Kiállítási katalógus, Budapest 2014, 115–133. Vonatkozó hely: 133.

177 MNL OL, K 26 4657/1899. Forster Gyula 1899. március 26-i levele Széll Kálmán miniszterelnökhöz.

178 *Katona Julia*: Historizmus és szecesszió határán. In: Mátyás-templom katalógus 2015, 442–450. A kifestés menetére I. *Deklava* 2015e, 417–426.

179 *Vadas* 1996, 7, 40, 41, 43.

180 Az idézetre I. *Kóváry* 1897, 109–110.

181 *Kóváry* 1897, 91

182 *Vadas* 1996, 18–19.

183 MNL OL, K 26 9262/1898. Bánffy Dezső Ferenc Józsefhez írt köszönőlevele.

184 Bővebben I. *Vadas* 1989, 159–169. Czobor idézetére I. *Czobor* 1892, 48.

185 Bővebben I. *Deklava* 2015e, 428–429.

186 Itt szeretném megköszönni Spekner Enikőnek és Mentényi Klárának a tanulmány írásához nyújtott önzetlen segítségüket.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Gyűjtemények, levéltárak, irategyüttesek

BFÉB – Budavári Főegyház Építési Bizottsága

BNF – Budapest-Vári Nagyboldogasszony Főplébánia

BTM KM ÉGy – Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjtemény

BTM KM F – Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum Fotótár

BTM KM TKNy – Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Térkép-, Kézirat és Nyomtatványtár, Schulek-hagyaték

BTM KM TKNy MtSz – Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Térkép-, Kézirat és Nyomtatványtár, a Mátyás-templom számlái

BTM KO – Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztály

FK – Forster Központ

FK F – Forster Központ, Fotótár

FK TI MOBi – Forster Központ, Tudományos Irattár MOB iratok

IMM – Iparművészeti Múzeum

MKE KLMGy – Magyar Képzőművészeti Egyetem, Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény

MNM – Magyar Nemzeti Múzeum

MNMI ÉRT – Magyar Nemzeti Múzeum, Irattár, Érem- és Régiségtár

MNMI – Magyar Nemzeti Múzeum, Irattár

MNM MTKCs – Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Történeti Képcsarnok

MNM RA – Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Adattár

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár

MNL OL K 26 – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Miniszterelnökségi Levéltár

MOB – Műemlékek Országos Bizottsága

MTA K – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

PFL – Prímási és Főkáptalani Levéltár, Esztergom

SzM – Szépművészeti Múzeum

Szakirodalom

AH – Ars Hungarica

Bauch 1976 – *Kurt Bauch*: Das mittelalterliche Grabbild. Figürliche Grabmäler des 11. bis 15. Jahrhunderts in Europa. Berlin – New York 1976

Czobor 1892 – *Czobor Béla*: A magyar szent korona és a koronázási jelvények. Budapest 1892.

Czobor 1900 – *Czobor Béla*: III. Béla és hitvese halotti ékszerrei. In: *Forster* 1900, 207–230

Mátyás-templom katalógus, 2015 – Mátyás-templom. A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai (1246–2013). Szerk. Farbak Péter – Farbakyné Deklava Lilla – Mátéffy Balázs – Róka Enikő – Végh András. Kiállítási katalógus, Budapest 2015.

Deklava 2015a – *Farbakyné Deklava Lilla*: A templom az 1867-es koronázás idején. In: Mátyás-templom katalógus, 2015, 43–48.

Deklava 2015b – *Farbakyné Deklava Lilla*: A templom Schulek Frigyes-féle „restaurációja” a 19. században. In: Mátyás-templom katalógus, 2015, 266–315.

Deklava 2015c – *Farbakyné Deklava Lilla*: Schulek Frigyes Mátyás-templom makettje és szerepe a tervezésben. In: Mátyás-templom katalógus, 2015, 354–365.

Deklava 2015d – *Farbakyné Deklava Lilla*: A Mátyás-templom üvegablakai. In: Mátyás-templom katalógus, 2015, 386–407.

Deklava 2015e – *Farbakyné Deklava Lilla*: A Mátyás-templom kifestése. In: Mátyás-templom katalógus, 2015, 417–431.

Deklava 2015f – *Farbakyné Deklava Lilla*: Adalékok a Frigyes Mátyás-templom berendezéséhez. In: Mátyás-templom katalógus, 2015, 466–477.

Deklava 2015g – *Farbakyné Deklava Lilla*: A Gara-kápolnától a Szent István-kápolnáig. Kísérlet a Szent Jobb áthelyezésére. In: Mátyás-templom katalógus, 2015, 514–517.

Deklava 2015h – *Farbakyné Deklava Lilla*: A Mária-kapu restaurálása (1960–1964). In: Mátyás-templom katalógus, 2015, 667–671.

- Dux* 1857 – *Dux Adolf*: A Magyar Nemzeti Múzeum. Utmutató ennek műkincsgyűjteményeiben. Pest 1857.
- Érdy 1853 – Érdy János: III. Béla király és nejének Székes-Fehérvárott talált síremlékei. In: Kubinyi Ferenc és Vahot Imre szerk.: Magyarország és Erdély képekben. I. Pest 1853, 42–48.
- Farbaky–Deklava* 2015a – *Farbaky Péter – Farbakyné Deklava Lilla*: A templom Mátyás-tornyának helyreállítása (1907–1909). In: Mátyás-templom katalógus, 2015, 554–556.
- Farbaky–Deklava* 2015b – *Farbaky Péter – Farbakyné Deklava Lilla*: A templom környezetének rendezése. In: Mátyás-templom katalógus, 2015, 590–595.
- Forster* 1900a – *Forster Gyula* szerk.: III. Béla magyar király emlékezete. Budapest 1900.
- Forster* 1900b – *Forster Gyula*: Bevezetés. I. Ferenc József király kézirata, ősei, III. Béla és hitvese Chastillon Anna hamvainak a budavári koronázó templomban állítandó síremlékbe helyezése iránt. In: *Forster* 1900a, I–VIII.
- Forster* 1900c – *Forster Gyula*: A királyi tetemek viszontagságai. In: *Forster* 1900a, 191–199.
- Forster* 1900d – *Forster Gyula*: Árpádházi síremlékek. In: *Forster* 1900a, 328–342.
- Henszlmann* 1864 – *Henszlmann Imre*: A székes-fehérvári ásatások eredménye. Pest 1864.
KEH – Katholikus Egyházi Közlöny
- Köváry* 1897 – *Köváry László*: A Millennium lefolyásának története s a millenáris emlékkalkotások. Budapest 1897.
- Mátray* 1868 – *Mátray Gábor*: A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai, különös tekintettel a közelebb lefolyt huszonöt évre. Pest 1868.
- Török* 1893 – *Török Aurél*: Jelentés III-ik Béla magyar király és neje testereklyéiről. Székfoglaló értekezés. Értekezések a természettudományok köréből XXIII. 1893, 4. szám 175–355.
- Török* 1897a – *Török Aurél*: Esdő szó az országgyűlési képviselőkhöz III. Béla király és neje testereklyéi végleges nyugalombatételének ügyében. Budapest 1897. március 15.
- Török* 1897b – *Török Aurél*: Egy árpádházi honalapító magyar király, III. Béla arcképeről. VU XLIV. 14. szám 1897. április 4. 212–214.
- Török* 1897c – *Török Aurél*: Esdő szó a magyar nemzethez. Budapest 1897.
- Vadas* 1898 – *Vadas Ferenc*: Nemzeti Pantheon és ezredéves emlékmű. In: Sub Minervae nationis praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Németh Lajos 60. születésnapjára. Budapest 1989, 159–169.
- Vadas* 1996 – *Vadas Ferenc*: Programtervezetek a millennium megünneplésére (1893). AH XXIV. 1996, 3–55.
VU – Vasárnapi Ujság

THE CORONATION CHURCH IN BUDA CASTLE AS A PLACE OF ROYAL BURIAL

THE TOMB AND SEPULCHRAL MONUMENT OF KING BÉLA III AND HIS WIFE ANNE OF ANTIOCH IN THE MATTHIAS CHURCH

After his death Béla III (r. 1172–96) was buried in the venue of coronations and burials of medieval Hungarian kings, the provost church of the Virgin in Székesfehérvár. After the Ottoman rule and the subsequent demise of the church the location of the grave fell into oblivion. The king's and his wife's mortal remains were found accidentally in December 1848. *Custos* of the National Museum János Érdy had the valuable finds and the rest of the grave goods transported to the museum. The significance of the discovery was largely enhanced when scientific research soon verified that it was Béla III's grave, the only identified royal grave in Székesfehérvár.

During the military operations of the ongoing war of liberation of 1848/49, then in the period of retaliations after the crushing of the freedom fighting the idea of re-burying the royal remains in the manner they reserved could not even be raised. In 1859 Ágoston Kubinyi, director of the National Museum commissioned Ferenc Reitter to make a plan for the extension of the museum. The arcade in classical or *Rundbogenstil* to be erected on the rear limit of the plot would have been terminated at either end with a chapel. Kubinyi wanted to deposit the royal remains and the grave goods in a worthy environment in the chapels. Governor of Hungary Móric Pálffy was shocked to find during a visit to the museum that the bones were in the museum and visitors were allowed to view them without, he thought, the right conditions

of reverence being available. He immediately ordered the remains to be buried quietly. In vain did Kubinyi argue that the planned chapels would be worthy places of rest for them, the political situation still did not allow that the grave of the only identified king of the Árpád dynasty be buried in the museum of the nation, in such an exposed place. The remains of the royal couple were buried in the baroque crypt of the Matthias Church on 10 July 1862 in a simple funeral ceremony celebrated by archbishop of Esztergom János Scitovszky. The memorial service was held a year later on 26 March 1863 when a (new) verification process at the Academy of Sciences had confirmed that the remains did belong to Béla III and his wife.

Owing to the reconstruction of the Matthias Church begun under Frigyes Schulek's guidance in 1873, the remains were transferred to the Anthropological Institute in 1883 where the director Aurl Török put them to scrutiny. The protraction of the renovation also kept putting off the case of reburial. The consecration of the church took place in 1896 as part of the millenary festivities. However, the theme of the festive series was much more Francis Joseph I and the restored Hungarian constitutionalism than the thousand-year-old Hungarian state, consequently the ceremonious reburial of Béla III was left out of the program, although it had been called for by the press. After 1896 at last Aurél Török launched a press campaign and a parliamentary interpellation on 13 February 1897 cata-

lyzed the events. Under the leadership of Prime Minister Dezső Bánffy the minister of religion and public education Gyula Wlassics organized the royal reburial in cooperation with the Monuments Commission and the building committee of the church. After a long debate the funerary monument was built in the Holy Trinity chapel of the upper church after plans by Frigyes Schulek. (At the beginning Schulek designed a more modest tomb for the crypt, but now it was out of the question.) He took the carvings of French portal pediments (Chartres, Arles) as his models. The sculptural work was done by Ferenc Mikula. A genealogical table on the monument announced that Francis Joseph I descended from the Árpád dynasty on female line. This reference is also included in the royal

deed of gift by which the king granted 25 000 florins for the monument and the burial. At last on 21 October 1898 the ceremonious burial took place as a national holiday, officiated by archbishop of Esztergom Kolos Vaszary.

FARBAKYNÉ DEKLAVA Lilla művészettörténész, MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Budapest / Institute of Art History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences deklava.lilla@btk.mta.hu

Kulcsszavak: III. Béla király és felesége, Antiochiai Anna, síremlék, Mátyás-templom, Schulek Frigyes / *Keywords:* King Béla III and his wife Anne of Antioch, sepulchral monument, Matthias Church (Budapest), Frigyes Schulek